

“Bøyer seg til jorda, men brekker ikke”

**Alf Nilsen-Børsskogs roman *Kuosuvaaran*
takana som kvensk motfortelling**

Merethe Eidstø Kristiansen

FIN-3910

**Mastergradsoppgave i finsk litteratur
Institutt for kultur og litteratur
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap
og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2010**

Innholdsfortegnelse

Forord.....	3
1. Forfatter og miljø – Innledning.....	5
1.1. Alf Nilsen-Børsskog og hans produksjon.....	5
1.2. Kvener i dagens Norge.....	7
1.3. Å lese et kvenepos – Utgangspunkter.....	9
2. Minoritetslitteraturens mange funksjoner.....	13
2.1. Kvenskildring i fremmede hender.....	13
2.2. Kultur som politisk kamparena.....	18
2.3. Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel.....	22
3. <i>Kuosuvaaran takana</i> – Kvenbildet blir til.....	26
3.1. Relasjonen mellom fortelleren og det fortalte.....	26
3.2. Budskapet i det usagte.....	33
3.3. Gjennomskinnelige sinn.....	38
3.4. <i>Kuosuvaaran takana</i> som motfortelling.....	41
3.5. Lansering av kvensk skriftspråk.....	48
4. “Dette landet hørte de til” – Mennesker og miljø.....	53
4.1. Flukt og overlevelse som motiv.....	53
4.2. Kosmos blant kaos – Hjembygda.....	56
4.3. Krisehåndtering.....	60
4.3.1. På flukt.....	60
4.3.2. Isolasjon på fjellet.....	62
4.3.3. Tradisjon som ressurs.....	66
4.3.4. Økt bevissthet og personlig vekst.....	68

4.4. Kvener som subjekter – Personskildring.....	73
4.5. Finnmark – Kvenenes lovede land.....	81
4.5.1. Fra sivilisasjonens skapte kaos til naturens ro.....	81
4.5.2. Naturen som bruksområde.....	83
4.5.3. Naturens legende kraft.....	85
4.5.4. Naturens religiøse betydning og styrkeforhold.....	85
4.5.5. Vannets symbolikk.....	88
4.6. Den sterke, dyktige og rettferdige kvenen.....	90
Til slutt.....	97
Kilder.....	99
Vedlegg: Alf Nilsen-Børsskogs produksjon.....	105

Forord

Kuusuvaarantakalaiset olthiin niin ko kataja. Se suijuu maahan saakka, mutta ei taitu. / Menneskene bak Kuusuvaara var som einer. Den bøyer seg til jorda, men brekker ikke./ (Alf Nilsen-Børsskog 2004:380)

Gjennom språket, som en møter første gangen på mors kne og kun skilles fra ved grava, blir fortider gjenskapt, fellesskap forestilt og fremtider drømt om. (Benedict Anderson 1996:149)

Fortellinga om flukt og overlevelse fra en kvensk synsvinkel vekker følelser og assosiasjoner på grunn av min families kvenske tilknytning. Besteforeldrene mine var blant dem som overvintret i fjellet rundt Børselv under annen verdenskrig for å unnsnippe tvangsevakueringa. Arbeidet med analysen og tolkninga av *Elämän jatko 1. Kuusuvaaran takana* har derfor hatt sterke røtter i personlig interesse. Samtidig som dette har vært til stor hjelp for å holde motivasjonen oppe under skriveprosessen, har det bydd på stadige utfordringer. Jeg ble overrasket over hvor mye jeg måtte jobbe med min egen holdning for å beholde et klart blikk, slik at begeistringa mi for verket ikke skulle gjøre negativt utslag på oppgava som et litteraturvitenskapelig produkt. Jeg har lært noe så selvfølgelig som at jeg er som leser er påvirket av bakgrunnen min og erfaringene mine, noe som igjen har innvirkning på hva jeg legger merke til når jeg leser og tolker.

I denne oppgava ønsker jeg å analysere hvordan *Elämän jatko 1. Kuusuvaaran takana*¹ fungerer som tekst. Romanen er den første i en serie på hittil to utgitte bøker. De tre neste verkene ligger ferdige hos forlaget, men har ennå ikke blitt trykt.² Av arbeidsøkonomiske grunner har jeg valgt å utelukke og behandle mottakelsen av verket.

Når jeg bruker benevnelsen kvener, mener jeg ei av de gruppene i Norge som har fått status som nasjonal minoritet. For å komme inn under definisjonen, må gruppa ha hatt langvarig tilknytning til landet.³

Oversettelsene av sitatene fra romanen er mine egne, da boka foreløpig bare

---

1 Heretter vil jeg omtale verket som *Kuusuvaaran takana*. Der deler av verket siteres, vil forkortelsen KT bli benyttet.

2 Muntlig informasjon fra Anitta Viinikka-Kallinen.

3 I tillegg til kvenene regnes også jøder, skogfinner, rom (sigøynere) og romanfolk/ tater som nasjonale minoriteter. Se for eksempel nettsidene til Fornyings- administrasjons- og kirke departementet.

foreligger på kvensk.

Jeg vil først og fremst rette en hjertelig stor takk til veileder Anitta Viinikka-Kallinen for den tålmodigheta hun har vist meg, for all moralsk og faglig støtte, verdifull og konstruktiv kritikk og interessante samtaler under prosessen til denne avhandlinga.

Tusen takk til Florian Hiss for teknisk assistanse og omsorg, og til Hanne Grotdal for korrekturlesing. Sist, men ikke minst ønsker jeg å takke gjengen på lesesalen, som har utgjort en viktig del av arbeidsmiljøet de siste to årene.

Tromsø den 15.november 2010

Merethe Eidstø Kristiansen

1. Forfatter og miljø – Innledning

1.1. Alf Nilsen-Børsskog og hans produksjon

Se on minun hyvän äitini kieli, joka opetteli minule sitä kun istuin hänen polvella, ja sitte minun isän kieli, ja sitte se on pyssyjokilaisten kieli, ja ko pyssyjokilaista kirjoittaa, joila on se kotikielenä, niin ... niistä ei saata kirjoittaa muilla kielelä. [...] Tarinan olin saattanu kirjoittaa, mutta se tarina ei olis tullu tosi. (Radiointervju med Alf Nilsen-Børsskog, 15.10.2004. Norsk Rikskringkasting, Troms og Finnmark)

/Det er min kjære mors språk, som hun lærte meg da jeg satt på kneet hennes, og så er det min fars språk, og så er det børselvværingenes språk, og når en skriver om børselvværing, som har det som hjemmespråk, så ... om dem kan man ikke skrive på andre språk. [...] Fortellinga kunne jeg ha skrevet, men den hadde ikke blitt sann./

Alf Nilsen-Børsskog (født 1928) vokste opp i den tospråklige kvenbygda Børselv, situert i Porsanger i Finnmark. Han har arbeidet som fisker, gjeter, veiarbeider, skomaker, snekker og lærer. Forfattergjerninga si begynte han først som pensjonist. Under oppveksten i bygda var kvensk det sosiale omgangsspråket blant folk, mens norsk ble talt på butikken, skolen, i kirka og på aldershjemmet. Bygdesamfunnet var preget av nære og personlige relasjoner. Naturen, menneskene og atmosfæren fra barndommen er stadig tilbakevendende motiv i Nilsen-Børsskogs litterære produksjon. (Kansallisbibliografia 2009).⁴

Kuosuvaaran takana kom ut i 2004, og er den første boken i en romanserie som kan karakteriseres som ei selvbiografisk utviklingsfortelling. I form av en kollektivroman skildres i *Kuosuvaaran takana* ei gruppe mennesker på flukt fra den tyske okkupasjonsmakta. I de neste delene av romanserien skiller etterhvert en av personene, Are, seg ut som hovedperson, og de forteller om hans oppvekstår, studier og voksenliv. Minnene fra krigen forfølger han, og han er på leting etter en etisk grunnet levemåte. Hjembygda representerer et fast holdepunkt som han stadig vender tilbake til. I skrivende stund er bare to av tilsammen fem romaner i serien utgitt. (ibid.) Forfatteren har også utgitt lyrikk. I blant annet diktsamlinga *Muistoin maila* (2008)

---

⁴ <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/9398/>

finnes forbindelser til tematikken i *Kuosuvaaran takana*.

Under den annen verdenskrig var Børselv ei av mange finnmarksbygder som ble gjenstand for den tyske okkupasjonsmaktas herjinger og den brente jords taktikk. Da tyske styresmakter innså at de kom til å tape krigen, satte de i gang med å trekke tilbake troppene sine fra de okkuperte områdene, slik at de skulle komme seg unna de allierte styrkene. Befolkninga ble beordret om å evakuere seg sørover. Hele bygder ble brent og lagt øde. Det var imidlertid en del av befolkninga som nektet å la seg evakuere, og som flyktet med livet som innsats til fjells for å unnsnippe. (Petterson 2008:56-57).

Jeg arbeidet på Kvensk institutt i Børselv sommeren 2009, og kom i den forbindelse i god kontakt med menneskene i bygda. Blant annet fikk jeg i oppdrag sammen med filmskaper Anstein Mikkelsen å intervjuere eldre mennesker født før krigen. Tanken var å dokumentere den kvenske kulturen før krigsutbruddet. Ei dame kunne blant annet fortelle at det fantes 'kantele', et tradisjonelt strengeinstrument i nesten hvert et hus i bygda. Krigen var et hardt slag for den kvenske kulturen. Alt av materiell kulturarv forsvant, noe som akselererte overgangen fra bruk av kvensk til norsk i dagliglivet. (ibid.:294).⁵ Da evakueringsordren kom, var det ikke rom for å redde materiell kultur; hver person kunne bare ta med seg det som var absolutt nødvendig for å overleve. Etter krigen var folk beskjefteget med gjenreisinga av bostedene, og hadde nok med dagliglivets strev.

Nilsen-Børsskog måtte avbryte skolegangen da krigen brøt ut (Kansallisbiografia 2009). Da ordren om tvangsevakuering nådde Børselv, flyktet han med ei gruppe sambygdingar til fjells i Børselv-traktene. Overvintringa har vært en av de sterkeste opplevelsene i hans liv. (Petterson 2008:21). Han kan av den grunn sies å ha et tungt erfaringsgrunnlag for å skrive om temaet, da han følgelig sitter inne med ei førstehandsberetning. I løpet av oppholdet mitt i Børselv fikk jeg vite, blant annet fra egne slektninger, at mange av hendelsene i romanen baserer seg på faktiske hendelser.

Kuosuvaaran takana er skrevet ut fra bygdefolkets perspektiv, og stedstilhørigheta kommer sterkt til uttrykk. Menneskets følelse av stedstilhørighet kan bli bevisstgjort dersom den blir satt under press, som ved flytting, eller ved at noe truer hjemmet (Laitinen 2002:195). I *Kuosuvaaran takana* er dette et stadig gjentakende og

---

⁵ Mer om dette, se Petterson (2008:280-295).

sentralt motiv. Hjembygda Børselv er i okkupasjonsmaktas vold, og bygdefolket må rømme unna for å unngå deportasjon. I skjul på fjellet danner fortellingene om bygda et håp for fremtida.

1.2. Kvener i dagens Norge

Fra 1960-tallet og utover kan man snakke om en etnisk renessanse blant minoritetsbefolkninger verden over. I Norge skjedde det først og aller tydeligst hos den samiske minoriteten, med Alta-aksjonen som kulmineringspunkt. Noe senere begynte også kvenske miljøer å organisere seg, med den hensikt å synliggjøre kvenene. Takorganisasjonen Norske Kveners Forbund⁶ ble etablert i 1987. Dette var minoritetens svar mot norske myndigheters assimileringpolitikk som varte til andre verdenskrig. Språkbytteprosessen ble igangsatt med ulik hastighet i de ulike kvenmiljøene. I Porsanger snakkes språket ennå i visse miljøer, men hovedsaklig av den eldre generasjonen.

Statens innstilling overfor minoriteten har opp i gjennom tidene gjenspeilt seg i minoritetens holdning til eget språk. Bruken av både skriftlig og muntlig kvensk er marginal, noe som i følge språkforsker Irene Andreassen er en del av grunnen til svekkelsen av den identitetsmessige tilknyttinga til språket (Andreassen 2004/2005:37). Til tross for dette er en etnisk emansipasjon på gang i kvenmiljøene. Internasjonale og nasjonale krav om å fremme territoriale minoriteters språk og kultur har økt, noe som har fått konsekvenser for minoriteter også i Norge. I 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter, hvor blant annet språkrettigheter inngår. Dette førte til at staten fikk press på seg for redegjøre for det kvenske språkets situasjon. Kenneth Hyltenstam og Tommaso Milano, konkluderer i rapporten *Kvensk – språk eller dialekt?* at kvensk er å betrakte som et språk, og ikke en finsk dialekt, på grunn av samfunnsmessige og språklige forhold (Hyltenstam 2003:67). Rapporten bidro til at kvensk i Norge ble anerkjent som eget språk i 2005.

Språket er en viktig identitetsfaktor og vesentlig del av kvenenes kultur. Kvensk har hittil blitt brukt tilnærmet utelukkende muntlig. *Kuosuvaaran takana* er et skritt i

---

⁶ Se forbundets hjemmeside: <http://www.kvener.no>.

retning av å skape et skriftspråk. Andreassen slår fast at kvensk befinner seg i statusplanleggingsfasen, noe som vil si at det arbeides med å avklare språkets status og brukernes rettigheter. Dersom språket skal overleve og ha mer enn symbolsk verdi, er det nødvendig at språkbrukerne selv tar affære og bidrar til språkoverføring for oppvoksende generasjoner. (Andreassen 2004/2005:39).

I 2009 var det gått 10 år siden Stortinget behandlet og Norge ratifiserte rammekonvensjonen. Høgskolelektor, forsker og kvenpolitiker Egil Sundelin drøfter i en polemisk artikkel hvilke konsekvenser konvensjonen har hatt for kvenene, når det gjelder den kulturelle og språklige revitaliseringen. Stortinget konkluderte blant annet med at kvenene ikke er å regne som innvandrere, men som en historisk og territoriell minoritet. Som en følge av dette har Stortinget innrømmet minoriteten visse språklige og kulturelle rettigheter. Revitalisering forutsetter minoritetens egen deltakelse, men forholdene må legges til rette for at dette kan bli mulig. Sundelin slår imidlertid fast at den språklige og kulturelle revitaliseringsprosessen bare delvis er i gang, og han etterlyser i den forbindelse en mer aktiv deltagelse og tilstedeværelse av sentrale myndigheter. Sundelin sier også at en av hovedårsakene til at revitaliseringsarbeidet ikke er kommet fullt i gang, skyldes holdninger i lokalmiljøene og mangelen på stabil og forutsigbar finansiering av språklige og kulturelle foretak. Blant annet må språklige og kulturelle institusjoner styrkes, for det er gjennom disse holdninger i lokalmiljøene kan påvirkes. (Sundelin 2009/2010:193-194).

En skulle kunne forvente at et verk skrevet på et nytt skriftspråk ville betraktes som ei høyst betydningsfull kulturbegebenhet, men norske kulturmedier har i liten grad vist interesse for fenomenet. Det kan synes som at mangelen på interesse kan komme av holdninger innenfor kulturinstitusjonene. Disse holdningene danner usynlige grenser. Anssi Paasi skriver at dagens betydning av grenser ikke er entydig. De finnes overalt i samfunnet, og opprettholdes gjennom ulike former for nasjonal sosialisering, blant annet kulturelle institusjoner. På den måten er grensene mindre synlige, men virkninga av dem er fremdeles merkbar. Grensene definerer hvem som hører til innenfor, men også hvem som ikke hører til, eller er av mindre betydning. (Paasi 2002:172).

Nilsen-Børsskogs romaner har hatt ei enorm betydning i kvenenes kulturemansipatoriske aktiviteter. Verkene hans er blitt sett på som et bevis på at

kvenene har en sterk kulturell bakgrunn, ikke minst med tanke på det kvenske språket (Kansallisbibliografia 2009). Derfor er det spesielt interessant å granske hvilket bilde den første kvenskpråklige romanforfatteren gir av si egen etniske gruppe.

1.3. Å lese et kvenepos – Utgangspunkter

Personene i *Kuosuvaaran takana* befinner seg i en krisesituasjon som har snudd hele verdensbildet på hodet. Menneskenes tiltro til autoritetene er betydelig svekket. Den vestlige kulturen, representert av Tyskland, har henfalt i barbari. (Viinikka-Kallinen 2007:115). Tida er inne for å redefinere verden, da eksisterende oppfatninger ikke lenger er gyldige. *Kuosuvaaran takana* skildrer samfunnets katastrofale brytninger i form av krig og de følgene dette har for ei gruppe mennesker. Drastiske hendinger i samfunnet gir nye erfaringer og åpner for å formulere nye oppfatninger (Brennan 1990:54). Romanen som teksttype tilbyr en mulighet til å skape en fiksjonell verden hvor nye oppfatninger kan forestilles og settes i en kontekst. Gjennom et bredt persongalleri i *Kuosuvaaran takana* kommer flere oppfatninger til uttrykk. Jeg vil ta utgangspunkt i verket som kollektivroman. I romanen er det ikke én klar hovedperson, men flere sentrale personer - Anni, Aaro, Iisakki m. fl. - som forfatteren skildrer med vekslende synsvinkel. Blant disse skildres Anni, og kanskje i aller størst grad Iisakki, gjennom indre monolog.

Som støtte til analysen av denne romanen, som altså har vekslende fokalisering og flere sentrale personer, har jeg blant annet anvendt Mikhail Bakhtins romanteori. Mikhail Bakhtins (1895-1975) teorier har, i tillegg til litteraturforskninga, påvirket flere andre vitenskapsretninger, som filologi, semiotikk, filosofi, psykologi og kulturanthropologi (Kershner 2006:166). Innenfor litteraturforskninga er han blant annet kjent for å ha innført begrepene dialogisme, kronotop, polyfoni og karnevalisme. Blant interessefeltene hans var den polyfoniske romanen, og hvordan forfatterens språk kan interagere med andre språk i romanen (ibid.:169). Han snakker ikke om “språk” i en

kognitiv, lingvistisk forstand, men i betydning “uttrykk for synspunkter”.⁷ Et eksempel på dette er noe han kaller “character zones”, som er områder i teksten hvor fortellerens språk går over til å reflektere en karakters bevissthet (ibid.:166).

Personskildringa i *Kuosuvaaran takana* preges av at handlinga plasseres i en nærhistorisk kontekst. Romanen kan karakteriseres som ei selvbiografisk skildring av skjebnen til ei gruppe mennesker. Ordet kronotop betyr “tid-rom”. Kronotopbegrepet kan anvendes i en analyse for å beskrive hvordan tid og sted knyttes sammen til en meningsbærende enhet i et litterært verk. Begrepet beskriver hvordan forfatteren bruker elementer fra egne erfaringer, og omformer disse gjennom litterære teknikker og virkemidler for å skape en representasjon av virkeligheta. I romanens fortellerstrategier gjenspeiles sosiokulturelle erfaringsmåter og ulike måter å oppfatte verden på, som er avhengig av tid og sted. (Steinby 2009:173-176). I *Kuosuvaaran takana* plasseres hendelsene til krigstida, som samtidig er forfatterens egen ungdomstid. Det er ei fortelling der dokumentariske elementer utgjør et bakgrunnsteppe for det fortalte. Til forskjell fra tidligere kvenskildringer, der kvener har blitt beskrevet med få egenskaper, skildres personene i Nilsen-Børsskogs roman innenfra og på en nyansert måte. Hovedfokus ligger på sterke menneskelige relasjoner i ei krisetid.

Romanen er som regel en individualistisk sjanger, hvor en taler, enten fortelleren eller en hovedperson, er gjenstand for fokalisering. I en polyfonisk roman gis stemmen til flere personer. I følge Bakhtin definerer personene i en roman seg selv og sin verden gjennom tale eller det de sier. Bakhtin mener at stemmen er et autentisk uttrykk for menneskets tanke og væremåte, og at det alltid må sees i sammenheng med personen som taler. Den som taler er identisk med det han sier; talen er det autentiske jegets uttrykk. Tilgangen til fiksjonsverdenen foregår gjennom mange ulike stemmer, ikke bare gjennom en allvitende forteller eller én hovedperson. (ibid.:173). Til tross for at polyfonien i *Kuosuvaaran takana* underordnes av en autoritær forteller, definerer altså de fiktive personene seg selv blant annet i indre monologer.

---

7 I essayet “From the Prehistory of Novelistic Discourse” skriver Bakhtin: “Every type of intentional stylistic hybrid is more or less dialogized. This means that the languages that are crossed in it relate to each other as do rejoinders in a dialogue; there is an argument between languages, an argument between styles of language. But it is not a dialogue in the narrative sense, nor in the abstract sense; rather it is a dialogue between points of views, each with its own concrete language that cannot be translated into the other.” (Bakhtin 1981:151).

Pertti Karkama (1991) har tilpasset og videreutviklet bruken av kronotopbegrepet. Han har analysert finsk samtidsprosa i en sosiokulturell kontekst. Som analyseredskap åpner kronotopen verkets hovedidé, og kan være fruktbar i analyse av bred epikk som *Kuosuvaaran takana*. Timothy Brennan har gransket romanens rolle i europeisk nasjonsbygging. Han skriver at den nasjonalistiske idéen om staten skaper nasjoner hvor de ennå ikke finnes. I nasjonsbyggingsprosessen ble det nødvendig å bruke kulturen som et forenende element for å skape tilhørighet. Romanen som teksttype skapte en mulighet for å presentere forestilte fellesskap, som medlemmer av nasjonalstaten kunne identifisere seg med. Nasjonen er altså en imaginær konstruksjon som er avhengig av et fiksjonsapparat for å eksistere. (Brennan 1990:48-50). Nilsen-Børsskogs roman tilhører den klassiske europeiske romantradisjonen på flere måter, blant annet ved beskrivelsen av et problematisk individ. I følge Anitta Viinikka-Kallinen deltar romanen også i en kvensk nasjonsbyggingsprosess (Viinikka-Kallinen 2007:113). Dette viser seg også på motivnivå, som er hentet fra kvenenes egen virkelighet.

Et av mange aspekter ved *Kuosuvaaran takana* er at den blant annet tar et oppgjør med tidligere kvenskildringer. Hovedpunktet i min analyse er å granske bildet som den første kvenskpråklige romanforfatteren tegner av sin egen etniske gruppe.

En kan si at litteraturen av karakter er sosial. Dens verdi er avhengig av i hvilken grad den er i stand til å uttrykke samfunnets historiebestemte erfaring og belyse problemer som den inneholder. Litteratur må ha allmenn betydning. Den må ikke bare berøre forfatteren individuelt, men ha elementer som leserne anerkjenner som betydningsfulle. (Saariluoma 1989:20).

De fleste nasjonalstater består av ulike folkegrupper og minoritetsnasjoner. Innenfor kulturforskninga synes postkolonialismen som teoretisk hoveddramme å gi et verktøy for å studere og tolke kulturytringer skapt i en flerkulturell kontekst. I analysen min av en kvensk roman forsøker jeg å benytte analysemetoder som har blitt utviklet i postkolonialistisk litteratur- og kulturforskning. I teoriretningas startfase ble det særlig stilt spørsmål ved hierarkiske forhold mellom det industrialiserte vesten og den såkalte tredje verden. I dag er situasjonen mer mangefasettert, og teorien blir blant annet brukt til å forske på minoriteter innenfor den egne nasjonalstaten. Dermed utvides bruken av teorien utover opprinnelig koloniale maktforhold. Sentralt står revurdering av

minoritetskulturer som er blitt marginaliserte av maktsentra. Postkolonialistisk forskning har vist hvordan ulike aktører innen politikk og kultur i en nasjonalstat har overtatt definisjonsmakta over kulturfenomener. Majoriteten eller hegemoniet tenderer mot å definere minoritetskulturer som annenrangs. I litterær sammenheng anser postkolonialistiske teoretikere det som vesentlig å dekonstruere det kanoniserte bildet på mennesket og kulturen som majoritetskulturen har skapt. På denne måten fremheves kulturell pluralisme, og minoritetskulturer likestilles med den nasjonale kulturen. Postkolonialistisk forskning og teori har stilt spørsmåltegn ved og dekonstruert bildet av en kulturell enhetlig nasjon. Stuart Hall, en av de mest kjente teoretikerne innen postkolonialistisk forskning, viser til at alle moderne nasjoner er kulturelle hybrider. En nasjonalistisk ideologi virker samlende, men kan samtidig også være en ekskluderende struktur for å utøve kulturell makt. Kultur anvendes som redskap for å marginalisere og ekskludere minoritetskulturer, ved at minoriteten blir påtvunget en av hovedkulturen definert identitet. Det kan også komme til uttrykk ved at minoriteten blir utestengt fra å delta i samfunnet på like premisser som medlemmer av majoritetskulturen. (Hall 1992:297-299).

Halls vurdering kan sies å være karakteristisk for de fleste nasjonalstater. Kvenenes kulturelle status i Norge er intet unntak. I studien min skal jeg granske romanen *Kuosuvaaran takana* blant annet som ei synliggjøring av kvenenes selvoppfatning, og som et ledd i kvenenes kulturelle emansipasjon.

2. Minoritetslitteraturens mange funksjoner

2.1. Kvenskildring i fremmede hender

En litterær tradisjon dannes ved at systemet skaper en modell om og for seg selv. Innenfor danner det et hierarki hvor en del av tekstene kanoniseres, og hvor en del av tekstene stenges ute. Til slutt blir modellen et kulturhistorisk faktum, som regelrett påvirker oppfatningene til senere generasjoner og historikere. (Nummi 1997:27).

I dette kapitlet vil jeg fokusere på skjønnlitterære skildringer av kvener. Kvener er lite skildret både i den norske og den finske skjønnlitteraturen, og i norskspråklig litteratur har kvenskildringer tradisjonelt vært negativt betonet (Viinikka-Kallinen 2007:108).

I Norge er språkforsker og kulturpolitiker J.A. Friis' (1821-1896) roman *Ella* (1891) den mest kjente kvenskildringa. *Ella* er ei fortelling om samejenta og legdebarnet Ella som vokser opp hos en norsk kjøpmannsfamilie i Finnmark. Tilværelsens harmoni forstyrres av frykten for Aslak kven, en hensynsløs volds mann, tyv og antatt morder. I romanen er han den eneste kvenske representanten, og bildet som tegnes av han er entydig og fordømmende. Forfatteren gir inntrykk av kjennskap til den samiske kulturen, mens kvenen er udefinert, han er uten kultur. Kunnskaper om kvensk kultur er helt fraværende, noe som for eksempel viser seg i at kvenen fått et samisk navn. Fokuset ligger på følelsen av frykt som villmannen skaper hos Ella.

Bildet av kvenen som bygges opp i *Ella*, videreføres og utvikles nærmest med groteske proporsjoner i John Giævers (1901-1970) *Illgjerningsmand* (1923). Giæver skildrer for det meste ishavs fiske og livet i ødemarka i tekstene sine (Viinikka-Kallinen 2007:108). Men i dette verket er tonen gjennomgående illevarslende og svært negativt ladd, og preget av blodig determinisme. Kvenen som skildres, Matillas, er lyst fredløs for en rekke forbrytelser. Vi følger han og den lille familien hans bestående av hans norske kone og sønnen deres Varg. Da mora dør, blir Varg alene med faren. Varg blir skildret som et hjelpeløst offer i farens hardhendte og nådeløse grep. Kvenen Matillas får imidlertid sin velfortjente straff. Som et resultat av farens hardhendte behandling, utvikler Varg et blodtørstig drapsinstinkt. I nærmest blindt instinkt dreper han faren sin.

Skylda føres over på kvenens ville og brutale natur.

Etnisitet blir i begge verkene betydningsunivers avgjørende forklaring på konfliktene, og de sosiale omstendighetene og livsvilkår havner i bakgrunnen. Slik sett er det åpenbart at verkene er skrevet ut fra hovedkulturens synsvinkel.⁸

Kvenene ble altså skildret av forfattere som hadde snever kunnskap om deres levemåte. Dette resulterte i entydige personskildringer preget av stereotypisering og stilisering, noe som gjenspeilte datidas politiske innstilling til kvenene. Einar Niemi og Knut E. Eriksen fastslår at kvenene havnet mellom to stoler i forhold til nasjonalistiske strømninger i både Finland og Norge. Norske myndigheter oppfattet kvenene som en sikkerhetspolitisk risiko, noe som ga seg uttrykk i en assimilasjonspolitik fra 1860-tallet og fram til siste krig. (Eriksen & Niemi 1981:36-40). Friis' og Giævers verk ble godt mottatt og mye lest (Viinikka-Kallinen 2007:108). Dette kan tolkes som at skildringene samsvarte med det gjengse bildet av kvenene, som igjen virket bekreftende på den politiske agendaen.

May Molund og Sverre Pedersen viser i hovedfagsoppgava *Kvenene i litteraturen* (1982) til hovedpersonen Nagel i Hamsuns roman *Mysterier* (1892). Nagel er kven, noe som blir brukt for å understreke hans fremmedhet. Molund og Pedersen konstaterer at Hamsun og andre samtidsforfattere "brukte de eksisterende mytene om kvenen som pittoresk figur" (Molund & Pedersen 1982:111), noe som fremhevet kvener som eksotiske og fremmede i den norske hovedkulturen.

Etter annen verdenskrig opphørte den målbevisste fornorskningspolitikken, men det var først på 1970-tallet at det begynte det å dukke opp kvenske forfattere som skrev på norsk (Bogetvedt 1998:25). Kaisa Maliniemi Lindbach skriver at kvenlitteratur er etnisk folklore, som er en fortsettelse av muntlig folklore. Den består også av opphavsfortellinger og motiver fra læstadianisme, med innslag av trekk fra innvandrer- og settlerlitteraturen. I tillegg er kvenlitteratur også minoritetslitteratur. (Maliniemi Lindbach 2002:125-126).

Den nordnorske forfatteren Idar Kristiansen (1931-1985) skildrer førstegenerasjonsinnvandrere og deres tilpasningsvansker, og i tekstene hans finner en

---

8 Giæver og Friis' skildringer av kvenen som skurk har fellesstrekk med detektivromaner. Kriminallitteratur på 1800-tallet virket bekreftende på staten, det kollektive i det at detektivene, som moralens voktere, avslørte de kriminelle, slik at samfunnets orden igjen kunne gjenoprettes. (Lehtonen 1998:130-136).

stadig henvisninger til Finland. Viinikka-Kallinen bemerker at Kristiansen ikke skildrer kvensk levemåte, men møtet mellom finsk og norsk kultur (Viinikka-Kallinen 2007:109). Romanen *Svanevinger i nord* (1978) er første del i serien *Kornet og fiskene 1-4* (1978-1981) og skildrer forholdene som rådet i Nord-Finland på 1800-tallet. Heikki fra Ollikangas ønsker å emigrere til det mye omtalte Ruija, som betraktes som det lovede land. Nøden er stor, og menneskene må blande bark i brødet for å stilne sulten. Heikki setter lit til håpet om ei bedre framtid i Finnmark. Romanserien ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris, men ble senere kritisert for mytiske innslag og såkalt kvenheroisme av norske kritikere (Bogetvedt 1998:47). Lassi Saressalo skriver at serien nærer opp under stereotypiske forestillinger, noe som var mye av årsaken til at den aldri fikk status som kvenepos (Saressalo 1996:319).

I det halvdokumentariske verket *Vandrere i grenseland* (1973) skriver forfatteren, læreren og kulturarbeideren Hans Kristian Eriksen (født 1933) blant annet om kvenenes opphavshistorie (Bogetvedt 1998:34-35). Verket inneholder korte fortellinger. For eksempel handler ”Knut kven og den onde amtmann” om en kven som tar seg til fots til København. Formålet for reisa er å melde fra til danskekongen om problemer kvenene har med en maktsyk amtmann. Kongen viser velvilje og stiller seg positivt til kvenene, da de utvikler jordbruket i de harde forholdene i nord. Teksten ”Solgte de barn?” i samme verk forklarer årsaken til at samer i en del tilfeller ble oppfattet som barnetyver som kidnappet finske barn og tok dem med til Norge. Dette var barn som ellers ville ha omkommet av sult dersom de hadde blitt på hjemstedet.

Lærer, forfatter og kulturarbeider Reidun Mellem (født 1931) har som hittil eneste kvinne skildret kvenmiljø i norskspråklig drakt, i form av barndomsskildringer, personfortellinger, kortprosa og fortellinger fra krigstida (Viinikka-Kallinen 2007:109).

Henry Pedersens (født 1933) trilogi *Kvengutten Karl 1-3* (2005-2007) er skrevet ut fra en norsk kulturkontekst. I *Kvengutten Karl 1. Bakgrunn og oppvekst* (2005) distanserer fortelleren seg fra kvenidentiteten og kvenske tradisjoner. Familien til Karl er tospråklig, noe som oppfattes som et problem. Pedersens forfatteridentitet vil jeg karakterisere som nordnorsk fremfor kvensk sett i lys av dette verket.

Arne Melberg skriver at postkolonialistiske teoretikere ofte har rettet kritikk mot eksotiserende reiseskildringer, som de mener fremstiller kulturen den reisende møter

som fremmed og annerledes. Slike reiseskildringer vurderer samfunn med sin egen kultur som målestokk, og baserer seg på en lineær historieforståelse. Den moderne verden betraktes som lengre fremkommet i historias utvikling enn såkalte primitive samfunn. Det fremmede i slike reiseskildringer blir enten karakterisert som et eksotisk avvik, eller det kan stilles opp som en idyllisk kontrast i forhold til den reisendes egen kultur. Det fremmede kan også skildres som noe truende og farlig, som fører til å fjerne det enda lengre fra normen i den kulturen det vurderes ut i fra. (Melberg 2005:24-25). Et begrep som er blitt benyttet om slike reiseberetninger er 'mapping', som beskriver den reisendes imperialistiske og kolonialistiske hensikter (ibid.:26).

Det er imidlertid grunn til å nyansere dette synspunktet, da jeg mener det er flere ting som tyder på at det ikke kategorisk dreier seg om imperialistiske hensikter og maktbruk. Møtet med det fremmede kan i følge Melberg karakteriseres som en interaksjon mellom den reisende og det fremmede, og utfra dette tar den reisende i bruk litterære strategier for å beskrive dette møtet. Den reisende beveger seg i ukjent landskap, og tolker gjerne den kulturen han møter i lys av sin egen. Slik sett kan reiseberetningas beskrivelse av møtet med det fremmede sammenlignes med måten ethvert menneske møter verden. Interaksjon med det fremmede får frem ukjente og avvikende sider også hos den reisende. (ibid.:28-29). Et for entydig syn på reiselitteratur forhindrer andre aspekter i å komme fram. Jeg finner det viktig å presisere at det finnes ulike typer reisende, med ulike holdninger, bakgrunn og kunnskapsnivå om språk og kultur, noe som i neste omgang vil sette sitt preg på måten han eller hun tolker møtet med det fremmede.

Dette får utslag for en skribent og reisende som Samuli Paulaharju (1875-1844). På finsk har det blitt publisert tekster om kvener fra hovedsaklig folkloristiske og lingvistiske perspektiv (Viinikka-Kallinen 2007:109). Den finske folkloristen, fotografen, illustratøren, autodidakte vitenskapsmannen og læreren Samuli Paulaharju hadde hele Nordkalotten som virkeområde og inspirasjonskilde. Forfattergjerninga utførte han med antropologiske tilnæringsmetoder. (Viinikka-Kallinen 2001:26). Det omfattende verket *Ruijan suomalaisia / Finlendere i Finnmark/* (1928), som er et resultat av hans reiser blant kvenene i Finnmark, inneholder detaljerte og levende beskrivelser av kvenenes levemåte i Finnmark før annen verdenskrig, og er av betydelig

historisk verdi for kvenmiljøet. Kombinasjonen med en antropologisk fremgangsmåte og det at han var finsktalende førte til et mindre distansert forhold til kvenene han skulle beskrive. Han oppholdt seg i lengre tid blant dem, noe som gjorde at han kom nært innpå dem og samfunnet deres. Kvenenes liv og laden appellerte Paulaharju også på personlig plan. Han var en stor tilhenger av folkets kultur og levemåten deres, noe som hele den litterære produksjonen hans bærer preg av. Deler av Paulaharjus produksjon grenser til det skjønnlitterære. Dette gjelder for tekster som for eksempel “Pohjoisin kristittyjen seura” / Kristus i Kamøyvær⁹ i tekstsamlinga *Ruijan äärimmäisillä saarilla* / På Finnmarks ytterste øyer/ (1935). De folkespråkprega skildringene hans gir leseren følelsen av direkte tilgang til det beskrevne objektets egen stemme, ved at fortelleren, fremfor å eksplisitt uttrykke si oppfatning, lar objektet selv komme til orde.

En annen finsk forfatter som skildrer kvener er den nordfinske journalisten og forfatteren Juho Koskimaa (1891-1926). Han var godt kjent med lokalsamfunnet i Nord-Norge, noe som også kommer fram i tekstene hans. Før sin død rakk han å publisere romanen *Konsuli Hansen* / Konsul Hansen/ (1926), som inneholder delene *Uskollinen vähässä* og *Signe Bjørseth*. Begge omhandler den unge finlenderen Erkki Hannu som flytter til og etablerer seg i en småby på kysten av Øst-Finnmark, på grunn av hungersnød i Finland. Erkki etablerer seg som forretningsmann, og bytter navn til Erik Hansen. Erik kjenner tilhørighet til det nye hjemlandet sitt og er godt integrert i det lille samfunnet. Verket skildrer problemstillinger som kvenene måtte ta for å tilpasse seg det norske majoritetssamfunnet. (Viinikka-Kallinen 2001:23).

Ingen av disse overnevnte finske verkene er oversatt til norsk, ikke engang Paulaharjus verker, som er av viktig kulturhistorisk betydning for kvenene. Dette vanskeliggjør tilgjengeligheta med tanke på et norskspråklig publikum, deriblant kvener.

---

9 Teksten finnes oversatt i *Synd og tilgivelse. Læstadianismen i samfunn og ordkunst på Nordkalotten* (2001), red. Reidun Mellem & Anitta Viinikka-Kallinen.

2.2. Kultur som politisk kamparena

Når menneskets etniske identitet blir satt i tvil, kan det miste kontroll over egen kultur og eget liv. Dette betegnes som etnostress, og kan føre til et kronisk identitetsproblem som så ødelegger gruppas følelse av fellesskap og solidaritet. Mennesket har behov for å definere seg selv med sitt eget etniske nettverk. Dette kan ikke en fremmed kulturs identifikasjon erstatte. I den senere tid har et essensialistisk kultursyn blitt kritisert, noe som kan være nyttig for marginaliserte grupper som søker å redefinere foreldede identitetsbegrep. En sterk kulturell bakgrunn styrker menneskets bevissthet. (Kuokkanen 1999:97). Hobsbawm fremhever viktigheten av å aktivt velge posisjon i det postindustrielle samfunnet (Hobsbawm 1992:3). Minoriteten må selv posisjonere seg ut av marginalene majoritetskulturen har plassert den i. I den sammenheng kan litteratur kan være en arena for å reformulere identiteter og bringe nye oppfatninger på banen.

Minoritetskulturen befinner seg ofte i opposisjon til majoritetskulturen, og må kjempe politisk for sine rettigheter. Etter at etniske minoriteter har fått politisk legalitet, har presset fra majoritetskulturen blitt mindre synlig, og minoriteten får større rom til å definere sin identitet. Grenser som majoriteten satte er bare delvis forsvunnet, og sporene finnes nedlagt i holdninger i institusjonene.¹⁰ Minoriteten befinner seg fremdeles under et kulturelt press, og dette kan føre til at ulike beskyttelsesmekanismer utløses internt i gruppa. I følge blant annet Hall fremkaller det i noen tilfeller fundamentale krefter, og som følge av dette trekker minoriteten seg tilbake og inn i seg selv. Dette kan resultere i en tradisjonalistisk holdning som etterstreber "autentisk" kultur, noe som innsnevrer perspektivene. En annen mulighet er at minoriteten assimileres inn i majoritetskulturen. En tredje mulighet tilsvarer en mellomposisjon mellom disse to ytterliggende alternativene. Minoriteten kan forhandle mellom ulike kulturelle identiteter på en slik måte at de bevarer tradisjonene og den sterke tilknyttinga til røttene sine, uten å lengte tilbake til fortida. Dette kalles ei hybrid kulturoppfatning. (Hall 1999:69-71).

Kjente postkolonialistiske teoretikere, som Homi K. Bhabha, Stuart Hall og Eric Hobsbawm, har studert hvordan forventningshorisonten regulerer mottakelsen av

---

¹⁰ Som behandlet i kap. 1.2. "Kvener i dagens Norge".

litteratur. Litteratur blir betraktet som et historisk produkt av moderniseringsprosessen, og gjør det derfor nødvendig å granske hele vitenskapsområdet som tolker litteratur, ikke bare litteraturen i seg selv. I følge Brennan står litteraturforskninga på mange måter enda godt forankret i den filologiske tradisjonen, som ble dannet i kjølvannet av nasjonalstatenes dannelse og fremvekst (Brennan 1990:44). Minoritetslitteraturen spiller ei viktig rolle i å synliggjøre skjeve maktforhold og bygge bro over den marginaliserende barrieren.

Imidlertid kan også merkelappen minoritetslitteratur virke marginaliserende eller til og med ekskluderende. Verk av minoritetsforfattere kan av majoritetskulturen bli oppfattet som relevant bare for minoriteten selv. I majoritetskulturen veier det skrevne ord tyngst, og innehaveren av en skriftlig kultur nyter derfor kulturell status. Minoritetslitteratur er som oftest skrevet på et majoritetsspråk, da minoritetens eget språk ofte ikke har gjennomgått skriftlig standardisering. Minoritetens kultur er derfor i hovedsak muntlig. Å standardisere språket kan derfor være et viktig skritt mot å bli oppfattet som likeverdig med majoritetskulturen. Et annet poeng er at litteraturen kan virke styrkende på den språklige standardiseringsprosessen. (Viinikka-Kallinen 2004/2005:89).

Litteraturen kan være med på å synliggjøre minoritetens marginale stilling i samfunnet, som er et skritt mot frigjøring fra fordommer og tradisjonelle forestillinger. I det henseende har minoritetslitteratur likhetstrekk med såkalt kvinnelitteratur. Karkama skriver at kvinnelitteratur bringer nye tema inn i samfunnsdialogen, samtidig som den bidrar til å etablere et nytt subjekt. Kulturell, kunstnerisk og litterær virksomhet var ei avgjørende mellomfase i den emansipatoriske kvinnebevegelsen. (Karkama 1994:141-142). Tilsvarende kan sies om minoritetslitteratur. Den bringer nye tema inn på den offentlige arenaen, og setter kulturelle møter og tradisjonelle maktkonstellasjoner i nytt lys. Den synliggjør tidligere usynlige etniske grupper, og tilfører litteraturen nye tema og nye språk. Minoritetslitteraturen kan med andre ord brukes som et medium til å formulere nye muligheter. I tillegg har minoriteten selv anledning til å omskrive sin egen historie, slik som i tilfellet med Alf Nilsen-Børsskog. Viinikka-Kallinen minner om at en minoritet befinner seg i et kulturelt grenseland, der den kontinuerlig er nødt til å forhandle og oversette mellom flere identiteter og kulturelle språk.

Minoritetsforfatterens betydning avhenger av måten han behandler kulturmøtene fra minoritetens synsvinkel. Slik medvirker han i å synliggjøre si egen gruppe i kampen om kulturell definisjonsmakt. (Viinikka-Kallinen 2004/2005:87).

Postmoderne teoretikere har hevdet at nasjonen har mistet si betydning som symbolsk fellesskap. Situasjonen ser ut til å være en annen for minoritetssamfunn, hvor nettopp en egen nasjonallitteratur kan være med på å styrke den kulturelle identiteten og øke følelsen av fellesskap og solidaritet innenfor gruppa. (Viinikka-Kallinen 2007:88). Nasjonallitteratur er å betrakte som en del av en utvalgt tradisjon. Utvalgte tradisjoner er egentlig hegemoniets måte å utøve kulturell makt på. Ved å innlemme selektive elementer fra fortida, definerer hovedkulturen samtidig hva som skal oppfattes som meningsfylt og viktig. (Williams 1977:115-116). I en verden preget av stadige endringer og uforutsigbarhet, kan utvalgte tradisjoner¹¹ i følge Hobsbawm være et uttrykk for et behov om å skape en følelse av kontinuitet og struktur i deler av det sosiale liv, ofte ved å skape ei egen fortid og framheve ønskede trekk fra fortida (Hobsbawm 1992:2).

Etter annen verdenskrig begynte lokalsamfunn å splittes i økende takt, noe som rammet de nordlige minoritetsområdene spesielt hardt. Minoritetskulturer mistet helt eller delvis kontakten med sine tradisjonelle levemåter på grunn av de store materielle ødeleggelsene etter krigen. Krigen ødela det materielle livsgrunnlaget som kvenene hadde bygd opp. Følgene av krigen ble ikke, eller i svært liten grad, behandlet i offentlighet fra kvenenes synsvinkel, selv om krigens ødeleggelser nettopp i de kvenske kjerneområdene var blant de verste. Det er symptomatisk at den første monografien som omhandler tema ble utgitt først i 2008.¹² Historiene lever blant folk, men krigsgenerasjonen er utdøende. Alf Nilsen-Børsskog tilhører selv denne generasjonen, og med *Kuosuvaaran takana* retter han fokus mot ei samfunnsgruppe

---

11 Hobsbawm bruker begrepet “invented traditions”, men beskriver det samme fenomenet. I følge Hobsbawm handler skapte tradisjoner både om formelt konstituerte og institusjonaliserte tradisjoner, og tradisjoner skapt på andre måter. Disse blir til innenfor et kort tidsrom og etablerer seg raskt. (Hobsbawm 1992:1).

12 I verket *Fortiet fortid. Tragedien Norge aldri forsto* (2008) gransker historiker Arvid Petterson tvangsevakueringa av befolkninga i Finnmark og Nord-Troms under annen verdenskrig. Han kritiserer norsk historieforskning og historieskriving for å ha unnlatt å behandle temaet, “selv om det som hendte, kan kalles den største tragedien i moderne tid i Norge” (Petterson 2008:12). “Når folkets og landets historie framstilles, kan historia om tvangsevakueringen og overvintringen også gi landets innbyggere nyttig og nødvendig kunnskap. Det gjaldt tross alt 75 000 mennesker fra et område som er en og en halv gang større enn Danmark. Kunnskapen burde i høyeste grad være relevant som bakgrunn for vårt lands engasjement for flyktninger i verden i dag. Det kan gjelde flyktninger som kommer til vårt land eller folk som av andre grunner kommer for å arbeide og leve her. Kunnskapen kunne gitt landet som helhet en bedre bakgrunn for å møte framtidens utfordringer.” (ibid.:29). Se også Petterson (ibid.:193-200).

som storsamfunnet i liten grad har viet oppmerksomhet.

Litteraturens bearbeiding av traumatiske hendelser kan ha ei terapeutisk virkning. I Finland har litteraturen hatt ei slik rolle etter opprivende kriger. Mange forfattere tematiserte krigen. Den mest populære og kjente var Väinö Linna (1920-1992) med sin roman *Tuntematon sotilas* (1954) / *Ukjent soldat* (1956), som skildrer krigen fra et folkelig perspektiv.

Nilsen-Børsskog beskriver krigen fra kvensk perspektiv. Valg av flukt og overlevelse som motiv gir muligheter til å fremheve den kvenske kulturens styrke. Fortid og fremtid knyttes sammen slik at historia oppfattes som skjebnebestemt, i likhet med fremstillingsmåter i nasjonallitteratur. I følge Benedict Anderson har nasjonalisme paralleller til religiøse forestillinger. Religion setter navn på og kategoriserer menneskets løse erfaringer, og skaper med det helhet og kontinuitet. (Anderson 1996:22-23). Hall omtaler den nasjonale kulturen som en diskurs hvor mening blir skapt med symboler og gjennom representasjon. Dette virker retningsgivende og organiserende for våre handlinger og oppfatninger om oss selv. Nasjonale kulturer konstruerer identiteter ved å produsere mening om nasjonen, som vi kan identifisere oss med. Disse meningene inngår i minner og fortellinger som fortelles om nasjonen, som sammenfører og skaper historisk kontinuitet. (Hall 1999:47). Den skapte tradisjonen har mange likheter med den utvalgte. Begge velger ut elementer fra fortida for å skape tradisjoner med nye formål. Hobsbawm viser til at moderne nasjoner kan hevdes å ha røtter i ei fjern fortid, selv om de i virkeligheta har oppstått i nær fortid (Hobsbawm 1992:13-14).

Minoritetslitteraturen kan altså skape minoritetens egen utvalgte tradisjon. En egen nasjonallitteratur kan styrke minoritetens kulturelle identitet ved at minoriteten får tilbake kontrollen over sin egen historie (Viinikka-Kallinen 2004/2005:89). Begrepet 'vastakertomus' på finsk, på engelsk 'counter-narrative' har opprinnelse i postkolonialistisk teori. Jeg velger å bruke ordet motfortelling på norsk. Motfortellinga er en del av den utvalgte tradisjonen, og markerer at minoriteten selv definerer sin identitet. Gjennom motfortellinga får minoriteten anledning til å ta kontroll over og bli subjekter i si egen historie.

2.3. Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel

Med *Kuosuvaaran takana* viser Alf Nilsen-Børsskog at han behersker romansjangeren. Verket er både form- og innholdsmessig tilknyttet den europeiske litterære tradisjonen. Samtidig bærer den et sterkt kulturelt budskap av stor etnopolitisk betydning for den kvenske minoriteten (Viinikka-Kallinen 2007:107). Viinikka-Kallinen tolker verket som ei motfortelling til tidligere kvenskildringer, og et ledd i å skape en utvalgt tradisjon (Viinikka-Kallinen 2007:110). En roman er av betydning når den bryter konvensjoner ved å frembringe nye skildringsobjekter og fremstillingsmåter. Dette danner grunnlag for nye konvensjoner, der de gamle ikke lenger anses for å holde mål i framstillinga av virkeligheta. (Saariluoma 1989:21). *Kuosuvaaran takana* er med på å styrke den kvenske kulturelle identiteten gjennom majoritetskulturens symboler. Nilsen-Børsskog skriver på sitt morsmål, som han selv kaller børselvfinnsk, en dialekt som inngår i det kvenske språket. I tillegg skriver han om kvener og tematikk knyttet til kvensk miljø. Disse faktorene gjør at han utvilsomt oppfattes som kvenforfatter.

Kvenene befinner seg i en dobbel marginal posisjon innenfor Nord-Norge sammen med den samiske minoriteten.¹³ I tillegg kan Nord-Norge sies å være i en perifer posisjon i forhold til Sør-Norge og maktsentrum.¹⁴ På 1970-tallet kom de første forfatterne med kvensk bakgrunn på banen.¹⁵ I artikkelen “Drømmen om Ruija” diskuteres begrepet kvenlitteratur (Maliniemi Lindbach 2002:118), men av inkonsekvensen i terminologien å bedømme, kan det synes at begrepet fremdeles ikke har kommet innenfor faste, stabile rammer. I følge Maliniemi Lindbach er kjennetegn ved kvenlitteratur at den er kollektiv. Verk av kvenforfattere inneholder ofte selvbiografiske elementer. Mange bøker behandler kulturkollisjon og rotløshet. Ofte handler det om overlevelse i fiendtlige omgivelser hvor naturen er den største fysiske fienden. Forholdet til andre grupper er sjelden betegnet som konfliktfylt, men er preget

---

13 Samene har imidlertid kommet lengre i synliggjøringsprosessen, noe som kan komme av oppmerksomheten rundt demonstrasjonene mot utbygginga av Alta-elva på 1980-tallet. Saken var med på å styrke samenes følelse av fellesskap.

14 I *Nordlendingen* (1997) gransker Edmund Edvardsen møtet mellom Sør- og Nord-Norge med et kulturanalytisk blikk. Maktsentra i det norske nasjonsbyggingsprosjektet tenderte mot å definere Nord-Norge som periferi. Utenforståendes holdninger har hatt negative konsekvenser for folks selvoppfatning i Nord-Norge. Se kapittel V, “Nasjonsbygging i Norge” (Edvardsen 1997:51-59).

15 Kvenske forfattere som kan nevnes i denne sammenhengen er Idar Kristiansen, Reidun Mellem, Hans Kristian Eriksen, Henry Pedersen m.fl. Se kap. 2.1. “Kvenskildring i fremmede hender”.

av en hierarkisk rangering, med nordmenn på toppen, etterfulgt av kvener og samer. (ibid.:123-126).

Kvenlitteratur følger ikke de samme litterære strømningene som den norske majoritetslitteraturen. Helena Bogetvedt setter fokus på den kvenske litteraturens status i den norske litteraturinstitusjonen. Hun har forsket på mottakelsen av etterkrigstidas kvenlitteratur skrevet av kvener, og som behandler kvenske tema på Nordkalotten (Bogetvedt 1998:4-8). Bogetvedt viser til sammenhengen mellom hvordan kvenidentiteten er blitt definert, og tidsperiodene for den norske minoritetspolitikken (ibid.:3). Hovedkulturen har hatt monopol på kulturdefinisjonen. Norsk kultur har blitt oppfattet som å befinne seg på et høyere nivå enn den kvenske, blant annet fordi kvensk kultur for en stor del er muntlig, og ikke har en skriftlig kulturtradisjon som den norske hovedkulturen. (ibid.:61).

Kvensk kultur har altså blitt betraktet av majoritetssamfunnet med et etnosentrisk blikk, noe som har hatt en uheldig effekt på kvenenes oppfatning av egen identitet. Den skjønnlitterære diskursen var før *Kuosuvaaran takana* ennå preget av kvenskildringer der kvener ble fremstilt som “den andre” og som traumatisert av fornorskningspolitikken. *Kuosuvaaran takana* skiller seg ut fra denne tradisjonen ved at kvenenes identitet fremstilles som positiv og fullgyldig. Til forskjell fra tidligere kvenskildringer foregår personskildringa fra en indre synsvinkel. Kvenene stilles i sentrum. Romanen tar utgangspunkt i ei erfaring som bunner i en historisk hendelse, som er felles for alle kvener og resten av den nordnorske befolkninga. Temaet bringer med seg mange felles assosiasjoner og appellerer til et kollektivt minne.

Nilsen-Børsskogs verk har en tydelig og sterk samfunnsdimensjon, og forfatterskapet hans er blitt mottatt som bevis på kvensk kultur. I mottakelsen har det særlig vært fokusert på ikke-litterære aspekter, først og fremst etnopolitiske spørsmål.¹⁶ Forfatterens litterære arbeid står dermed i fare for å bli tilsidesatt. På den måten blir han

---

¹⁶ I offentligheta har Alf Nilsen-Børsskogs forfatterskap blitt behandlet som et bevis på det kvenske språkets eksistens. I forbindelse med det kulturelle arrangementet Ordkalotten i Tromsø 09.10.2010 ble Alf Nilsen-Børsskog intervjuet. Spørsmålene gikk i hovedsak ut på fornorskingsprosessen og dens harde press på det kvenske språket. I *Kuosuvaaran takana* nevnes fornorskingsprosessen bare forbigående, og kan ikke sies å være en vesentlig del av tematikken. Spørsmålene som under intervjuet ble stilt forfatteren, var etter min mening hovedsaklig av etnopolitisk art, og berørte i mindre grad tematikken i romanene. Det hadde for eksempel vært interessant å tematisere hvorfor forfatteren har utelatt å behandle fornorskingsprosessen. På den måten kunne det blitt en interessant diskusjon om forfatterens valg.

marginalisert som forfatter, og får ikke de samme mulighetene som andre forfattere innenfor den norske litteraturinstitusjonen.

At *Kuosuvaaran takana* og andre verk av Nilsen-Børsskog har kulturpolitisk symbolverdi for den kvenske minoriteten, er et faktum som ikke kan ignoreres. Likevel har han som alle andre forfattere kunstnerisk frihet, og kan selv velge hva han vil skrive om. Karkama bemerker at hver tidsepoke stiller kunstneren overfor utfordringer som han løser på bakgrunn av sine individuelle egenskaper og livsskjebner. Menneskets unike formål i livet kan ikke baseres utelukkende på samfunnet og dets funksjoner. (Karkama 1991:68). Etnisk bakgrunn er ikke avgjørende for hvordan Nilsen-Børsskog lykkes som forfatter med ordkunst som verktøy. Poenget er ikke å skape et verk bare på grunn av symbolverdien den har som kvensk roman, slik at det faktisk skal finnes en roman på kvensk til tross for den harde fornorskingsprosessen. Ei slik oppfatning gjør at innholdet ikke spiller noen rolle.

Viinikka-Kallinen skriver at det med *Kuosuvaaran takana* blir mulig å forestille seg kvenenes samfunn som nærmest et nasjonalt fellesskap, eller i alle fall et fellesskap som har store likhetstrekk med de europeiske nasjoner (Viinikka-Kallinen 2004/2005:88). Romanen viser at de store fortellingene¹⁷ fremdeles har potensiale til å styrke folks kulturelle identitet, nemlig innenfor minoritetslitteraturen. Litteraturen deltok i å bygge opp bildet av en enhetlig nasjon, og spilte ei viktig rolle for selvdefinisjon og politisk emansipasjon på 1800-tallet (Karkama 1994:57). På samme måte kan minoritetslitteraturen for minoritetsmiljøer bidra til å påvirke menneskenes verden og selvforståelse. Samtidig må det være klart at Nilsen-Børsskog skriver i et helt annerledes kulturelt klima enn sine forfatterkolleger på 1800-tallet, nemlig et klima preget av postmodernisme og skepsis (Viinikka-Kallinen 2004/2005:88).

Flere faktorer må tas med i beregninga. Romanen er ikke bare et språkprosjekt, men den er skrevet på kvensk, og dette gjør den mindre tilgjengelig for norskspråklige

---

17 'grand narratives', metafortelling. Følelsen av den moderne tida som kaotisk og forvirrende vekker til live en nostalgisk tanke om at mennesker i ei forhistorisk fortid levde i fred og harmoni med hverandre og naturen. Store fortellinger organiserer historiens gang og plasserer enkeltpersonens liv som en del av denne helheten. (Karkama 1994:12). Den franske filosofen Jean-Francois Lyotards bruker begrepet i *La Condition Postmoderne* (1979) for å beskrive den postmoderne tilstanden. I følge den postmoderne teorien er alle store fortellinger døde, og det finnes ingen bevis for at menneskeheten noen gang skulle ha beveget seg i en positiv retning. De store fortellingene har bare ført til maktmisbruk og maktovergrep i nasjonens navn. Det stilles spørsmål om ved den vestlige kulturens kjerneverdier, som individets frihet, sosial rettferdighet og politisk demokrati. (ibid.:301). Se også (Hosiaisuus 2003:888-889).

lesere. Dette betyr at norskspråklige skildringer fremdeles blir stående i ledende posisjon inntil en eventuell oversettelse finner sted. Monumentale endringer i oppfatninga av kvener skjer heller ikke i ei håndvending, men er mer å karakterisere som en prosess. Jeg velger å omtale Nilsen-Børsskogs romaner som et forsøk på å endre oppfatninger, og et forsøk på en ny start.

3. *Kuosuvaaran takana* – Kvenbildet blir til

3.1. Relasjonen mellom fortelleren og det fortalte

I de følgende kapitlene vil jeg redegjøre for fortellerstrategier i kollektivromanen *Kuosuvaaran takana*. I den forbindelse vil jeg rette fokus mot fortelleren, som har ei autoritær stilling i verket. Fortellerstrategiene får konsekvenser for valg av språk og stil, for skildringa av personer og miljø og for personkonstellasjonene. I tillegg drøfter jeg hvordan ubehandla tema er med på å skape mening i verket.

Fortelleren i *Kuosuvaaran takana* er avgjørende for tolkninga av budskapet. En autoritær tredjepersonsforteller fortolker og relativiserer person- og situasjonsmotivene, slik at verdensanskuelsen hans kommer til uttrykk. I følge Karkama er fortelleren en dannet person som har satt seg som mål å formidle de fortalte personenes historie. For at formidlinga skal være forståelig også for de mottakerne som ikke er kjent med det han skildrer, må han skape en fiktiv verden som kan forstås uten et umiddelbart forhold til den virkelige verden. (Karkama 1991:154). Ledetråder til tematikken kan leses i fortellerens passasjer, som utgjør en omfattende del av den foreliggende teksten. Han avslører holdninga si til det fortalte ved å felle verdidommer, oppsummere, tolke og analysere. Han opptrer mellom dialogene og de indre monologene, og oppsummerer med jevne mellomrom situasjonen, hvor flyktningenes tilstand, tanker og følelser inngår. Også dialogene er preget av fortellerens retusjering.

Fortelleren inntar ei autoritær stilling allerede i åpningskapitlet. Romanen starter med ei landskapsskildring hvor Børselva står i hovedfokus. Deretter presenteres fluktsituasjonen, som gjelder for en del av bygdefolket. Denne formen for åpningssekvens er karakteristisk for den klassiske romanen, og knytter *Kuosuvaaran takana* til en europeisk litterær tradisjon.

Mahtava oliki se kuva, jonka nähthiin net hyvin parisenkymmentä miestä ja vaimoo, jotka muutamana, aurinkoisena iltapäivänä oktooberikuun puolivälissä vuonna 1944 olthiin saapunheet Kuosuvaaran korkkeimalle lajele, jolle heistä moni ei koskhaan ennen ollu sattunu laskehan jalkkaa. (KT:9)

/Det var et mektig bilde som de noen og tyve mennene og kvinnene så, de som en solfylt ettermiddag i midten av oktober året 1944 hadde kommet opp på Kuosuvaaras høyeste topp. Mange av dem hadde aldri satt sin fot der tidligere./

Fortellerens motivasjon synes å være en vilje til å formidle historia fra flyktingenes perspektiv: “Kaukana poissa maailman touhusta ja toimesta tuli näile ihmisile, jotka ittensä tietämättä kirjoitelthiin historiaa, vähäinen onnen hetki.” (KT:124) / Langt borte fra verdens fåfengte ståk og sysler fikk disse menneskene, som uten å selv vite det skrev historie, et lite øyeblikks glede./

En fiktiv forteller gir uttrykk for stillinga si og bringer seg selv og verdensanskuelsen sin til syne i det fortalte (Karkama 1991:158). En fiktiv forteller identifiserer seg ikke med de fortalte personene, men fungerer som en ekstern observatør (ibid.:155). Dette stemmer bare delvis med fortellerens rolle i den analyserte romanen. Han er ikke navngitt og deltar ikke selv i det fortalte, men kan likevel karakteriseres som nærværende. Han bruker både ekstern og indre fokalisering. Han lever seg inn i sine personers følelsesliv, samtidig som han også beskriver personene utenfra.

Fortelleren befinner seg på tidsmessig avstand fra det fortalte og har oversikt over situasjonen, i motsetning til de fortalte personene. Han avslører tidsposisjonen sin blant annet via prolepser: “Usko omhiin voimhiin oli luja. Ja se tyhä lujeni. Ja se tarvitti monesta syystä vielä lujetaki.” (KT:20) / Troen på deres egen styrke var sterk. Og den ble stadig sterkere. Av flere grunner måtte den bli enda sterkere./ En annen prolepse: “Siitä tuliki sitte heidän ensimmäinen matka alas. Mutta ei viiminen.” (KT:37) / Dette ble deres første tur ned. Men ikke den siste./ I følge Staffan Björck er dette immanente forutsigelser som er like tilgjengelige for de fortalte personene som for leseren. Virkemidlet skaper ei skjebnetyngt stemning, og legger grunnlaget for ei medfølelse hos leseren (Björck 1954:65-66). Prolepsene skaper en iblant illevarslende forventningshorisont som øker spenninga. Fortelleren bruker overblikket sitt til å skape ei medfølelse holdning:

Elämä siihen aikaan oli ollu niin helppo. Ko sota oli tullu, oli koko maailmaa muuttunu surulisemaksi. Ihmisille oli tullu pölkö ja vaiva. Jokapäiväinen hengen menettämisen uhkaki oli ollu heidän matkakumppanina. Ja kaikki ruoka kortilla. (KT:45)

/Livet på den tida hadde vært så enkelt. Da krigen hadde kommet, hadde hele verden blitt tristere. Redslar og plager hadde kommet til menneskene. Trusselen om å miste livet hadde blitt en følgesvenn. Og alt av mat var det skralt med./

Selv om fortelleren har overblikket over det fortalte, posjonerer han det ut gradvis, slik at det skapes ei form for spenning og drivkraft i teksten. Han tar seg tid til å skildre situasjonene i et langsomt tempo. Den lave fortellerhastigheta skaper en illusjon av sammenfall mellom det som skjer og selve fortellehandlinga. Dette bidrar også til å skape nærvær til det fortalte. (Björck 1954:64).

Forfatteren tillegger den fiktive fortelleren ei kvensk-etnisk holdning, som får konsekvens i hvordan det fortalte blir organisert. Narrasjonen avbrytes stadig av anakronier.¹⁸ Fortelleren beskriver forholdene i forkant av flukta gradvis i form av stadige tilbakeblikk. Disse tilbakeblikkene danner et bilde på hvordan livet var i bygda før okkupasjonen, og i krigens tidligere faser, med tyske soldater som en del av krigshverdagen. Hjembygda beskrives som et frihetens rike, hvor kvenene har bodd i mange generasjoner: “Täälä oli ihminen saannu elläät omana herrana, eikä toisen orjana.” (KT:11) / Her hadde mennesket fått leve som sin egen herre, og ikke som en annens slave./ Bygda fremstilles av fortelleren i et nærmest mytisk lys, hvor samfunnet preges av samhold og harmoni, og hvor bygdefolket er gjensidig likeverdige. Viktige og sentrale verdier springer ut i fra et kristent livssyn, og er i stor grad en samfunnsbevarende faktor og hjørnestein i en helhetlig kultur. Fremstillinga er representerende og utvelgende, og et av uttrykkene for den utvalgte tradisjonen. Jeg kommer tilbake til skildringa av hjembygda i kapittel 4.2., “Kosmos blant kaos – Hjembygda”.

Fortelleren befinner seg som nevnt i en ekstern fortelleposisjon, og deltar ikke selv i fiksjonsuniverset. Men med sin inngående kjennskap til miljøet og omgivelsene avslører han seg som en del av det samfunnet han skildrer. Den første halvdel av kapittel 34 (KT:356-358) belyser dette. Fortelleren trekker linjer bakover i tid og oppsummerer situasjonen i et historisk perspektiv:

---

¹⁸ Anakroni er en samlebetegnelse for prolepse og analepse, og disse befinner seg i henholdsvis fortid eller fremtid i forhold til nåtidsøyeblikket (Aaslestad 1999:38).

Vielä taudin sattuissaki krannikset menttiin naapurin tykö. Ko lääkkii ei ollu kylässä, oli naapuri joutunu toimihan vielä lääkinäni. Vasta kerran 1800-luvula oli lääki tullu läänhiin. Mutta hän oli asunu kaukaisessa Kistrannissa toisela puolela vuonoo, ja sinne oli ollu tosin pitkä purjetmatka kolmisoutoisella venheelä. Kovviin säitten tähden talvela venetmies ei olis päässykhään sinne. Telefooni oli tullu vasta 1900-luvun alkupuolela. (KT:357)

/Også når sykdommer slo til dro naboene til hverandre. Da det ikke var lege i bygda, måtte naboen trå til. Først en gang på 1800-tallet hadde legen kommet til fylket. Men han hadde bodd langt borte i Kistrand, på den andre siden av fjorden, og dit hadde det vært en lang seiltur med en treroring. På værharde vinterdager kom man seg ikke dit med båt. Telefonen hadde kommet først på begynnelsen av 1900-tallet./

Fortelleren har oversikt over personenes tanker og følelser, men samtidig er det informasjon han ikke har eller gir tilgang til. Altså er fortelleren underlagt visse restriksjoner som gjør at autoriteten hans ikke går over i allvitenhet. Han har ikke tilgang til andre hendelser i den fortalte verdenen uten at det involverer flyktingene. Soldatene betraktes med få unntak på avstand og fra en utenforliggende synsvinkel, og bare når fokaliseringa ligger hos flyktingene. I følge Björck har en allvitende forteller selv funnet på alt og har det fullstendige herredømme over fiksjonsverdenen, men forfatteren kan velge å innskrenke denne allvitenheta for å skape større inntrykk av troverdighet (Björck 1954:57-58). Denne innskrenkinga tolker jeg som en del av verkets fortellerstrategi, hvor fremhevelse av flyktingenes perspektiv er sentralt. Det som oppleves som ei åpning i tekstens oppbygning, får betydning for tematikken. Karkama bemerker at tema inngår ikke som en uttrykt del av oppbygninga i verket, men er en del av betydningsprosessen som oppstår hos leseren i leseakten (Karkama 1991:99). I lys av dette gir altså fortelleren ikke inntrykk av å ville fremstille ei "objektiv" virkelighet, men argumenterer heller i mot at ei slik finnes. Det gjør han ved å formidle flyktingenes subjektive perspektiv i situasjonsmotivene. I en av sine tekstpassasjer reflekterer fortelleren:

Lapselinen Are ei ollu ymmärtänny hituistakhaan Iisakin tiedosta ja vaihettelevasta mielentilasta ja vaivoista; poika ei ollu nähny Iisakkii rajavahtina Patsjoen Norjan puolisella rannala, eikä tyskäläisten tulleissa häntä kohdi joka puolelta Narvikin frontila, ko mies kamalassa pelossa oli karjaissu niile ja sitte vasta ampunu. (KT:67)

/Den barnlige Are hadde ikke forstått et kvekk av det Iisakki fortalte, og av hans skiftende sinnstilstand og plager; gutten hadde ikke sett Iisakki som grensevakt på den norske siden av Pasvikelva, og heller ikke mens tyskerne kom i mot han fra alle kanter på Narvikfronten, hvor han vettskremt hadde brølt til dem og først deretter skutt./

Sitatet belyser hvordan den fiktive fortelleren bryter inn for å beskrive Ares uvitenhet i forhold til Iisakki. Fortelleren avslører og forklarer hvordan Ares nesegruse beundring kan skyldes hans unge alder og manglende livserfaring. I følge Björck er ytringer av typen “han ante ikke” typiske for den allvitende forfatteren¹⁹ (Björck 1954:70). I teksten finnes flere eksempler på uttalelser som synliggjør fortellerens tidsposisjon: “Heile se oli ymmärtämätöntä. Lapselinen usko eli vieläki heissä.” (KT:40) / For dem var det uforståelig. Enda var de barnlig godtroende./ Björck skriver at forfatteren med slike fraser ikke bare avslører sine overlegne kunnskaper om fakta, men også sitt moralske eller intellektuelle overtak over de fiktive personene (Björck 1954:70). Ord som “lapselinen” / barnlig/ karakteriserer Björck som en velvillig nedlatende klisjé og en formel som fortelleren bruker for å annonsere sitt nærvær eller stillingstagen til romanpersonen (Björck 1954:71). Jeg oppfatter imidlertid ikke fortellerens holdning i *Kuosuvaaran takana* som nedlatende, men derimot forståelsesfull i forhold til situasjonen flyktingene befinner seg i. Han befinner seg på tidsmessig avstand fra det han forteller om, og bringer med seg sitt tilbakeskuende syn i det fortalte. Karkama skriver at når fortelleren bringer inn verdensanskuelsen sin i fiksjonsverdenen og relativiserer person- og situasjonsmotivene, gis leseren en mulighet til å vurdere gyldigheta av fortellerens synspunkter. Fortelleren fremfører en replikk, som det ventes at leseren svarer på. (Karkama 1991:158). Fortelleren forsterker altså ut i fra dette flyktingenes stemme, ved å representere dem og å være deres talerør.

Nyt nämät kolmattakymmentä ihmisparkkaa, jokka pörräntyvä viholinen väkisin oli pakottanu jättähän rakhaat kodit ja kaikki, mitä siinä oli, kävelthiin täälä kaukana heile tuntemattomassa mettässä, poissa viholisten kulkuteiltä, ja hajeskelthiin soppivaa asumapaikkaa. (KT:17)

---

¹⁹ Björck anvender her forfatter som synonym for fortelleren. Björck definerer forfatteren eller fortelleren som “en deltagare i en estetisk akt” (Björck 1954:16).

/De rundt tredve flyktingene, som fienden med makt hadde tvunget til å forlate de kjære hjemmene sine og alt som var der, vandret i den for dem ukjente skogen, vekk i fra veiene fienden brukte, og lette etter en passende boplass./

I dette avsnittet gir fortelleren uttrykk for medlidenhet og sympati. Fortelleren iakttar og reflekterer over personene, og har tilnærmet uinnskrenket tilgang til bevisstheta deres. Han viser omfattende evne til psykologisk innlevelse. Det er likevel ikke snakk om at fortelleren identifiserer seg uten forbehold med skildringsobjektene sine. Han trekker seg også tilbake. Med jevne mellomrom sammenfatter og analyserer han det han har vært vitne til, og bearbeider dette ved hjelp av menneskekunnskapen sin. Sammenfatninga og analysen er foretatt fra synsvinkelen hans; gjennom fortellerens fremstillingsmåte tillegges hendelsene mening. (Björck 1954:74-75). Karkama minner om at det litterære verket etterlater spørsmål hos leseren som tvinger han til å tenke dypere over budskapet i verket enn bare fra det psykologiske subjektets side, det vil si innholdet det fortelles om (Karkama 1991:282). I denne prosessen er holdninga til fortelleren med på å gi ledetråder for tolkninga. I tillegg til at fortelleren i *Kuosuvaaran takana* farger det fortalte med verdiene sine, bidrar de egenartikulerte definisjonene hans for å forsterke synsvinkelen til flyktingene.

Ved at det fortalte formidles av en ekstern forteller, gis det plass til fokalisering av flere personer, slik at flere normsystemer kommer til uttrykk.²⁰ En kollektivroman med flere sentrale personer gjør det mulig å fremstille det fortalte fra flere synsvinkler. I *Kuosuvaaran takana* skildres ei gruppe mennesker, noe som tilfører verket en polyfonisk struktur.

Tämmäisessäki pienessä ihmisten seurassa saattoi olla monenlaista persoonallisuutta; siinä oli sielulisesti lujaa ihmistä; siinä oli löyhempää ihmistä, joista jollakulla alkoi ilmestyhän sairauden ittui eli oirheitaki. Löyhemille heistä tuli sekä ruumhiista ette sielulista vaivaa, joka toi heile lissää kuormaa entisen painavan kuorman päälle. Lujat sen sijhaan muututhiin vieläki lujemiksi. Het nähtiin toivoo siinä missä toivoo ei näyttäny olemassakhaan. (KT:258-259)

---

20 Om fokalisering, se Kantokorpi (2005:139-147).

/Også i denne vesle folkeforsamlinga kunne det finnes flere ulike personligheter; sjelelig sterke mennesker; svakere mennesker, hvor av hos noen hadde begynt å dukke opp sykdomssymptomer. De svakeste av dem ble rammet av både kroppslige og sjelelige plager, som kom i tillegg til den tunge byrden de allerede bar på. De sterke ble på sin side enda sterkere. De ante håp der hvor en ikke skulle tro det fantes mer./

Romanen inneholder altså vekslende synsvinkler²¹. Dette skaper et inntrykk av at den fortalte verden fremstilles fra flere hold. Synsvinkelskiftet skjer blant annet gjennom dialoger, tankereferat og indre monolog. Jeg behandler indre monolog i kapittel 3.3. “Gjennomskinnelige sinn”. Karkama mener at selv om ei fortelling er polyfonisk, dvs. inneholder flere synsvinkler og perspektiver, er det alltid fortelleren som tilpasser de ulike synspunktene (Karkama 1991:153). Han representerer flyktningene, og uttaler seg på vegne av den. En må i følge Karkama ikke oppfatte det slik at han dermed gir uttrykk for folkesjela. Hver fortelling er å betrakte som ei individuell ytring (ibid.).

En roman hvor flere subjekter kommer til uttrykk argumenterer mot et system som postulerer éi sannhet og ikke lar uoffisielle meninger komme fram. Slik skiller den seg fra eposet, der ulike synsvinkler ikke skiller seg fra hverandre, og fra romaner med bare ett subjekt. En polyfonisk roman skaper rom for stemmer som er uavhengige av den offisielle sannheta. Personen i romanen representerer et synspunkt eller en idé som han møter verden med. Dette handler imidlertid ikke om at abstrakte idéer støter sammen. Hos Bakhtin er personenes møte med verden ei ildprøve hvor mennesket blir kjent med seg selv. Dette skjer i en situasjon hvor ulike idéer støter sammen. (Steinby 2009:188-190).

Karkama skriver at i de tilfellene hvor forfatteren konsentrerer seg om å tolke individuelle opplevelser og erfaringer, og hvordan personene interagerer med hverandre, dreier det seg om et uttrykk for personenes livssyn og ikke en verdensanskuelse (Karkama 1991:75). Hver person i *Kuosuvaaran takana* bringer med seg ei livshistorie og erfaringer. Gjennom personschildringa får leseren gradvis opplysninger om bakgrunnen til de ulike personene og andre biografiske forhold. Hvordan situasjonsmotivene påvirker ulike områder, er avhengig av hver persons aktuelle livssituasjon. I romanen oppleves krisa gjennom blant annet en ung gutt, en eldre mann og ei voksen kvinne. Synspunktene deres skiller seg fra hverandre fordi de

21 Se også tidligere behandling av fenomenet i kap. 1.3., “Å lese et kvenepos – Utgangspunkter”.

befinner seg på ulike stadier i livet. Samtidig som dette tilfører situasjonsmotivene nyanser, styrker det også idéen om gruppa som et sterkt fellesskap. Sammen danner de en mangsidig erfaringsbakgrunn, som de bruker for å relatere seg til krisa.

I *Kuosuvaaran takana* veksler synsvinkelen mellom intern og ekstern. I den interne synsvinkelen er sanseapparatet forankret i en eller flere av aktørene. I den ekstern synsvinkelen er sanseapparatet forankret i den eksterne fortelleren, noe som gir inntrykk av å betrakte fiksjonsuniverset fra en utenforliggende posisjon. Fortellerens fokalisering gjør det mulig å fokusere på hele gruppa under ett, og å gå inn på hvert enkelt individ. Flyktningene i romanen er objekter for både ytre og indre fokalisering. Fortellerens fokalisering veksler mellom panoramautsikt og stedvis detaljfokusering. Åpningsavsnittene i romanen er gode eksempler på dette. I første del av romanens eksposisjon, før vi møter hovedpersonene, tillegger fortelleren omgivelsene mening med lokal mentalitet som grunnlag for begrepsapparatet. Han starter med å beskrive landskapet fra et fugleperspektiv, for deretter å fokusere på ei pinne som flyter med elva. Videre flytter han fokuset over til en fjelltopp hvor det står ei gruppe mennesker. (KT:7-9). Slik skaper han ei forståelsesramme for det fortalte.

3.2. Budskapet i det usagte

Betydninga av verket ligger ikke bare i det som eksplisitt uttrykkes, men også i det usagte. (Karkama 1991:102). Karkama mener at verkets betydning ligger i tekstens føringer som styrer leserens oppmerksomhet til et visst problem og utfordrer han til å drøfte det. Jo større avstand det er mellom innholdet i spørsmålet som verket stiller, og leserens forventningshorisont i forhold til det regjerende verdensbildet eller diskursen, desto mer betydningsfullt er verket. (ibid.:111). Når et regjerende verdensbilde umiddelbart blir godtatt og overføres til den fortalte verden, er forståelsen av verket bundet til ei viss tid. Det allmenne ved verket er slik sett historisk bundet. I så tilfelle dreier det seg ikke om at verket har allmennmenneskelig betydning. (ibid.:109). I *Kuosuvaaran takana* skapes et romantisk og heroisk bilde av kvenene. Konflikter innad i gruppa blir ikke skildret. I fiksjonsuniverset opptrer kvenene som et samstemt kollektiv som holder sammen mot ytre farer som truer.

Personene som befolker romanen er hovedsaklig kvener. I verket fremstår ikke kvenene som unntak eller merkelige andre, men som hovedpersoner på et naturlig vis, noe som også gjør fortellinga mulig å tolke som ei motfortelling.²²

Det kan virke som om Nilsen-Børsskog bevisst velger en puristisk stil. Sitat fra det tyske språket dukker opp jevnlig i teksten, noe jeg betrakter som et litterært virkemiddel som forfatteren bruker for å uttrykke det fremmede og ukjente ved okkupasjonsmakta. De norske lånordene som finnes i det kvenske språket, forekommer derimot ikke i teksten. Grunnen til at norsk er lite framtrædende i teksten, kan komme av at kvenene i så stor grad har blitt skildret negativt i norsk skjønnlitteratur²³ og at relasjonene mellom kvener og det norske majoritetssamfunnet har vært mye preget av konflikter. Nilsen-Børsskog tegner i *Kuosuvaaran takana* et nytt og ferskt bilde av si egen etniske gruppe uten et tungt etterslep fra fortida.

I litteratur på Nordkalotten finnes beskrivelser av læstadianismen, blant annet i tornedalsk litteratur (Gröndahl 2002:154). Dette gjelder også for kvenlitteratur (Maliniemi Lindbach 2002:125-126). I for eksempel Henry Pedersens *Kvengutten Karl 1. Bakgrunn og oppvekst* (2005) presenteres et negativt syn på læstadianismen. Verket fremstiller kvensk identitet fra hovedkulturens synsvinkel. Å trekke likhetstegn mellom religion og minoritet kan føre til ei fremstilling og fremhevelse av minoriteten som eksotisk og annerledes. I *Kuosuvaaran takana* spiller ikke læstadianismen ei slik rolle. Kvenene har et mangfoldig livssyn, og innenfor gruppa er det stor variasjon når det gjelder graden av religiøsitet. Troen bidrar til å holde optimismen oppe hos noen av personene, men det er langt fra den eneste faktoren.

Mutta joukosta löytyi kyllä senlaistaki väkkee, joka uskoi vain omhiin voimhiin, ja vieläpä omhaan lujjuutheen ja kestävyyytheenki. Siitä het sitte käännythiin paremalla mielelä maailman töihin, ja vielä toivolaki siihen, ette kyllä het vielä onnistuttaiski. (KT:15-16)

/Men i gruppa fantes det også denslags folk, som bare trodde på sine egne krefter, og sin egen styrke og utholdenhet. Med det vendte de seg med et oppløftet sinn mot verdens gjøremål og arbeid, i tillegg til håpet om at de enda ville lykkes./

I forhold til trosspørsmål forholder bygdefolket seg ulikt. I tilbakeskuende sekvenser

²² Se f.eks. kap. 2.3. "Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel".

²³ Se kap. 2.1. "Kvenskildring i fremmede hender".

kommer det fram at det læstadianske forsamlingshuset i bygda trakk mange, men ikke alle som deltok gjorde det på utelukkende religiøst grunnlag, men brukte huset som en møteplass. Læstadianismen blir ikke videre drøftet i romanen, men inngår som et av elementene som skildrer bygdesamfunnet.

Forholdet mellom den samiske og den kvenske minoriteten har av hovedkulturen blitt beskrevet som problematisk og uforenlig, som for eksempel i J. A. Friis' *Ella* (1891).²⁴ I *Kuosuvaaran takana* idylliseres forholdet. Viljen til å samarbeide på tvers av kulturelle grenser fremheves blant annet ved at kvenene og samene kommuniserer på hverandres språk.

Ko poropaimen saattoi norjaa ja ommaa kieltä ja lisäksi puhui vielä pyssyyjokilaistenki kieltä, niin tunturilla pyssyjokilaistelthiin, ja puhuskelthiin vähän paimenen kieltäki. Het olthiin kielkten tunttijoita. (KT:138)

/Når reingjeteren kunne norsk i tillegg til sitt eget språk, og også snakket språket til børselvværingene, så ble det talt børselvmål på fjellet, og også litt av gjeterens språk. De var språkeksperter./

En samefamilie blir skildret i slutten av romanen da noen menn drar for å forhøre seg om reinkjøtt som mat for de sultne familiene sine. Av dette får leseren inntrykk av at kvenene og samene behandlet hverandre med den største respekt. Dette står i kontrast med hvordan kontakten mellom de to etniske gruppene har blitt beskrevet tidligere.

Puolelta ja toiselta kyselthiin milla laila sen ja sen ihmisen on käyny. Siinä selvis ette heilä oli paljon yhteistä tuttu ihmistä. Se satoi heidät vieläki lähemin yhteen. Se teki koko tämän ihmisjoukon yhteen kuuluvaksi. Pakolaisina het oleskelthiin oman maan tunturiilla. Se oli heidän yhteinen osa historian pyörreirroista ja virranpyörtheistä. (KT:390)

/Fra den ene og den andre siden ble det spurt hvordan det har gått med det og det mennesket. Av det kom det fram at de hadde mange felles kjente, noe som knyttet dem enda nærmere sammen. Det gjorde denne menneskegrappa sammensveiset. Som flyktninger befant de seg på fjellet i sitt eget land. Dette hadde de til felles av historias malstrømmer og strømvirvler./

I den fortalte verdenen deler kvenene og samene skjebne. Møtet dem i mellom er et likeverdige kulturmøte. De står i samme posisjon mot okkupasjonsmakta, og sosial omgang og kommunikasjon på begge språk foregår uten problemer.

Få sider ved kvenenes hverdagsliv er skildret i verket. For eksempel er tema

---

²⁴ Som behandlet i kap. 2.1. "Kvenskildring i fremmede hender".

tilknyttet seksualitet tilnærmet fraværende, og finnes utelukkende i form av svært vage antydninger. Hansis avstandsforelskelse til naboenta er et av få eksempler på dette (KT:352).

En hører også sjelden om det som foregår i gamma, og hva personene snakket om utenom krigsrelaterte samtaler. Flukta består av mye venting, men det eksisterer et tomrom i den fortalte tida når det gjelder hva en kan forestille seg at ventetida ble fylt med, som fortellinger og andre muntlige overleveringer.

Kuosuvaaran takana ei tapattunnu niin paljon. Sielä ihmiset tehtiin päivän työt, puhuskelthiin illoila kaikenlaista, mitä het olthiin nähneet, kuulheet eli lukenheet. Kuosuvaarantakalaiset muistethiin entistä, hyvää aikkaa, silloin ko sottaa ei ollu eikä kuulunu. (KT:341)

/Bak Kuosuvaara skjedde det ikke så mye. Der utførte menneskene det daglige arbeidet, snakket om alt mulig på kveldene om hva de hadde sett, hørt eller lest. Kuosuvaarafolket mintes hvor godt det hadde vært før i tida, da krigen ikke fantes eller hørtes./

Negative egenskaper hos kvenene har blitt fremhevet i kvenskildringer.²⁵ Det kan synes som om tida er moden for å fremheve positive sider. Tendensiøsiteten i teksten kan betegnes som en synliggjørende fase av den kvenske minoriteten i minoritetslitteraturen. Fremstillinga av kvenene bærer ikke synlige tegn av etnopolitisk diskurs. I *Kuosuvaaran takana* finnes så å si ikke folkelige vitser, fortellinger eller grov språkbruk. Personene er svært litterære, snakker dannet og i høytidelige vendinger. De tar avstand fra banning, og påminner hverandre stadig om gruppas moralkodeks. Den nærmest utelukkende positivt betonte fremstillinga av kvenene inngår i romanens prosjekt om å skape kvenenes egen store fortelling. *Kuosuvaaran takana* er første del i en romanserie, og det er bare denne jeg analyserer i denne avhandlinga. Fortsettelsen i de neste romanene gir grunn til å kalle *Elämän jatko* for en utviklingsroman (Kansallisbiografia 2009). I utviklingsromanen utvikler hovedpersonen gradvis sin karakter, hvor moralske og intellektuelle egenskaper står i fokus. (Lothe et al.2007:33, Hosiaislouma 2003:101;406).

Kuosuvaaran takana minner om folkelivsskildringas tidligere faser, og kan sammenlignes med perioden for nasjonsbygging i for eksempel Finland. I dette

---

²⁵ Se kap. 2.1. "Kvenskildring i fremmede hender"

tidsrommet ble det skapt tekster hvor folket ble fremstilt som nærmest hellige. De ble høyt oppskattet, og beskrevet som personer med et omfattende og dypt sjelsliv. Tekstene ble skrevet av intellektuelle som tilhørte borgerskapet. Innholdet svarte lite til folkets egne tradisjoner. Forfattere som Johan Ludvig Runeberg (1804-1877) og Arvid Järnefelt (1861-1932) er eksempler på dette. Karkama skriver at Järnefelts roman *Isänmaa* (1893) / Fosterlandet/ skildrer et samfunn i en moderniseringsfase og utfordringene det fører til i et førmoderne bondesamfunn (Karkama 1994:86-87). Verket kan anses som ei klassisk folkelivsskildring. Gjennom utvalget av hva som fortelles og hva som forblir usagt, skapes en høytidelig og alvorlig stemning i romanen. Det er lite av folkelige vitser eller vulgært språk, noe som bidrar til å fremheve psykologisk problematikk i personskildringene. (ibid.:92-93). Senere begynte det å dukke opp tekster hvor folkets egen stemme kom fram. Dette kan være noe som vil dukke opp etterhvert også i kvenlitteratur.

Perioden for nasjonsbygging skriver seg tilbake til nasjonalromantikken på 1800-tallet. Måten folket ble skildret på hos for eksempel J. L. Runeberg, samsvarte for en stor del til den intellektuelle elitens oppfatning av folket og den rådende samtidsdiskursen. Tekstene deltok i nasjonsbyggingsprosessen, noe ei dominerende samfunnsgruppe gikk i bresjen for. (Karkama 1994:56). Nilsen-Børsskog skriver i en postmoderne samfunnskontekst, og tematiserer marginaliseringa av en etnisk minoritet som har foregått både i samfunnet og i skjønnlitteraturen.

Å la være å fortelle visse ting i romanen *Kuosuvaaran takana* er en av fortellerstrategiene som gjør verket til ei motfortelling. Når Nilsen-Børsskog velger å fokusere på forhold ved kvenene som berører allmennmenneskelige aspekter, styrer han leseren bort fra lokale etniske konflikter ved å la være og tematisere dem. Etniske konflikter har i den tidlige kvenskildringa blitt understreket og til og med overdrevet. Den fortalte verdenen i romanen er fremstilt fra et allmennmenneskelig perspektiv. Bildet som han tegner av kvenene i romanen, er preget av enhet innenfor den etniske gruppa. Forholdet til andre grupper, først og fremst samer, skildres som positivt og harmonisk. Forfatteren skriver altså om den etnopolitisk betonte diskursen som tidligere kvenskildringer har inneholdt.

Mikko Lehtonen viser til at fortellinger i en senmoderne mediakultur fremdeles

har ei betydningsfull påvirkningskraft for dannelsen av menneskets identitet. Mediakulturen har gjort mennesket mer bevisste på at kulturer og identiteter inngår i et samspill. (Lehtonen 1998:114). Det usagte har bare relevans dersom det er mulig å stille det opp mot noe annet, i relasjon til den virkelige verden. (Karkama 1991:107). *Kuosuvaaran takana* har realistiske trekk, ved at den inneholder fenomener som er gjenkjennbare i den virkelige verden.

Forfattere med kvensk bakgrunn som har skrevet om temaer tilknyttet si egen etniske gruppe, har tematisert fornorskningsprosessen og problemer knyttet til en kvensk identitet. I forhold til tidligere kvenskildringer som har beskrevet kvener fra hovedkulturens synsvinkel, fornyer Nilsen-Børsskog beskrivelsen ved å presentere det fortalte fra kvenenes synsvinkel. *Kuosuvaaran takana* representerer dermed et vendepunkt i kvenskildringa.

3.3. Gjennomskinnelige sinn

Oppbygninga av romanen følger personenes perspektiv og logikken i handlinga. Fluktsituasjonen preges av ei nagende uvissheit om hva som kommer til å skje videre, noe som får konsekvenser i form av lite skildring av en normal hverdagstilværelse. De ytre forholdene er stabile, da situasjonen virker fastlåst. Anaforske beskrivelser kan brukes til å framstille monotoni i tilværelsen og kjedsomhet (Gaasland 1999:41). I *Kuosuvaaran takana* brukes anaforske beskrivelser blant annet for å fremstille den nærmest uutholdelige stillstanden i flyktingenes tilværelse.

I *Kuosuvaaran takana* kontrasteres stillstanden i de ytre forholdene av indre monolog. Med det skildres det kompliserte dialektiske forholdet mellom objektet og subjektet i personmotivene (Karkama 1991:118;164). Definisjonene av fenomenet varierer hos de ulike litteraturteoretikerne. I følge Petter Aaslestad er indre monolog en variant av fri indirekte stil (Aaslestad 1999:105). Rolf Gaasland skriver at indre monolog bærer preg av å være redigert, i det at det følger en strengere struktur, og framstår med normal syntaks og disposisjon (Gaasland 1999:34). Jamfør *Kirjallisuuden sanakirja* lever fortelleren seg inn i personens tankeverden i de indre monologene. Ved å beskrive tankevirksomhet hos personene og deres subjektive erfaringsverden, søker

forfatteren å oppnå et psykologisk virkelighetsliknende bilde av prosesser som foregår i bevisstheten. Fenomenet gjenkjennes ved brudd på grammatiske regler i setningsoppbygninga. Andre kjennetegn er bruk av tredjeperson og mangel på hovedsetninger. (Hosiaislouma 2003:847-848). Björck problematiserer begrepet og snevrer det inn ved å skille indre monolog fra 'tanketale' eller 'tyst tal' (Björck 1954:167). Samtidig taler han for å definere også partier i teksten som foregår i tredjeperson for indre monolog, da også disse kan gi uttrykk for subjektive trekk og fornemmelser. (ibid.).²⁶ Jeg velger å bruke begrepet indre monolog i analysen min for å beskrive sekvenser der personene snakker med seg selv. Disse gir et innblikk i de psykologiske utfordringene personene gjennomgår som følge av krisa.

I *Kuosuvaaran takana* er det i hovedsak Iisakki og Anni som skildres gjennom indre monolog. Av personene i boka, er det synsvinkelen til disse to som er minst påvirket av fortellerens retusjering. Jeg vil ikke trekke for vidtgående konklusjoner om årsaken til dette, men ei tolkning kan være at disse personene ligger nærmest fortellerens perspektiv.

Tilgangen til den indre monologen gis på flere måter. For eksempel forekommer det at en av de andre personene overhører at en person snakker med seg selv. Iisakki gir ofte uttrykk for angst når han er for seg selv. Innholdet i de indre monologene er noe han ikke vil dele med resten av gruppa. Det forekommer også at en person taler med seg selv uten at noen andre er tilstede. I slike tilfeller er personen alene med fortelleren. Dette gjelder særlig Anni. Hun snakker ofte med seg selv når hun er alene.

“Ja kaikki nämät työt,” sanoi hän. Anni, talonemäntä, näki työtä siinä kodin ympäri. “Ja vaikke met emmä jäiskhään methään ijäksi, niin olishan se kuitenkin pitäny puhdistella kodin ympäryksen. Tämmäinen moska se ei ole mikhään,” toruskeli hän itteksens. (KT:149-150)

“Og alt dette arbeidet,” sa hun. Anni, husmora, så arbeid rundt hjemmet. “Og selv om vi ikke skulle bli i skogen for alltid, så bør en i allefall rydde rundt hjemmet. Dette skrapet er ikke noe,” småkjefte hun for seg selv./

I Annis tilfelle kan den indre monologen tolkes som hennes måte å skape trygghet og rammer i en situasjon der alt er forandret og kaotisk. Gjennom språket holder hun tankene inne på hverdagslige sysler.

---

²⁶ Björck omtaler også indre monolog som et 'själsstenogram' (Björck 1954:169).

Som jeg fastslo i kapittel 3.1., “Relasjonen mellom fortelleren og det fortalte”, begrenses fortellerens synsvinkel til å gjelde de fortalte personenes perspektiv. Følelser og reaksjoner uttrykkes fra en indre synsvinkel. Det etterlates ingen inntrykk av fiendens indre liv i teksten. Når flyktingene fokuserer på okkupantene, er det altså bare ytre observasjoner som kommer til uttrykk. Disse er i hovedsak negativt betonet. Begrensinga av synsvinkelen kan sies å være kunstnerisk motivert. Framfor å strebe etter objektivitet, er konsentrerer fortelleren seg på å skildre flyktingenes verdensbilde, noe som er med på å skjerpe enhetsinntrykket i verket.

Det er imidlertid verdt å påpeke at beskrivelsen av fienden ikke er helt uten nyanser. I Iisakkis drømmer dukker et bilde fra hans tid som soldat på Narvik-fronten til stadighet opp, hvor en ung, døende soldat påkaller mora si, og Iisakki som er ute av stand til å hjelpe han.

Unessa hän taas näki tuoin haavoitunheen tyskäläisen, nuoren pojan, suorastans lapsen, suolet vieressä kinoksella, joka Iisakille oli sanonu sanan *Mutti*, mutta hän ei ollut ymmärtänny vielä sanna. [...] Siinä ja silloin Iisakki ei ollu tuntenu vihhaa tälle nuorele poikaselle. (KT:163)

/I drømme så han nok en gang den sårede tyskerten, den unge gutten, eller rettere sagt barnet, med tarmene liggende ved siden av på snøskavlen, som hadde sagt ordet *Mutti* til Iisakki, som ikke hadde forstått et ord. [...] Der og da hadde ikke Iisakki følt noe hat mot denne vesle guttungen./

Holdninga til fortelleren er alvorlig og høytidsstemt, men andre synsvinkler er i tillegg med på å berike og gi liv til det fortalte. For eksempel kan en person som Hansi, som er gruppas ubestridte spøkefugl, harselere over og parodierte de tyske soldatene, slik at de fremstilles i et komisk og sarkastisk nedverdiggende lys. I beskrivelsene og fortellingene hans blir de tyske soldatene til outrerte karikaturer, noe som skaper avstand og gir rom for latter. Avstanden gjør det mulig for flyktingene å skape et annet bilde av fienden enn det skremselsbildet som for det meste dominerer.

3.4. Kuosuvaaran takana som motfortelling

Som jeg konstaterte i kapittel 2.3., “Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel”, kan *Kuosuvaaran takana* leses som kvenenes motfortelling.

Språket er litteraturens redskap. I samfunnet møter mennesket språket i en ferdigstilt versjon som det lærer. På den andre siden kan språket brukes til å skape noe som ennå ikke er realisert. Mennesket er av natur et kulturelt vesen som er avhengige av andre mennesker. Erfaringer som trengs for å overleve og funksjonere i et miljø, lagres i språket. I språket ligger en mulighet til å drøfte virkeligheta og skiftninger i omgivelsene, noe som øker menneskets levedyktighet og kompetanse med omgivelsene. (Lehtonen 1998:23-24).

Kuosuvaaran takana er det første verket som kommuniserer kvensk identitet som noe positivt og fullgyldig. Kvenene har hovedsaklig vært skildret fra hovedkulturens synspunkt, og gjennom det blitt reduserte til flate og negativt betonte stereotypier som har representert noe fremmed og truende mot det norske. Heller ikke Idar Kristiansens verk, som i litteraturdebatten ble oppfattet å skildre kvenene positivt, kommer utenom stereotypiske oppfatninger. Tyngdepunktet i beskrivelsene hans har bakgrunn i stereotypier om kvenene som arbeidsomme og drikkfeldige innvandrere, på flukt fra elendige forhold i Nord-Finland.²⁷ Eksotiserende skildringer har vært et uttrykk for et hierarki og altså en bakgrunn for å fremheve en etnisk norsk identitet. Kulturmøtet har blitt presentert fra hovedkulturens synsvinkel, noe som har gjort hovedkulturen til norm for hvordan kultur skal defineres. Holdninger i hovedkulturen har satt sine spor også i kvenlitteraturen, skrevet av forfattere med kvensk bakgrunn. Forfatterne har tatt avstand fra det kvenske, og kvensk identitet har blitt oppfattet som et problem.

Fremveksten av motfortellinger hvor subjektet defineres ut i fra minoritetens synsvinkel har vesentlige likheter med nasjonallitteraturenes fremvekst på 1800-tallet. Benedict Anderson definerer nasjonen som et fellesskap som forestilles gjennom språk (Anderson 1996:142). Litteraturen tok del i den kulturelle dialogen og spilte ei vesentlig rolle i nasjonsbyggingsprosessene. I nasjonalstater ble kultur ansett som et viktig samlende og helhetsskapende moment, noe som gjorde at folkets kulturelle identitet og

---

²⁷ Se også kap. 2.1. “Kvenskildring i fremmede hender”.

lojalitet ble en vesentlig del av politikken. Utviklinga av nasjonallitteraturene var derfor et viktig punkt på agendaen for å styrke nasjonen som et felles mål (Karkama 1994:56-57). I litteraturen ble det skapt elementer, som i neste omgang kunne brukes til å fremme nasjonalistiske tiltak (Nummi 1997:13). Sammen med avisene var romanen et viktig element i prosessen med å skape en følelse av nasjonalt fellesskap (Anderson 1996:36). Språklige handlinger, som romanen, etterligner nasjonens struktur og bidrar til å opprettholde og styrke forestillinga om nasjonen (Brennan 1990:49). Et ledd i nasjonsbyggingsprosessen var å plassere folket i et geografisk område i ei stor fortelling.²⁸ Disse fortellingene tok utgangspunkt i gresk tradisjon og tysk idealfilosofi. Selv om patriotiske motiver lå til grunn for den kunstneriske virksomheta, var virkelighetstolkninger og betydninger som ble gitt til historiske prosesser hovedsaklig internasjonale lån. Alle land ble beskrevet som lovede land, og deres folk som utvalgt. Tekstene i nasjonfortellingene var i også i oppbygning beslektet med europeisk litterær formtradisjon. Blant annet var idylleposet en yndet fremstillingsmåte. (Karkama 1994:60-61). Jyrki Nummi viser til at nasjonallitteraturen fremdeles et viktig livsvilkår for små nasjoner (Nummi 1997:45), men dette gjelder øyensynlig langt på vei også de store nasjonene. All litteratur som uttrykker en nasjons bevissthet om det som skiller den fra andre folk, kan defineres som nasjonallitteratur. På grunnlag av dette dannes folket om til et historisk subjekt som handler ut fra egen vilje og på egne premisser. (Karkama 1994:56-57).

I *Kuosuvaaran takana* skaper Nilsen-Børsskog kvenenes egen store fortelling ved å la en autoritær forteller relativere krisemotivet i ei historisk- og kulturell fortolkningsramme. I følge Viinikka-Kallinen ser forfatteren ut til mer eller mindre bevisst å kommunisere med fortellingene om kvenenes opprinnelse og kvenmytene. Med *Kuosuvaaran takana* styrker han forestillinga om at de første kvenene flyttet til sine nåværende hjemsted for å oppnå uavhengighet og selvstendighet. (Viinikka-Kallinen 2007:117). Ernest Renan karakteriserer nasjonen som en idé bestående av to momenter, fortid og nåtid. Minner fra ei felles fortid gir fortellinga om nasjonen en historisk kontinuitet. Blant annet spiller forfedrene en viktig rolle, fordi de er opprinnelsen til det vi er i dag. Denne fortellinga forklarer ønsket om å fortsatt leve

---

28 Jmf. fotnote s. 24.

sammen og hegne om arven i nåtida og fremtida. (Renan 1990:19). Romanen som sjanger tilbyr ei sammenhengende logisk oppbygning som gjør det mulig å trekke paralleller mellom fortid, nåtid og fremtid (Anderson 1996:36-37). Romanen gir altså en mulighet til å fremstille kvenene som et fellesskap, likt nasjonen.²⁹ I følge Brennan inngår nasjonsbegrepet ikke bare nasjonalstaten, men også andre former for fellesskap som uttrykker tilhørighet, som familie, hjem og lokalsamfunn (Brennan 1990:45). Begrepet “folk” begrenser seg ikke nødvendigvis til et bestemt geografisk område, men kan overskride grenser, eller kreve egne grenser som ikke harmonerer med de allerede eksisterende statsgrensene (Paasi 2002:156). Bygdefolket i *Kuosuvaaran takana* kan karakteriseres både som et språklig og kulturelt fellesskap.

I kapittel 3.1., “Relasjonen mellom fortelleren og det fortalte” behandlet jeg fortellerens autoritære stilling i verket. I fortellerens tekstpassasjer omtales flyktingene som kvener. Kvenene er i romanen et kollektivt fellesskap som beskytter mot ytre, fiendtlige makter. Kvenene fremstilles også som et grunnleggende fritt folk. Frihet brukes ofte som symbol for den suverene staten (Anderson 1996:21), noe som støtter opp under nasjonstanken som uttrykkes i romanen. Unge nasjoner grunnlegges ofte på ei myte som rører ved opprinnelse. Disse tilbyr ei alternativ historie eller motfortelling. (Hall 1999:50.) I følge Hobsbawm bruker utvalgte tradisjoner historie som middel for å binde sammen grupper (Hobsbawm 1992:13).

Nilsen-Børsskogs roman kan tolkes som et bidrag i kvenenes nasjonsbyggingsprosess.³⁰ En forfatters forhold til folkets virksomhet og den europeiske tradisjonen er faktorer som er med på å bestemme hvordan han takler utfordringene og organiserer den nasjonale virkeligheta (Karkama 1994:61). Nilsen-Børsskog viser at kultur ikke er avhengig av geografisk plassering, men av menneskelige egenskaper og kulturens bærekraft. Kvenenes samfunn, som før er blitt definert som periferi i forhold til hovedkulturen, er i romanen omgjort til kulturens sentrum. Der tidligere kvenskildringer behandler kvener som statister i en litterær diskurs preget av nasjonalistisk og etnopolitisk tankegods,³¹ snus perspektivets sentrum i *Kuosuvaaran takana*. Verket kommuniserer indirekte med tidligere kvenskildringer, og utfyller bildet

---

29 Som behandlet i kap. 1.3. “Å lese et kvenepos – Utgangspunkter”.

30 Som behandlet i kap. 2.3. “Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel”.

31 Se kap. 2.1. “Kvenskildring i fremmede hender”.

av kvenene. I stedet for å gå i direkte dialog med dem, fremheves noen elementer som viser kvenkulturens styrke. Det avgjørende som gjør dette mulig, ligger i valg av situasjonsmotiv. Karkama viser til at skjønnlitteratur deltar som en viktig aktør i samfunnsdebatten ved å tematisere betydningsfulle motiv (Karkama 1994:8).

Litteratur deltar med sine ulike områder og sjangre i samfunnsdebatten også når den utestår fra å delta i diskusjonen. Ved å utelate å behandle visse motiv, har litteratur mulighet til å ta imot utfordringer som moderniseringa bringer med seg, ved å tematisere og organisere utfordringene til en mer eller mindre konsekvent helhet. (ibid.). I *Kuosuvaaran takana* tematiseres blant annet ikke fornorskingsprosessen.³² Romanens diskurs er dominert av flyktingenes verdensbilde, som igjen er relatert til okkupasjonsmaktas fremgangsmåter, som utelukkende styres av praktiske mål. Det er aldri tvil om hvem som skal gis sympati og medfølelse. Hjembygda Børselv er bygdefolkets verden og det naturlige sentrum i romanen. De har et felles språk, og romanens verden er begrepsliggjort fra deres perspektiv. Deres verdensbilde og livssyn er det normale. Møtet med den tyske okkupasjonsmakta preges av vold og maktmisbruk. De tyske soldatene er en overmektig fiende mot ei sivilbefolkning som ikke har mulighet til å forsvare seg. Norske myndigheter har ignorert beboerne i Børselv, som er overlatt til seg selv. Den kollektive erfaringa av å ikke bli inkludert styrker deres gruppeidentitet.

Som følge av situasjonsmotivet med kvenene fastlåst i isolasjon på fjellet, blir deres håndtering av krisa også en vesentlig del av romanen. Ei fremmed makt truer deres eksistens, og de trekker seg tilbake. Uvissheta og det psykiske presset som følger med det, er en potensiell utløser av mentale problemer. Mulighetene for at fundamentale krefter skal utvikle seg er tilstede. Flyktingene føler sterk avsky overfor okkupasjonsmakta, og dette forsterkes ytterligere av voldshandlingene de blir vitne til. Da bygda settes i brann, kan de ikke forstå det som de oppfatter som grenseløs urettferdighet. Tyske soldater er fremstilt som stereotypier. De er inntrengere, fremmede elementer, "de andre", og kontrasterer flyktingene. I følge Benedict Anderson er dette en måte å markere nasjonale grenser på (Anderson 1996:144). Som representanter for det vulgære, primitive og umenneskelige, oppfatter flyktingene nazistene som

---

³² Se kap. 3.2. "Budskapet i det usagte".

vesensforskjellige fra dem selv. Dette forsterker og utkrystalliserer oppfatningen om egen identitet. Den utenforliggende faren og felles fiende fører dem tettere sammen, og forsterker følelsen av å være et kollektiv.

Kova elämänarpa oli kytkeny nämät ihmiset yhtheen niin lujin sithein, ettei viholinen eikä muukhaan ulkopuolinen voima olis saattanu erottaat heitä. Yhteinen viholinen oli parhaan pajamiehen tavala juottanu perheen kaikki jäsenheet pääsemättömästi yhtheen. (KT:356)

/Det tunge livsloddet hadde knyttet disse menneskene med så sterke bånd, at verken fienden eller noen annen utenforliggende kraft skulle kunne klare å skille dem. Den felles fienden hadde på den beste smeds vis smidd alle medlemmene i familien sammen, slik at de aldri skulle komme fra hverandre./

Kuosuvaaran takana skildrer kvenene som personer med stor kulturell styrke og selvsikkerhet. Faren kommer utenfra i form av krig og moralsk forfall. (Viinikka-Kallinen 2007:114). Hver tidsepoke bringer med seg nye utfordringer som mennesket fra sitt eget ståsted må finne løsninger på. For å kunne være i stand til det, må hun handle som et subjekt, alene eller sammen med andre. Moderniseringa bringer alltid med seg spørsmål som angår subjektet og individets identitet. (Karkama 1994:7).

Nilsen-Børsskog møter utfordringene i det postmoderne samfunnet med en beskrivelse av et samfunn med lavt konfliktnivå og sterke menneskelige relasjoner som holder samfunnets kaos på utsida. Han formulerer fellesskapet som et alternativ til individuell isolasjon. Flyktningene uttrykker et sterkt fellesskap og ei solidarisk holdning overfor hverandre, noe som gjør dem i stand til å takle det ytre presset. Kilden til styrke finner de i menneskelige relasjoner. De danner et midlertidig hjem på fjellet som en trygg base. Iisakki, som kan karakteriseres som gruppas åndelige leder, bidrar til at gruppa beholder et nyansert menneskesyn og en moralsk tankegang. Da han selv sliter psykisk med krigstraumer, følelse av å være fremmedgjort, ensomhet og eksistensielle spørsmål som dukker opp under isolasjonen, trår andre gruppe-medlemmer støttende til. Anni, Äl-Jouni og Aleksanteri blir sterke støttespillere. Ansvarer Iisakki føler overfor Are hjelper han å holde fokuset mer på avstand fra sin egen indre smerte. Han lykkes i å få følelsesmessig kontakt med andre mennesker, og finner trøst i samholdet.

Betydninga av fellesskapet forsterkes med bibelsk intertekstualitet. Hjemmet og

hjembygda kan i romanen oppfattes som en metafor for nasjonen. Fortelleren omtaler bygda som kvenenes lovede land: "Tämä oli heidän luvattuu maata" (KT:12) / Dette var deres lovede land/. Da krigen er over, vender flyktingene tilbake til ei nedbrent bygd. Gjensynsgleden og fellesskapsfølelsen forsterkes ved at Anni synger ei salme (KT:416). Sang skaper følelse av enstemmighet og samtidighet, og inngår som en viktig del av den nasjonale symbolikken (Anderson 1996:141). Sangene som synges i romanen er opprinnelig salmer hvor hjemmet, i betydning himmelen, er motiv. Konteksten i romanen tilfører sangene en ny dimensjon, og forsterker betydninga av hjemmet som en del av det nasjonale budskapet.

Flyktingenes høyeste ønske er å komme tilbake til hjemstedet. Noen av dem uttrykker at døden er å foretrekke fremfor å skilles fra bygda. Benedict Anderson skriver at nasjonen oppfattes som et så lojalitetsforsterkende fellesskap at mennesker er villige til å dø for ei slik forestilling (Anderson 1996:21). Nasjonstanken i romanen overgår imidlertid ikke respekten for livet og lysten til å leve. Det går aldri over i nasjonalistisk fanatisme, men taler imot nettopp ei slik holdning med tanke på motstanden for fiendens aggressive fremgangsmåter. Menneskene flykter fra angriperne fremfor å risikere livet i en forsvarskamp. Måten de håndterer krisa på, belyser deres positive egenskaper. Skildringene av dem som gode og samvittighetsfulle mennesker er av oppbyggelig karakter. Til tross for fiendtlige omgivelser, bevarer personene sin vitalitet og troen på fremtida og det gode i mennesket.

Koko maailma oli ryhtyny ihmiskunnan suurimpiin murhatöihin. Kansa oli noussu kanssaa vasthaan tietämättä mihin tämä kaikki johtais maailman. "Piian se veis kaikki maailman ihmiset lopulisheen tuhhoon," puhuskelä Anna-Kreeta puhhaillessa toisten kans Kuosuruodon suojaassa, vapaapaikassa, jossa hän sai olla rauhassa, vaikka vielä vähän nälkäisenäki. (KT:377-378)

/Hele verden hadde startet med å utføre menneskehetas mest omfattende drapsarbeid. Folk mot folk sto i mot hverandre uten å vite hva det ville føre verden inn i. "Kanskje bringer det alle verdens mennesker til en endelig ødeleggelse," småsnakket Anna-Kreeta mens hun holdt på sammen med de andre i ly av Kuosuruto, på fristedet, hvor hun fikk være i fred om enn sulten gnog litt./

Krisesituasjonen framstilles som et brudd i kontinuiteten i kvenenes tilværelse og levemåte. De befinner seg i en ny situasjon som endrer premisene for hvordan de

oppfatter seg i forhold til omverdenen. Krisa skaper grunnlag for en moderne identitetsforståelse basert på affirmasjon og negasjon, begreper som tilhører moderne teorier om identitet. I et agrart, førmoderne samfunn kan ikke identiteten lenger forstås enhetlig, men som en enhet i kontrast med noe annet. (Karkama 1994:63).

I krisa blir menneskets behov for grenser spesielt tydelig. Betydninga av grenser er alltid kontekstuelle og historiebetingede. Grenser er en del av menneskets måte å tillegge verden mening på (Paasi 2002:157-159) og de spiller ei vesentlig rolle for identiteten. Identitet er en stadig pågående prosess som er avhengig av konteksten og foregår gjennom ei kontrastering mot noe annet, altså også gjennom å trekke grenser. Identitetsprosessen foregår gjennom representasjon - det som er ukjent og fremmed blir "det andre", det som "vi ikke er". "Det andre" er konstitutiv for den egne identiteten. Identitet er altså å oppfatte som ei posisjonering. (Hall 1999:253). Vi uttrykker oss alltid i forhold til en posisjon som er knyttet til tid og sted. Fortida er viktig for identitetsrepresentasjonen. Vi skaper den selv gjennom minner, fantasien, myter og fortellinger. (ibid.:229).

Hver tidsepoke har si egen historiske sannhet, og de store fortellingene om nasjonens historie kan fortelles på mange ulike måter, avhengig av hvem som forteller og hva som er formålet med fortellinga. Hver epokes kultur er en vekslende påvirkningsprosess, hvor det kontinuerlig foregår diskusjoner om hvilke oppfatninger om fortid, nåtid og fremtidsmuligheter som skal tillegges størst vekt. Noen sannheter blir dominerende, og får dermed rett til å fortelle den historia som anses for å være riktig. Sannheta er historisk relativ. De store fortellingene om nasjonens historie er entydige, i den forstand at de fremstiller historia på en slik måte som støtter og legitimerer vinnernes handlinger. (Karkama 2001:8-9). Med *Kuosuvaaran takana* skaper Nilsen-Børsskog kvenenes egen fortid ved å fortelle historia fra et kvensk perspektiv. Han skildrer dem som personligheter med psykologisk dybde, slik at det skapes et bilde av dem som mennesker. Valget av flukt og overlevelse som situasjonsmotiv er avgjørende, da det fremhever deres indre styrke i kamp mot ei overmakt. Krisa er en prøvelse som kvenene består. De kommer ut av den som mennesker.

Ihmiset yksinkertaisesti luotethiin siihen, ette tulevalla ajajala olis heile paljonki hyvää helmassa. Se usko piti heidät tervheinä ja vieläpä ylhääläki tänä kauhistuksen ja vainon aikana.” (KT:28)

/Menneskene stolte ganske enkelt på at den kommende tida hadde mye godt i vente. Den troa holdt dem friske og ovenpå i denne skrekkens og forfølgelsens tid./

Fiktive fortellinger kan bidra til å styrke kvenenes kulturelle identitet. Når det utføres på en slik måte som i *Kuosuvaaran takana*, er verket ikke bare interessant for et kvensk primærpublikum. Tematikken og fremstillingsmåten gjør det interessant som ordkunst. Krisemotivet er aktuelt i verden hvor kriser i form av hungersnød, krig, okkupasjon og forfølgelser er hverdagen for mange mennesker.

3.5. Lansering av kvensk skriftspråk

Språket i verket legger grunnen for kvensk skriftspråk. Nilsen-Børsskogs produksjon er de første romaner eller lengre prosatekster på kvensk, og har derfor blitt brukt som norm i standardiseringa av språket. Da dette er ei litterær avhandling, vil jeg unngå nærmere analyse av språkvitenskapelig art, men konstaterer at verket har enorm betydning for det kvenske språkfellesskapet.

Emnet romanen behandler har klar innvirkning på stilen. Klassisisme er i følge Pekka Vartiainen ei holdning til kultur, hvor en søker harmoni i form og innhold, og å klart uttrykke allmenne verdier. Verdier som harmoni, skjønnhet, selvbeherskelse, nøysomhet, rasjonalitet og allmenngyldighet ble ansett som viktige. (Vartiainen 2009:274). Alvoret i en hendelse kan understrekes ved bruk av bestemte ord, ytringer, troper og figurer (Gaasland 1999:85). Språket i *Kuosuvaaran takana* er høytidelig og litterært, og stilen omstendelig.³³ I følge Gaasland kjennetegnes en omstendelig stil av ordrike ytringer (ibid.:80), noe som er særlig fremtredende i naturskildringssekvensene i boka:

---

³³ Se kap. 3.2. “Budskapet i det usagte”.

Tunturimaan paljot sokat ja korkkeet kaisat kohotethiin kunnioittain päättä kohdi tähtitaivasta, jonka laajuutta nämät yksinkertaiset ihmislapsset ei tuntenheetkhaan. Koko tämä maa oli ihmeelisen kaunis, ja tuotti heidän silmille illoa ja sielulle rauhaa. Muvvala, kaukana sielä sivistynheellä maailmala oli sota ja rauhattomuus, pahoinpitely, murha ja tappaminen, suru ja nälkä, pölkö ja kärsimys. Sivistynheen maailman pölkö ja suru, nälkä ja kärsimys painelthiin kyllä jääkylmät koukkukynnet heidänki herkkiin sydämiin. Mutta tämä mystilinen tunturi antoi heile sielun- ja ruumhiinrauhaa. Luja usko toi heile suuren tullevaisuuden toivon. (KT:186)

Fjellandets mange koller og høye fjell løftet hodene ærbødig mot stjernehimlen, hvis utstrekning disse enkle menneskebarna ikke kjente til. Hele denne verdenen var vidunderlig vakker, og brakte glede i øynene deres og fred i sjelen. Andre steder, langt borte i den dannede verden fantes det krig og ufred, mishandling, mord og dreping, sorg og sult, redsel og lidelse. Den dannede verdens redsel og sorg, sult og lidelse trykket sine iskalde klør i de sarte hjertene deres. Men dette mystiske fjellet ga dem ro i både kropp og sjel. Deres sterke tro brakte dem et stort håp for fremtida./

Det høytidelige språket skaper harmoni og dannet avstand. Det får frem personenes høye moral, på samme måte som i blant annet Giovanni Boccaccios *Decamerone* (1353). I *Decamerone* rømmer folk i en landsby til et slott for å komme unna et pestutbrudd. På slottet forteller de historier til hverandre. De lever for livets skyld. (Vartiainen 2009:183-186). *Kuosuvaaran takana* har også trekk i fra pastoraldikting i skildringa av flyktingene. Pastoral stil er en forfinet fremføringsmåte som skiller ut hverdagsligheter og grovheter i språket (ibid.:254).

I dialogene i *Kuosuvaaran takana* ser man også tydelige spor av forfatterens etterstreben av en skriftspråklig, høytidelig stil. Wellek & Warren bemerker at skjønnlitteraturens språk utnytter språkets muligheter langt mer bevisst og systematisk enn talespråket. Personlighetene i litterære verk er mer konsekvente. (Wellek & Warren 1970:21). Et eksempel på stilen i en dialog:

Iisakki puheli Arele ja sanoi: “Jää se on aikoinansa silitelly kivet. Nyt niitten ymmyräiset, silleet kaljupäät kurkistelhaan ylös maasta, ja muistutelhaan kulkkijalle, ihmiselle, vanhuudesta ja vieläpä ihmislapsen kattovaisuudestaki. Kivi on poika ikuinen, kuitenkin monta miljarttii vuotta ihmiskunntaa vanhempi se saattaa olla. Ihminen se on maan ruuhon kaltainen. Se kukkii sekunnin ja lakastuu.” (KT:132)

/Iisakki snakket med Are og sa: “Isen har i lang tid slipt steinene. Nå titter de runde, glatte flintskallene opp fra jorda, og minner vandreren, mennesket, om alderdommen og menneskebarnets forgjengelighet. Steinen er evig, gutten min, den kan være mange milliarder år eldre enn menneskeheten. Mennesket er likt et gresstrå i jorda. Det blomstrer et sekund, og visner så bort./

I dette eksemplet ser en tydelig at naturlig, muntlig tale ikke er gjengitt, men at talen bærer preg av at fortellerens retusjerer og omformer talespråket til en skriftspråklig norm. Måten Iisakki snakker på er svært litterært markert og høytidelig. Setningsstrukturen er betydelig mer kompleks enn i vanlig muntlig språk. Dialogen består av fullstendige setninger, og inneholder komma, som aldri forekommer i muntlig tale. Egentlig kan Iisakkis replikk kalles en monolog på grunn av lengda. I en naturlig samtale kunne en ha tenkt seg at samtalepartnerna brøt inn, men dette skjer ikke her. Replikken avsluttes med en aforisme, som også er meget skriftspråklig og litterært.

I tidligere folkelivsskildringer ble folk beskrevet som eksotiske avvik. Dette kom frem i teksten ved blant annet i gjengivelser av talespråk og dialekter. I moderne folkelivsskildringer betrakter ikke fortelleren sine objekter med et skråblikk, som får personene til å virke komiske. Han etterstreber en mer enhetlig stil. Den store avstanden mellom forteller og skildringsobjektene hans blir mindre som følge av at han behandler dem med de samme psykologiske og litterære grepene som sitt øvrige materiale. Ei slik tilnærming gir rom for et studie av menneskesinnet fremfor å fokusere på forskjeller og ulikheter i ytre forhold. (Björck 1954:34-35). Ved å nærme seg de litterære figurene på denne måten, fremstiller ikke fortelleren i *Kuosuvaaran takana* kvenerne som eksotiske avvik. Den enhetlige stiltone bidrar til å plassere fokuset over på menneskeskildringa. Det er også samtidig et spørsmål om dialektikken mellom samfunnsklasser. Nilsen-Børsskog skildrer en samfunnsklasse, som han selv har utgangspunkt i. I forhold til skildringa av folkelivet i *Kuosuvaaran takana* ligger ikke hovedfokuset på at skildringsobjektene i romanen er kvener. Viktigere er det at de er småbrukere, fiskere og arbeidsmenn. Når disse blir skildret av en forfatter som har tilsvarende sosial bakgrunn, fører det til at den innfødte synsvinkelen realiseres også på dette punktet, som i skildringa av det etniske.

I *Kuosuvaaran takana* finnes ei sammensetning av realistiske og modernistiske fortelleteknikker. Skildringa av krigen inngir et realistisk uttrykk i og med den

rapporterende stilen:

Samassa johtui hänen mielheen Narvikin sotaretki, mutta silloin luodi oli menny kahden silmän vällii läpi miehen pään ja jättäny vain pienen sinertävän neulanreijän menneissä ja isoman tulleissa ulos niskan puolta. (KT:87)

/I det samme kom han på felttoget til Narvik, men da hadde skuddet gått mellom øynene, tvers gjennom hodet på mannen og bare etterlatt et lite, blånende spikerhull i det den trengte inn, og et større når det kom ut gjennom nakken./

Verket inneholder altså tekstpartier med rapporterende stil, som gir leseren en følelse av nærhet til det fortalte. I naturalistisk detaljerte beskrivelser vekkes medfølelse og sympati for offeret, og vemmelse og avsky i forhold til gjerningsmannen. Språkbruken bidrar til å polarisere forholdet mellom disse to.

Luodi oli menny niskasta sisäle ja ulostulleissa vienny miehen kasvot. Hänen identiteetti löytyi vielä vain rintaplaatan numeroista. Toisena päivänä oli fangin amppuja kusimatkala tien vieressä polkaissu tyskän miinan päälle ja kuollu samassa sekunnissa. Mies oli menny kokonhans mässäksi. (KT:109)

/Skuddet hadde kommet inn fra nakken, og idet det kom ut, hadde det tatt med seg ansiktet til mannen. Identiteten hans kunne man bare finne ut fra numrene på brystplata. Dagen etter hadde den som hadde skutt fangen kommet til å sparke borti ei tyskermine da han var på vei for å pisse i veikanten. Han ble drept i samme sekund. Mannen hadde blitt fullstendig revet i fillebiter./

Teksteksemplet viser ei rå, utilslørt og rapporterende skildring. Rettferdighet skjer fyllest, den skyldige får sin straff. Verdidommen er dermed felt, og det moralske budskapet tydeliggjøres ytterligere. Balansen gjenoprettes.

Det kvenske språket i *Kuosuvaaran takana* kan tolkes som en metafor for nasjonens grenser.³⁴ Omgivelsene i *Kuosuvaaran takana* begrepsfestes av kvenene, språket til okkupantene blir derfor fremmedelementer. Det kvenske språket representerer menneskelighet og sunne verdier i romanen. Okkupantenes språk står på sin side for krig og vold.

Kaikki piti olla AUSRADIERT! Pyhitty pois. Tämä sana tuliki hyvin tunnetuksi ihmisten keskelä. Niin tuli monta muutaki tyskän sanna, joita ihmisen ei olis tarvinu oppiit. (KT:37)

---

34 Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

/Alt måtte være AUSRADIERT! Tørket bort. Dette ordet ble meget godt kjent blant menneskene. Det ble mange av tyskertens ord, som mennesket ikke skulle ha måttet lære./

Språket er med på å skildre personene, og understreker deres moralske karakter. Framfor å reagere med vold, viser de evne til å kommunisere. I følge Benedict Anderson oppfattes språk som noe opprinnelig og dypere rotfestet enn noe annet, og det bidrar til å skape en opplevelse av fellesskap (Anderson 1996:141). I *Kuosuvaaran takana* kan det kvenske språket tolkes som en metafor for nasjonens grenser. Fortelleren formidler det fortalte på kvenenes eget språk, og elementer som dukker opp på deres territorium, blir betraktet som fremmede, noe som språket bidrar til å kontrastere. Nasjonen er både åpen og lukket, både når den regnes som et historisk, skjebnebestemt fellesskap, og et språklig forestilt fellesskap (ibid.:142). *Kuosuvaaran takana* er også dedikert til medlemmer av språkfellesskapet: “Ihmisille, jokka on antanheet minule kielen, ja kaikile kuosuvaarantakalaisile” / Til de mennesker som har gitt meg språket, og alle menneskene bak Kuosuvaara/.

4. “Dette landet hørte de til” – Mennesker og miljø

4.1. Flukt og overlevelse som motiv

Et sentralt motiv i *Kuosuvaaran takana* er flukt og krise. Handlinga finner sted i sluttfasen av annen verdenskrig. Norge har vært okkupert av tyske tropper de fire siste årene. Da okkupasjonsmakta begynner å innse at de kommer til å tape krigen, setter den i gang den brente jords taktikk ved tilbaketrekkinga. Som en følge av dette igangsetter norske myndigheter tiltak under ledelse av Jonas Lie som går ut på å tvangsevakuere den nordnorske befolkninga sørover.

Ei lita gruppe mennesker fra bygda Børselv motsetter seg ordren om tvangsevakuering. De må klare seg selv og isolere seg fra en verden i kaos. For å komme seg unna rømmer de til fjells, nærmere bestemt Kuosuvaara, et område som ligger et stykke unna bygda. Her bygger de ei torvgamme som blir hjemmet deres. Etterhvert viser det seg at de må tilbringe vinteren der. Hverdagen preges av frykt for å bli oppdaget, og frykt for sultedøden.

Krigen og flukta til fjells representerer ei omfattende krise for beboerne i bygda. I følge Viinikka-Kallinen gir romanen et eksempel på hvordan en minoritet håndterer ei krise som rammer dem. *Kuosuvaaran takana* kan tolkes som ei motfortelling.³⁵ I motsetning til tidligere litterære skildringer av kvenkulturen, skildrer verket kvenkulturens styrke.³⁶ Romanen skildrer ikke konflikter med majoritetskulturen, men minoritetskulturens eget selvbevisste liv. (Viinikka-Kallinen 2007:113-114). I verket blir for eksempel fornorskningspolitikken nevnt nærmest forbigående.³⁷ Den virkelige trusselen er på et allmennmenneskelig plan. Kvenene er mennesker som befinner seg i livsfare. De settes på prøve som mennesker, og ikke først og fremst som etnisk og språklig minoritetsgruppe.

I romanen illustrerer flukta krise og unntakstilstand. Kvenene har blitt tvunget til å forlate sine normale liv. Normalt hverdagsliv er derfor minimalt skildret. Krise som situasjonsmotiv er frekvent i skjønnlitteraturen, og bringer frem ulike sider og

---

35 Se kap. 2.3. “Kvenskildringas vendepunkt – Selvdefinisjon og innfødt synsvinkel”.

36 Se kap. 2.2. “Kultur som kamparena”.

37 Se kap. 3.2. “Budskapet i det usagte”.

ytterligheter i de fiktive personene.³⁸ I *Kuosuvaaran takana* fremhever krisa kvenenes positive egenskaper og personlige styrke.

Verket slutter med at krigsoperasjonene omsider tar slutt, og kvenene kan vende hjem. Selv om bygda ligger i ruiner, er gleden stor over endelig å være hjemme. Oppbruddet og hjemkomstens tematikk strukturerer det fortalte i romanen (Viinikka-Kallinen 2007:91). Fortellinga innrammes av scener som nærmest utfyller hverandre. I åpningskapitlet ser flyktingene utover landskapet og bygda. I romanens slutt når de bygda, og med det når fortellinga sitt klimaks. Verket skildrer dermed også harmonisk forsoning. I klassisk kunst er det typisk at intrigene og hendelsene fører til ei løsning av konflikter, og at det oppstår harmoni og stillstand (Karkama 1991:146). Løsningen i *Kuosuvaaran takana* kommer som følge av katastrofen. For at kvenene skal få komme tilbake til hjembygda, må tyskerne forlate den. De ønsker seg mest av alt å returnere. Det blir et paradoks at det som gjør at de kan komme tilbake, er at bygda brennes. Flyktingene vender altså tilbake til ei nedbrent bygd, med tomme hender. Gleden over å være hjemme, og over å kunne vende tilbake *sammen*, som et fellesskap, dominerer beskrivelsen i de siste kapitlene av romanen.

Allerede tidlig i første kapittel er kvenenes situasjon er kritisk. De er ofre for ei hensynsløs, brutal overmakt. Hele samfunnet deres utsettes for overgrep. I følge Karkama kommer forfatterens verdenssyn og livssyn frem i den måten han tolker situasjonene i verket, og gjennom det også den samfunnsmessige og kulturelle konteksten. I situasjonsmotivene og i deres innbyrdes forhold gjenspeiles alt det som forfatteren finner vesentlig og viktig med tanke på verdensanskuelsen. (Karkama 1991:143).

Sammenstillinga i tid og rom spiller ei vesentlig rolle for tematikken i *Kuosuvaaran takana*. Situasjonsmotivet med kvenene som er fastlåst i fluktsituasjonen på fjellet kan analyseres via Bakhtins kronotopbegrep som jeg innledningsvis behandlet i kapittel 1.3., “Å lese et kvenepos. Utgangspunkter”. Kronotopbegrepet kan altså

---

38 Kriser er vanlige situasjonsmotiv i verdenslitteraturen. I Leo Tolstojs (1928-1910) *Krig og fred* (1869) havner de fiktive personene i en ytterst vanskelig situasjon, som tvinger dem til å drøfte målene ved handlingene sine og livet. Den tilsynelatende allvitende fortelleren belyser de ulike dimensjonene ved krisa og relativiserer den. (Karkama 1991:111). I Albert Camus' (1913-1960) *Pesten* (1947) bryter det ut pest i en liten landsby, noe som fører til unntakstilstand. Store deler av byens innbyggere blir tvunget til isolasjon som følge av myndighetenes forsøk på å kontrollere epidemien.

brukes til å beskrive hvordan tid og rom knyttes sammen til en meningsfull helhet i et litterært verk. I kronotopen samles personene på et sted innenfor et bestemt tidsrom.

Karkama har i si tilpasning av kronotopbegrepet i analyse av finsk samtidsprosa benyttet ordet 'tilannemotiivi'. Jeg har valgt å oversette begrepet med situasjonsmotiv. I følge Karkama tar forfatteren utgangspunkt i en situasjon og skaper på grunnlag av den et sosialt rom i teksten. Deretter plasserer han de fiktive personene på dette stedet i et avgrenset tidsrom. Hvordan personene interagerer med hverandre danner grunnlag for tematikken. (Karkama 1994:135). Dersom forfatteren ønsker å skildre individer i situasjonsmotivene på en slik måte at alle uttrykk for identitet og spenningene som hersker i mellom dem kommer frem, forutsetter det menneskekunnskap og empatisk evne som bunner i forfatterens livserfaring. (ibid.:122).

I situasjonsmotivene skildres menneskets møte med verden og andre mennesker. Motivene utgjør en vesentlig del av oppbygninga i et verk. I fiksjonsverdenen uttrykkes en verdensanskuelse gjennom motivet. I motivet uttrykkes mening på flere nivåer. I beste fall utgjør det et mikrokosmos av flere bevissthetsnivå. (Karkama 1991:115). Det dreier seg om motiv som skildrer situasjoner eller møter med verden som får personlig og eksistensiell betydning for mennesket. Menneskets personlighet og livssyn avgjør hvordan han eller hun håndterer situasjonen. Dette er også avhengig av miljøet og omgivelsene hvor disse møtene finner sted, hvor andre personer med deres ulike personligheter inngår. (ibid.:142).

Hver situasjon er relativ, både historisk og sosiologisk sett. Et menneskes liv er relatert til samfunnskonteksten det lever i. I den sammenheng er det naturlig å trekke frem tid og sted som faktorer som er med på å styre menneskets liv og virksomhet. Forfatteren si livserfaring er med på å bestemme hvilke motiv han ønsker å behandle. Hvordan han organiserer situasjonsmotivene i forhold til personenes ulike mål, og hvordan disse samsvarer eller er i konflikt med omgivelsene det støter på, er derfor avhengig av forfatterens oppfatning av mennesket og hans forhold til naturen og det overnaturlige. Det kommer også an på hvordan han forholder seg til samfunn, historie og kultur. (ibid.:142-144).

4.2. Kosmos blant kaos – Hjembygda

De hjemlige omgivelser anses som metonymiske eller metaforiske uttrykk for personlige egenskaper. Hjemmet kan avsløre eierens personlighet. (Wellek & Warren 1970:194). I *Kuosuvaaran takana* er hjemmet langt mer enn bare et uttrykk for personlighet. Det omfatter hele mennesket. Riitta Laitinen skriver at hjemmet blant annet representerer opprinnelse, familie, røtter og nasjonalitet, og er i stor grad identitetsskapende. Menneskets levemåte knyttet til daglige grunnerfaringer har nær sammenheng med forholdet det har til hjemstedet. Gjennom å granske livssyn, slekt og familie og midlene for livsopphold i et samfunn, kan en finne ut hvorfor noen steder blir viktigere enn andre. (Laitinen 2002:196-198).

Bygda Børselv i romanen kan sies å representere en europeisk idébakgrunn i et lite lokalsamfunn. Børselv før krigen beskrives av fortelleren som et førmoderne og førindustrialistisk samfunn der samhold, vennskap og godt naboskap råder. Befolkninga lever i hovedsak av jordbruk og fiske. Livsførselen deres er altså preget av nærkontakt med naturen. Arbeid er av stor betydning for at samfunnskabalen skal gå opp. Det anses som en selvfølge å ha kompetanse om sine omgivelser, innbefattet både mennesker og dyr. I lokalsamfunnet er slekt, familie og bygd viktige, ledende verdier. Alle kjenner hverandre, og det er derfor viktig å ha ordnede forhold med sine medmennesker. Bygdefolket er avhengig av den hjelpa de kan få og yte hverandre. Levemåten har ført til at beboerne har utviklet en pragmatisk livsfilosofi preget av sterke, etiske idealer. Kristne og humane verdier som vektlegger medmenneskelighet, respekt og ansvarlighet for sine handlinger utgjør derfor en viktig del av livssynet deres.

Ved krigsutbruddet ødelegges den harmoniske idyllen, og verden forandrer seg til et uforståelig kaos. Språket som brukes for å beskrive den nye tilstanden og det som truer livsstilen og levesettet til befolkninga, inneholder bilder som kan knyttes til ei religiøs verdensoppfatning.

Ihmisten maailmasta oli tullu manala – kuolheitten valtakunta! Siinä oli nälkä, kylmyys, pölkö, tauti, pahoinpitely, räakkääminen, fankeus, vähhyys, pyssy, murha ja viha. Enämen kaikkee siinä oli viha. Silmitön viha. Sana rakhaus oli pyhitty pois ihmisten sanakirjoista. Unhettunnu ihmiselle! Ihminen kylväis vihhaa ja korjais vihhaa. (KT:95-96)

/Menneskenes verden hadde blitt en underjordisk verden – de dødes rike! Der var det sult, kulde, redsel, sykdom, mishandling, skrik og gråt, fangenskap, knapphet, gevær, drap og hat. Fremfor alt var det hat. Blindt hat. Ordet kjærlighet var tørket vekk fra menneskenes ordbøker. Gått i glemselen for mennesket! Mennesket dyrket hat og høstet hat./

Krigen omtales som ei katastrofe for menneskeheten i allmennhet. I kvenenes øyne har den tyske okkupasjonsmakta skapt et helvete på jord. Fiender som angriper kosmos, tilhører kaos-maktene (Eliade 2002:31). De tyske soldatene er fremmede inntrengere som har angrepet bygda; kvenenes kosmos. Bygdefolket føler at deres verden er truet. Flukta bidrar til å bevisstgjøre kvenene om verdien av frihet, som de oppfatter som en grunnleggende del av sin identitet.

Mircea Eliade har skrevet om menneskets opplevelse av rom, og hvordan det kan minne om religiøs adferd. Opplevelse eller erfaring av et hellig rom skaper et utgangspunkt, et grunnlag for å begrepsliggjøre og anskueliggjøre verden. Uten et slikt orienteringspunkt framstår verden som kaoslignende. Hjemstedet er et av de områdene som er kvalitativt forskjellige fra andre områder. (ibid.:17). Hjemmet er også et viktig orienteringspunkt for flyktningene i *Kuosuvaaran takana*. Samfunnet deres kan på mange måter karakteriseres som tradisjonsbundet. Eliade viser til at tradisjonsbundne samfunn skiller mellom bostedet og det som omgir det. Deres verden er i sentrum i “kosmos”, og alt annet som omgir det er kaotisk og fremmed, nærmest en spøkelsesaktig og flytende tilstand. Men når mennesket bosetter seg, med andre ord innvier stedet, endrer stedets kvalitet til kosmos. Å etablere seg i et område er en svært viktig avgjørelse som innebærer et eksistensielt valg. (ibid.:20-23). Han belyser innvielse av et sted med et eksempel fra Achilpa-folket i Australia. De er nomader, og bruker en pæl som for dem har ei hellig betydning. Med den er de alltid i kontakt med det guddommelige vesen som står bak skapelsen. Pælen brukes til å innvie nye steder som de ankommer, da den konstituerer et sentrum idet den slås i bakken. Det betyr for Achilpa-folket at landet blir beboelig, kosmos, i motsetning til kaos. Derfor er det katastrofalt for stammen dersom pælen blir ødelagt. (ibid.:22-23).

Bygdefolkets forhold til hjemstedet før flukta var knyttet til familie, slekt og husdyr. De dyrket og kultiverte jorda, noe som førte til at de fikk et mentalt eierskap for den. Ubrytelige eierskapsforhold mellom menneskene og jorda eksisterer derfor i

romanens betydningsunivers: “Mutta tämä karu maa on vanhimitten pyhitetty maata. Tänne mie jäisin elämäniäkksi.” (KT:43) / Men dette karrige landet er mine forfedres hellige land. Her kunne jeg bli for resten av livet./

Laitinen skriver at fortellinger knyttet til hjemstedet er viktige for stedsidentiteten til dagens navahoinianere. Fortidas hendelser, som flukt og tvangsflytting, gjorde dem mer bevisst på relasjonen til hjemstedet. (Laitinen 2002:209-210). Stedstilhørigheta deres var, i likhet med kvenene i romanen, nært forbundet med husdyr, familie og slekt. De definerte hjemstedet utifra områdene de beveget seg på som følge av disse faktorene. (ibid.:200). En sterk religiøs forbindelse gjorde at båndene mellom slekt og familie ble bevart på tross av flukt og tvangsflytting (ibid.:208-210). Mytologier spilte ei viktig rolle for å skape et hjem når navahoinianerne kom til et nytt sted. Med disse fortellingene begrepsliggjorde de stedet og gjorde det til “sitt”. Dette skapte en forbindelse mellom fortid og fremtid, og gjorde at de følte økt tilhørighet til stedet. (ibid.:207).

Da bygdefolket må bryte opp for å unnsnippe tvangsevakueringa, spiller den sterke tilknyttinga til hjembygda og dens beboere ei stor rolle for hvordan de håndterer krisa. De kan bare ta med seg det de selv klarer å bære, og mangelen på materielle hjelpemidler er derfor prekær. Det viktigste for flyktingene er imidlertid vissheten om at de har hverandre som støtte. Fellesskapet er elementet som konstituerer deres kosmos. Det beskytter dem fra kaostilstanden som krigen representerer. Å bli ensom er det verste som kan skje. Evnen til å skape kosmos, vår verden, ligger altså nedlagt i dem selv, og er ikke knyttet til noe materielt.

Bygdefolkets tilknytning til Børselv var sterk også i forkant av okkupasjonen og flukta, men dette blir for alvor klart for dem når de ikke lenger har mulighet til å oppholde seg der. I romanen fremstilles bygda gjennom personenes samtaler om den, via turer ned til bygda for å lete etter mat og materielt utstyr, og gjennom fortellerens beskrivelser av den. Direkte skildringer av hverdagslivet i bygda forekommer altså ikke. Flyktingene omtaler hjembygda uten soldatenes tilstedeværelse på en nostalgisk måte, hvor de positive aspektene fremheves nesten kategorisk. Avstandsforholdet kan forklare den idylliserende fremstillinga av bygdesamfunnet før krigsutbruddet. Fra denne posisjonen blir flyktingene bevisste på hva hjembygda betyr for dem, og den tilføres

samtidig ei ny og endra betydning, en ny kvalitet: “Kylä oli koko aijan pyöriskelly näitten ihmisten ajatuksissa, niin ko kauvoin rakastettu morssiin. “Se kylä se on meidän oikkee maallinen koti”, sanoi Iisakki toisile. (KT:414) /Bygda hadde hele tida vært i tankene til disse menneskene, lik en lenge høyt elsket brud. “Bygda er vårt riktige jordiske hjem”, sa Iisakki til de andre./

Lengselen etter hjembygda er et stadig tilbakevendende tema. Drømmen om at okkupantene forlater bygda og at kvenene får komme tilbake til sine hjem og dermed gjenvinne Børselv, fortøner seg som en tilbakevending til paradiset:

Tulis heti onnelisempi aika. Ko ihminen takois pyssyt vikatheiksi. Ko sottaa ei enää olis eikä kuuluiskhaan. Ko ihminen olis ymmärtäväisempi, kestäväisempi ja rauhaa rakastavaisempi. Ko maailmasta tulis jotaki uutta! Onnen maailma! Rauhan maailma! Yksi maailma! [...] Heti kuosuvaarantakalaiset päästäis siirtyhän toivothuun kotipaikkaan. Sielä oli heidän sydän. Kotipaikka ja sydän! (KT:102)

/Det skulle snart bli ei lykkeligere tid. Når mennesket smidde om geværene til ljaar. Når krig ikke skulle finnes mer, og en heller ikke skulle høre mer om den. Når mennesket skulle være mer forståelsesfullt, mer tålmodig og fredselkende. Når det skulle bli noe annet av verden! Lykkens verden! Fredens verden! Én verden! [...] Snart skulle menneskene bak Kuosuvaara få flytte til den høyt ønskede hjemlassen. Der var hjertet deres. Hjemlassen og hjertet!/
/

Stedtilhørigheta uttrykkes og forsterkes med et bibelsk betonet vokabular. Verden etter krigen vil i kvenenes oppfatning være nærmest som et paradys, hvor harmoni, kjærlighet, gjensidig menneskelig forståelse, lykke og fred råder.³⁹ Tilhørigheta til hjemstedet beskrives som tilnærmet organisk, og betydninga forsterkes med biologiske og kroppslige metaforer. Fortellingene om bygda bidrar til å holde motet og fremtidstroen oppe. Bygda blir et idealsamfunn, og reflekterer et mikrokosmos av nasjonen,⁴⁰ hvor menneskene er kulturbærerne og den sentrale byggesteinen i samfunnet. Frigjøringa av bygda utgjør menneskenes felles mål i romanen, og styrker dermed deres identifikasjon med gruppa.

---

39 Idylleposet var en fremstillingsmåte som ble mye brukt i nasjonalromantikken. Jmf. nasjonallitteraturenes fremvekst på 1800-tallet. Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

40 Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

Täähän maahan het kuitenkin kuuluthiin. Se oli heidän ja het olthiin sen. Näkymättömillä sitheilä jäis heidänki elämä ja tullevaisuus iänkaikkisesti kiinitetyksi näihin karhuin, jäämerenrannan rajamaihin. Se siidet oli napanuora, joka piti lapsen hengissä. (KT:323)

/Dette landet hørte de til. Det var deres og det var dem. Med usynlige bånd skulle både livet og fremtida deres være festet for alltid til dette karrige grenselandet ved ishavsbredden. Det båndet var navlestrengen som holdt barnet i live./

4.3. Krisehåndtering

4.3.1. På flukt

Flukta og krigen representerer et brudd i bygdefolkets liv og virksomhet, og får store konsekvenser for hvordan deres syn på verden endres i løpet av romanens tidsrom. Situasjonen de befinner seg i gjør at ikke livet lar seg leve slik de ønsker det. Karkama skriver at personene i ordkunst ønsker å realisere formålene og målene sine, og livene deres består derfor av handlinger og virksomhet. Men like ofte opplever de motgang som forhindrer dem i å realisere sine mål, noe de må rette seg etter. (Karkama 1991:149). I *Kuosuvaaran takana* setter krigen og evakueringsordren bygdefolkets frihet i fare. De velger å forstå ordren om tvangsevakueringa som et valg, og velger å motsette seg den. Med dette demonstrerer de at frihet for dem er et begrep med innhold og betydning (Viinikka-Kallinen 2007:117):⁴¹

Vähään het olthiin tyydynheet. Vähästä het olthiin kiittelheet. Näin oli köyhyydessä elämä jatkunu vuosisattoi siitä asti ko heidän esivanhemat olthiin tulheet tänne jäämeren karuile ja kovasäisile merenrannoile, missä kesä oli ollu liian lyhyt ja talvi taas liian pitkä. Yksi etu oli kuitenkin ollu: Täälä oli ihminen saannu elläät omana herrana, eikä toisen orjana. Ko rajat vedethiin valtakunttiin välile, oli ihmisten olo taas muuttunu. Taas oli tullu herroi ja käskijöitä näile ihmisille, jotka ennen kaikkee olthiin halunheet ja haluthiin vieläki elläät rauhassa omina herroina ja käskijöinä. (KT:11)

---

41 Se kap. 3.4. "*Kuosuvaaran takana* som motfortelling".

/De hadde vært nøysomme. De hadde tatt til takke med lite. Slik hadde livet fortsatt i fattigdom i århundre helt siden deres forfedre hadde kommet hit til ishavets karrige og værbitte strender, der sommeren hadde vært altfor kort og vinteren alt for lang. En fordel hadde det likevel vært: Her hadde mennesket fått leve som sin egen herre, og ikke som andres slave. Da grensene ble trekt mellom landa, forandret folks tilværelse seg nok en gang. Igjen var det kommet herrer og befalingsmenn til disse menneskene, som fremfor alt hadde villet, og fremdeles ville leve i ro som sine egne herrer og befalingsmenn./

Fullbyrdelse av tvangsevakueringa vil være ensbetydende med splittelse av bygdesamfunnet. Menneskene med sine familier vil komme i fra hverandre. Flyktningene gjør det de kan for å leve etter sine egne premisser i situasjonen ved å flykte på fjellet. De uttrykker en sterk integritet og viser seg som handlekraftige subjekter som nekter å forholde seg passive til situasjonen de utsettes for, men som heller aktivt tar ansvar for livet og tilværelsen. Tyngdepunktet i situasjonsmotivet ligger på personenes subjektive frihet.⁴² De handler i følge deres egne prinsipper, og denne ansvarstagen for eget liv demonstrerer konsekvensen og bestandigheta i karakterstyrken deres. Dette utgjør en vesentlig del av tematikken i verket. Hvordan de fiktive personene håndterer krisa, er med på å skildre karakterkvalitetene deres. Ved å analysere situasjonsmotivet avsløres også indre dynamikk mellom de fiktive personene.⁴³ Krisesituasjonen gir anledning til å skildre personenes styrke og levedyktighet.⁴⁴ Skildring av overlevelsesstrategier blir derfor viktige i fremstillinga av bygdefolket.

Okkupantene har i fiksjonsuniverset begynt med nedbrenninga av Finnmark for å ikke etterlate noe til de allierte styrkene som kommer etter. Beboerne i den lille bygda Børselv er forferdet over at sivilbefolkninga på denne måten blir trukket med i krigen.

“Mie se kyllä en ymmärrä tätä teurastamista. Minkä viheliäisen syyn tähden pittävät maailman valtakunnat hajottaat sen, mitä edeliset ja aikasemat sukupolvet on rakentaneet ja saaneet aikaan? Onko tämä sivistystä? [...]” (KT:347)

/"Jeg kan virkelig ikke forstå denne nedslaktinga. Av hvilken ondskapsfull årsak må verdens stater ødelegge det som foregående og tidligere generasjoner har bygd opp og gjort? Er dette dannelse? [...] ”/

---

42 Dette er et av momentene som gjør *Kuosuvaaran takana* til ei motfortelling. Om motfortelling, se kap. 2.2. "Kultur som politisk kamparena". Se også kap. 3.4. "*Kuosuvaaran takana* som motfortelling" hvor tolkninga av verket som motfortelling blir presentert.

43 Om situasjonsmotiv, se kap. 4.1. "Flukt og overlevelse som motiv"

44 Som antydnet i kap. 2.2. "Kultur som politisk kamparena".

Krigsstrategien med den brente jords taktikk rammer ikke først og fremst okkupantenes krigsmotstandere, men den uskyldige sivilbefolkninga bestående av hovedsaklig kvinner og barn. Menneskene i bygda stiller seg uforstående til fremgangsmåten. De er skeptiske til nyhetene om krigen som blir formidlet av de norske, okkuperte myndighetene. “Stalingrad valloitettu,” oli joku norjan aviisi kirjoittannu, vaikka kaupunki oli jo ryssän hallussa.” (KT:21) / “Stalingrad beseiret,” hadde en eller annen norsk avis skrevet, selv om byen var under russernes kontroll./ Okkupantene vil ikke innrømme at de holder på å tape krigen, noe befolkninga nekter å feste lit til. Derimot er de faste i sin tro på at krigens slutt nærmer seg, og nekter av den grunn å la seg evakuere sørover: “Kodin jättäminen olis ollu heile ajattelematon teko. Lähteminen muvvalle ei johtunu kenenkhään mielheen.” (KT:12) / Å forlate hjemmet ville for dem vært utenkelig. Det var ingen som kom på å dra noen andre steder./ I stedet for tar de seg altså heller til fjells i vente på at fienden skal kapitulere. Forberedelsene de gjør i forkant av flukta viser at de ikke regnet med et langt opphold på fjellet (KT:20). Imidlertid viser det seg at fiendens kapitulasjon lar vente på seg.

4.3.2. Isolasjon på fjellet

På fjellet befinner flyktningene seg avskåret fra omverdenen, nesten i total isolasjon. Krigen herjer i Europa, men på fjellet, bak Kuosuvaara, er det fredelig. Som følge av isolasjonen, får menneskene mange anledninger til å reflektere over situasjonen de befinner seg i.⁴⁵ Disse refleksjonene hjelper dem til å danne seg et bilde av helheten. Dette kan beskrives som en måte å konkretisere det som for dem i utgangspunktet er uforståelig og ulogisk.

Ihmiset elelthiin kokonhans omassa maailmassa, johon tyskäläinen saattais tulla vaikka minä päivänä. Kethään muuta eli mithään muuta sinne ei näyttäny päässevän. Mitä maailmalla tapattui, siitä het ei saanheet tiettoi. Itte het laitelthiin siitä jonkulaisen kuvan. Oikkee kuva siitä ei aina lienee tullu, mutta se kelpais, ko parempaakhaan ei ollu olemassa. Toinen kysymys, joka kiusais heitä, oli ruoka. “Ruoka se alkkaa olehan lopussa [...]” (KT:274)

---

45 Forfatteren tar utgangspunkt i en situasjon og skaper på grunnlag av dette et sosialt rom, hvor det blir mulig å skildre hvordan personer interagerer med hverandre. Om situasjonsmotiv, se kap. 4.1. “Flukt og overlevelse som motiv”.

/Menneskene levde helt og holdent i sin egen verden, hvor tyskerten hvilken dag som helst kunne dukke opp. Ingen og ikke noe annet så ut til å kunne komme seg dit. Hva som skjedde i verden fikk de ikke vite noe om. De var selv nødt til å danne seg et bilde. Det ble nok ikke like riktig alle ganger, men det dugde når det ikke fantes noe bedre. Noe annet som bekymret dem, var matspørsmålet. “Maten begynner å ta slutt [...]”/

Kvenene kjemper en daglig kamp for å overleve. Matmangel er en av hovedutfordringene de må hankses med. Matrasjonene blir stadig mindre, og tvilen på at de har gjort det riktige i situasjonen øker i takt med sultfølelsen. Stillstanden i situasjonen representerer ei utholdenhetsprøve for personene, ikke bare materielt, men også psykologisk. Flukta skaper et vakuum i tilværelsen, rykker dem opp med roten fra de hverdagslige gjøremål og den hverdagslige sammenheng. De tvinges til å reflektere over tilværelsen og hvilke verdier som er viktige for dem. Verst er uvissmeta og tanken på kjære slektninger og familie som de har måttet forlate. Dårlig samvittighet, sorg og savn, angst og redsel blir fellesnevner for flesteparten i gruppa. Plagene de gjennomgår, får dem til å gruble over eksistensielle spørsmål. Dette kan i teksten spores som psykologiske og filosofiske motiver.

Når romanen starter har holdninga mot fienden allerede fått etablert seg på grunn av den årelange okkupasjonen. I isolasjon på fjellet blir bildet av okkupasjonsmakta stadig mer utkrystallisert. Det flyktingene får vite av nytt om bygda, kommer gjennom ei gruppe av deres egne menn som drar ned for å skaffe mat. Mennene blir et informasjonsbindeledd for flyktingene på fjellet. På disse ekspedisjonene blir mennene vitne til okkupantenes utslettelsesstrategi. Det dreier seg med andre ord om et sterkt situasjonsmotiv. Mennene blir vitne til ødeleggelsen av bygda og fiendens herjinger med det de har bygget opp i generasjoner. ““Kaikki pittää olla maan tasala. Kaikki! Kaikki! Kaikki!” puhuskeli Iisakki. ‘Näin tyskäläinen kirjoittaa nimen maailmanhistoriaan.’” (KT:60) / “Alt må være jevnet med jorda. Alt! Alt! Alt!” sa Iisakki. “Slik skriver tyskerten seg inn i verdenshistoria.”/

Okkupantene har utført handlinger som har distansert dem ifra det menneskelige. I løpet av okkupasjonstida har bygdefolket stiftet bekjentskap med fiendens fremgangsmåter og metoder, og de er ikke nådige i sin kritikk. Flyktingene kritiserer okkupantene for manglende moralsk bevissthet, blant annet når det gjelder

måten de behandler krigsfangene sine på. Nåde eksisterer ikke, og de behandler fangene som dyr på vei til slakt. (KT:109). De demonstrerer på denne måten et mekanisk menneskesyn som står langt unna kvenenes.

Näin siirtyi monta nuorta miestä ikuisuutheen ihmisten vallanhimon ja tyhmyyden takia. Ei vain muuta ko *kurzen Prozess mit dem Gefangenen machen*. Lyhyt prosessi vain ja miestä ei enää ollu olemassakhaan. Luodi vain niskakuophaan. Ei ollu moraaliikhaan. Suuresti sivistynheen tyskän kansan moraalii oli puodonu turpheen tasala. Niin ko paljot Finnmarkun talotki! (KT:23)

/På den måten gikk mang en ung mann over i evigheten som følge av menneskenes maktbegjær og dumskap. Det var ikke annet enn *kurzen Prozess mit dem Gefangenen machen*. En kort prosess og så fantes ikke mannen lengre. Bare blykula i nakkegropa. Ikke fantes det moral heller. Det svært så siviliserte tyske folkets moral hadde kommet ned på nivå med torva. Slik som mange hus i Finnmark!/
/

Situasjonen påvirker kvenenes tankeverden og menneskesyn.⁴⁶ For dem synes det uforståelig, motbydelig og skremmende at soldater angriper ei uskyldig sivilbefolkning med de mest grufulle fremgangsmåter, noe som gir næring til ei dikotomisk systematisert verdensoppfatning. Ei slik oppfatning fører til et skille mellom “de” og “vi” (Fiske 1992:219). “‘Net’ oli tyskäläinen, viholinen, se viholisen viholinen.” (KT:220) / “De” var tyskerten, fienden. Erkefienden./ Inntrykket av fienden danner de på grunnlag av erfaringer de selv har gjort. Stereotypiene som har bygget seg opp gjennom tida under okkupasjon bekreftes. Kvenene anser seg å stå i diametral motsetning til okkupasjonsmakta. Okkupanten har i kvenenes øyne fjernet seg fra det menneskelige fellesskap med sine rå og brutale handlinger, og deres avsky bare øker som følge av dette.⁴⁷

Verden befinner seg i kaos, som okkupantene i flyktningenes synspunkt står bak. Krigen har ført med seg uvisshet, noe som utløser frykt, angst og redsel. Soldatenes handlinger har ført til at sterke følelser kommer opp, og hatet bærer med seg kimer til hevnlyst.

---

46 Situasjonsmotiv skildrer situasjoner som får eksistensiell betydning for mennesket. Se kap. 4.1. “Flukt og overlevelse som motiv”.

47 Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

Mutta nämät miehet ei kuitenkaan saattanheet eikä jaksanheetkhaan rakastaat tuota vihripukuista mies- ja ryövärijoukkoo, joka oli hajottannu heidän rakhaat perheet maailman methiin ja vishiin vielä vienny joitaki etelhäänki, erottannu lapset vanhemista ja puoliset toisista ja varastannu vielä karjanki. “Saattaisko ihminen koskhaan rakastaat senlaista vihologista, käänttää sille toisen posken lyöttäväksi,” kyseli Iisakki, ennen ko het laskethiin Maanalustievan kuophaan. (KT:228)

/Men mennene verken kunne eller klarte å elske de grønnkledde mennene og røverne, som hadde spredt de kjære familiene deres rundt om i verdens skoger, og visstnok også tatt med seg noen sørover. De hadde ført barn fra foreldrene deres, splittet ektepar og til og med stjålet krøtter. “Kan et menneske noen gang elske en slik fiende, og vende det andre kinnet til,” spurte Iisakki, før de steg ned til grøfta i Maanalustieva./

Krigen har skapt et skarpt skille mellom uskyldige sivile og soldater i krigstjeneste, og motsetningene mellom de tyske soldatene og menneskene i bygda kan ikke harmoniseres. Tyskland representerer europeisk dannelsel, Børselv tradisjonelle ferdigheter. Der hvor bygdefolket viser respekt for moralske humane verdier, står okkupantene for vold og sviktende dannelsel. De viser manglende respekt for andres eiendom, mens hederlighet og ærlighet kjennetegner kvenene. Fiendens voldsutøvelser kontrasterer den omsorgen sivilbefolkninga viser overfor hverandre. Primitivt maktbegjær og herskesyke hos okkupantene står i klar motsetning til kvenenes filosofiske forholdstagen, nøysomme bruk av ressurser og den passive og stilltiende opposisjonen de reagerer med. Flukta er deres våpenløse protest mot krigens meningsløshet. For dem er det vesentlig å leve i fred og fordragelighet med sine medmennesker, noe som gjør dem til forkjempere for pasifisme.⁴⁸ I stedet for den tvangsprega disiplinen som den tyske hæren holdes i tømmene av, hersker ekte samhörighet og gjensidig avhengighet på frivillig grunnlag hos kvenene. Personene bryr seg genuint om hverandre, og fellesskapet er dermed ikke utelukkende basert på tvingende nødvendighet.⁴⁹

---

48 Som behandlet i kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

49 Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling” for tolkning av kvenenes fellesskap som en nasjon.

4.3.3. Tradisjon som ressurs

Som jeg antydte i kapittel 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling” får krisa frem kvenenes gode egenskaper. Blant annet er sterk samvittighetsfølelse noe som kjennetegner kvenene i *Kuosuvaaran takana*. De plages av nagende samvittighet når de tvinges til å bryte med sine prinsipper som følge av situasjonen.

Den moralske avstanden mellom lokalbefolkninga og den tyske overmakta blir i romanen uoverkommelig stor. Fra bygdefolkets synsvinkel okkupantene utført handlinger som har distansert dem ifra det menneskelige og humane. Inntrykket endevender personenes oppfatning av Tyskland som representant for høykultur. I europeisk humanisme ble Tyskland regnet som et arnested når det gjaldt kultur. Landet var ansett som en foregangsnaasjon for fremskritt. Annen verdenskrig knuser denne oppfatninga og skaper et kulturelt paradigmeskifte. På grunn av nærkontakten med inntrengerne har bygdefolket dannet sitt eget syn. For bygdefolket ligger menneskeverd og respekt for livet i sentrum, noe som har likheter med humanismens syn på mennesket.⁵⁰ Okkupantene viser seg i romanen som barbarer styrt av primitiv havesyke og maktbegjær. Sivilisasjonsbegrepet søkes derfor omdefinert.⁵¹ Flyktningene har ei klar formening av hvordan samfunnet bør være:

“Onko se sitte se tyskäläinen nyt meidän luvalinen hallittija? Emmähän met kyllä ole valinheet tyskäläistä,” sanothiin nämät ihmiset. ‘Meidän valitut esivallathan on ulkomaila.’ (KT:18)

/“Er nå tyskerten våre legale styresmakter? Vi har ikke valgt tyskerten,” sa disse menneskene. “Vår valgte regjering befinner seg jo i utlandet.”/

Bygdefolkets reaksjon er en stilltiende protest mot antidemokratiske trekk. De er klart bevisste over demokratiske prinsipper, og vil ikke uten videre akseptere okkupantene som styresmakt.

Bygdefolket demonstrerer også sterk integritet ved å stille seg tvilende til

---

50 Mennesket ble i renessansen sett på som intellektuelt, nysgjerrig og med interesse i den ytre virkeligheta og naturen. Det hadde en sterk lyst til å oppleve verdens skjønnhet samt å fritt kunne utvikle egne krefter. Verdensbildet i renessansen bunner i en kristen tradisjon, hvor mennesket sto i sentrum. Det ble sett på som mulig å ta lærdom fra fortida. En skepsis mot autoriteter førte til at mennesket ble oppfordret til å oppsøke kildene for revurdering av vedtatte sannheter, for på denne måten å oppløse makthierarkier. (Vartiainen 2009:200).

51 Se kap. 1.3. “Å lese et kvenepos – Utgangspunkter”.

gyldigheta av propaganda. De mistenker at norske myndigheter er under fiendens påvirkning, og stoler derfor ikke umiddelbart på nyheter. Diskusjonen om blant annet sannhetsbegrepet tilfører romanen et modernistisk trekk. Oppfatninga av sannhet som noe vi ikke får overlevert i ei absolutt og uforanderlig form fra Gud og andre autoriteter tilhører en moderne filosofisk tankegang.⁵²

“Tosi on se, ette tääpäinä on satanu, ja se, ette met olema täälä Kuosuvaaran takana. Muutoin se on kyllä niin, pojat, ette joku asia saattaa olla tosi minule. Toisile se saattaa olla pelkkää valetta.” (KT:197)

/“Sant er det at det har regnet i dag, og det at vi er her bak Kuosuvaara. Ellers er det slik, gutter, at en sak kan være sann for meg, mens den for andre bare er løgn.”/

Flyktningene viser seg å være bevisste om at hvert menneske har si egen sannhet som grunner i det en kan se og erfare ut i fra omgivelsene. De har en forståelse av at sannheta er kontekstuellet betinget. Menneskets styrke ligger i vett og fornuft, som danner et våpen mot den propaganda de anser som et manipulasjonsverktøyet som fienden bruker til å fordreie virkeligheta til sin fordel. En del av flyktningene drar ned til bygda for med egne øyne å undersøke hva som skjer og hva som egentlig er på ferde. Denne undersøkende holdninga vitner om en rasjonell og empirisk fremgangsmåte. De forholder seg kun til det de erfarer, noe som uttrykker ei moderne innstilling. Kvenene nekter å underlegge seg ei overmakt, samme hvilken høykultur den gir uttrykk for å representere.

Kaikki se kyllä oli heidän mielestä pelkkää valetta ja propaganttaa. Senlaisile huhuile eli juoruile het ei nostanheet korvaakhaan. Se jääkhöön muistamatta. Oli vain huoli omasta elämästä. Kaikki muu oli maailman turhuutta. Maailman turhuuksiin nämät ihmiset ei puuttunheet eikä uskonheetkaan. (KT:14)

/De mente at alt bare var løgn og propaganda. Til slike rykter og sladder lånte de ikke øret. Det fikk glemmes. De eneste de brydde seg om, var eget liv. Alt annet var av verdens forfengeligheter. Verdens forfengeligheter hverken trodde på eller la disse menneskene seg opp i./

Den prekære krisesituasjonen fører til at de vender oppmerksomheten innover mot gruppa, og støtter seg på hverandre.

---

⁵² Drøftinga av sannhetsbegrepet er nært beslektet med moderne filosofi, blant annet hos Albert Camus (1913-1960) i *Myten om Sisyfos* (1942).

4.3.4. Økt bevissthet og personlig vekst

Kulturkollisjonen med det norske majoritetssamfunnet nevnes i romanen som en medvirkende faktor i danninga av kvenenes identitet. Motstanden utenfra har bidratt til å styrke samholdet innad i gruppa.

Heistä piti kuitenkin tulla norjalainen, ja vain norjalainen sisä- ja ulkopuolelta, eikä mithään muuta. Heistä piti tulla jonkulainen juureton ihminen. Kouluhallitus ei ollu huomannu sitä, ette juureton puu se kyllä kaattuu ensi tuulenväryssä. Mutta nämät ihmiset ei senthään olheet kaatunheet myrskysäässäkhään. (KT:218)

/De måtte imidlertid bli norske, og bare norske både innvendig og på utsiden, og ikke noe annet. De måtte bli et eller annet rotløst menneske. Skolemyndighetene hadde ikke lagt merke til at et tre uten røtter faller ved det første vindpustet. Men disse menneskene sto han av, også i stormfullt vær./

Assistanse fra Røde Kors og norske myndigheter uteblir, noe flyktningene åpent uttrykker sin skuffelse over. Flere av mennene har deltatt i forsvarskamper på Narvikfronten, og også hatt verv i Røde Kors.

Ihmiset alethiin vähitellen epäilehän ommiiki esivalttoi, jotka ei näyttäneet perustavan heistä ja heidän toimheentulosta. “Mitäpä merkitystä se monela köyhälä Finnmarkun kväänilä on maailman politikissa?” kyselthiin pakolaiset. Kauhee pettymys sai hirmuisen vallan heidän yli. (KT:261)

/Menneskene begynte litt etter litt å tvile også på egne myndigheter, som ikke så ut til å bry seg om dem og hvordan de klarte seg. “Hva betyr noen fattige kvener i Finnmark for verdenspolitikken?” spurte flyktningene. En forferdelig skuffelse overvældet dem./

Hjelpe utenfra dukker aldri opp, noe som gir kvenene følelsen av å være forbigått av myndighetene. De blir snart smertelig klar over at ingen har til hensikt å komme dem til unnsetning, noe som gjør at de ser seg nødt til å isolere seg fra resten av omverdenen. Men mismotet tar aldri overhånd. Den sterke fellesskapsfølelsen som de i gjennom livet i bygda har bygd opp i generasjoner viser seg nå som et helende element, både på gruppa som helhet, og på individnivå. De søker støtte hos hverandre, slik de alltid har gjort, noe som skaper grunnlag for videre utvikling av en positiv, kollektiv identitet. Hvordan mennesker knyttes sammen, er i følge Laitinen avhengig av samfunnsmessige faktorer, selv om stedstilknytning er sentralt også for den personlige identiteten.

Båndene kan skape identiteter på flere nivå. (Laitinen 2002:196). Viktigheta av fellesskapet utkrystalliseres i *Kuosuvaaran takana*. Krisa det lille samfunnet gjennomgår forsterker de felles båndene som allerede eksisterer. De støtter hverandre med sitt eget, felles verdensbilde. (Viinikka-Kallinen 2007:115). På den måten aktiviserer fluktsituasjonen delvis latente mekanismer i gruppa.

Flyktningenes verdiverden og følelsesliv kommer i krise på grunn av de negative inntrykkene fienden har gitt dem. Maktesløsheta overfor fiendens nådeløse fremgang gir seg uttrykk i hat, noe bygdefolket betrakter som en moralsk gal og direkte forbudt følelse.

Taas hän tunki pallavan vihan noussevan tuota vihologista kohtaan, ja hän ajatteli, ette pidä nyt sie sen vihan kurissa. Siitä ajatuksesta huolimatta viha nousi. Iso viha voitti ison miehen. (KT:174)

/Igjen kjente han at det brennende hatet mot fienden kom opp, og han tenkte at han måtte holde hatet i sjakk. Til tross for dette økte hatet. Det store hatet vant over den store mannen./

Altså må menneskene kjempe en indre kamp med seg selv for å ikke bli infiltrert av ondskaper rundt seg, og deres moralske egenskaper blir satt på prøve. Deres evne til medfølelse og sterke rettferdighetssans blir utfordret. De makter ikke å leve seg inn i okkupasjonsmaktas følelsesliv, da de oppfatter seg som vesensforskjellig fra den. Bygdefolkets nære relasjoner hindrer hatet i å utvikle seg og ta overhånd. De har stor respekt for Iisakki. Nære relasjoner på flere nivå, knyttet til flere sammenhenger og felles erfaringer skaper stabilitet innenfor gruppa.

Samala hänessä oli kyllä noussu pallava vihaki tyskäläisile. Sydämen pohjalta saakka hän nyt vihais niitä, niitä, niitä, niitä ... Äl-Jouni oli aikonu sannoot pari kovvempaki sanna, mutta sitte hän oli muistanu, ette Iisakki on uskovainen mies. Siitä syystä mies oli jättäny sanat sanomatta, ettei hän loukkais toista, sotakaverii, krannimiestä ja ystävä. (KT:130)

/I det samme hadde et brennende hat mot tyskerten blusset opp i han. Fra dypet av hjertet hatet han disse, disse, disse, disse ... Äl-Jouni var på nippet til å komme med noen sterkere uttrykk, men så husket han at Iisakki var en troende mann. På grunn av det hadde han latt være å si noe, slik at han ikke såret den andre – krigskameraten, naboen og vennen./

I romanen vektlegges det som en verdi å ha kompetanse om sine omgivelser. Forfatteren aksentuerer betydninga av tradisjonen gjennom hele verket. Flyktningene har kunnskap

om forfedrenes levemåte, noe som kommer frem som følge av krisesituasjonen (Viinikka-Kallinen 2007:115). Grappa er av et arbeidsvant folk som gjennom generasjoner har lært å tilpasse seg den nordnorske naturen, det er blitt en del av deres kultur. Blant annet bygger flyktingene ei gamme med svært få hjelpemidler og verktøy. Det er ikke første gang de bygger, og denne ferdigheten har de fått gjennom tidligere erfaring med skogslivet. På tross av at beboerne lever under harde forhold med begrensede materielle ressurser, mangler de ikke selvtillit. Bygdefolket har oversikt over og kjenner området bedre enn okkupantene, noe som gir dem et overtak, selv om de materielt sett er dårligere stilt. "Kuosuvaarantakalaiset luotethiin siihen, ettei tyskäläinen tohtiskhaan tulla niin kauvas tunturille." (KT:299) / Menneskene bak Kuosuvaara festet sin lit til at tyskerten ikke fikk seg så langt inn på fjellet./

Generasjonene lever tett inn på hverandre, noe som gjør at tradisjoner og kunnskap de trenger for å klare seg blir overlevert. Disse egenskapene, ferdighetene og kvalitetene får økt betydning og fokus, da de danner grunnlaget for ressursene kvenene har i kampen for å overleve.

Oli kaukana pois heidän mielestä hukata heile mitattuu aikkaa olemalla toimettomina. Lapsuudesta saakka het olthiinki kuulheet, ette se on väärin kuluttaat kallista armonaikkaa laiskuutheen. Tästä tuliki se, ette heidän jo pieninä piti alkaat työtoimhiin. "Elämähän on meile armosta annettuu, määrättyy aikkaa," olthiin vanhemat opettelheet heile. Sitä het ei eppäilheet. (KT:18)

/Det var ikke engang i deres tanker å sløse bort den tida de hadde fått tildelt ved å være uvirksomme. Alt fra barndommen av hadde de hørt at det er galt å bruke dyrebar tid på latskap. Det var også derfor de allerede som små hadde måttet begynne å arbeide. "Livet er ei nådegitt og begrenset tid," hadde foreldrene lært dem. Det tvilte de ikke på./

Kvenene viser ærefrykt for livet og vilje til å gjøre det beste ut av det selv om de befinner seg i en uønsket og vanskelig situasjon. For dem handler det om å ta ansvar og finne løsninger, fremfor å forholde seg passivt til en skjebne. Krisa fører til at flyktingene blir ytterligere sikrere på seg selv og sin egenverdi. Møtet med okkupasjonsmakta får den indre styrken deres opp i dagen og inn i deres egen bevissthet.

Mutta kukapa löytnantilta alkoi kyselehän. Virkamiehen pelko eli heissä sieläki, sodassa. Sota ja sen jälkheinen, monivuotinen tyskän aika, oli kuitenkin saattanu muuttaat vähän vielä tätä turhata, vaivaava ja sydäntä kalvaava alemuuskompleksiiki. Joku heistä oli alkanu näkehän, ette arvo se on heiläki, Pyssyjoventä kvääniilä. (KT:42)

/Men hvem ville spørre løytnanten. De var redde for tjenestemenn, også nå i krigstid. Krigen og den mangeårige tida under tyskerten hadde likevel ført til ei endring for dette unødige, nagende og hjerteskjærende mindreverdighetskomplekset. Noen av dem hadde begynt å forstå at også de, børselvkvenene, hadde verdi./

Bygdefolket gjennomgår ei personlig utvikling under flukta og kriseperioden. I startfasen av flukta handler enkelte av de fiktive personene ut fra seg selv og sine egne behov. “Valkkeen ympäri heile ei kuitenkaan ollu sijjaa. Se sija oli niille, jotka ensin olthiin kerinheet siihen. Vielä heissä eli omarakhautta.” (KT:10) / Rundt bålet var det likevel ikke plass til dem. Den hadde de først ankomne tatt. Fremdeles var de egenkjærlige./ Underveis blir det imidlertid klart for alle at de klarer seg best dersom de deler det de har med hverandre. Gruppen er sammensatt av personer med ulike ferdigheter som samlet gjør at sjansene for å overleve øker. De barske forholdene utfordrer til snarrådighet og kreativitet hva utnyttelse av de tilgjengelige ressursene angår. Flyktingene prøver og leve så normalt som mulig ved å ta utgangspunkt i omgivelsene. På fjellet går de derfor i gang med å skape en infrastruktur som minner om den de forlot. Dette skaper en atmosfære av trygghet. Hver og en går inn for oppgava som best han eller hun kan, og rollene deres blir forsterket av den tilliten de får fra de andre. Fellesskapet sikrer overlevelse, både for den enkelte og for gruppa som helhet.

Avuttomina täälä korkkeela tunturilla nämät ihmiset sittoonnuthiin toinen toisheen vieläki lujemilla sitheilä. Kaikki tavara oli jaettava toisten kans. Omarakhaus oli unhettunnu. Lähimäisestä oli tullu todelinen lähimäinen. (KT:356)

/Hjelpeløse her høyt på fjellet knyttet menneskene seg til hverandre med enda sterkere bånd. Alt måtte de dele med hverandre. Egenkjærighet var glemt. Den neste var blitt virkelig nær./

Den tilsynelatende hjelpeløsheta i situasjonen gjør at de søker til hverandre mer enn tidligere. Før krigen hadde fellesskapet i bygda vært sterkt, men kvenene forstår verdien

av det på en dypere måte på grunn av den felles erfaringa.

Vasta mettässä ihmiset olthiin huomaneet, mitä naapuruus ja entinen ystävyys merkitsee heile. Liikhiisinä naapuriina het olthiin elänheet ennenki kylässä. Silloinki yhteinen, vähän horjuva usko ja heidän likhiinen naapurin välinen ystävyys, olthiin sitonheet heidät ythteen [...] Kuosuvaaran takana siitä tuli vielä entistäki arvokkaampi; näile ihmisille se oli tullu tyyrhiimäksi ko se koskhaan ennen lieneekhään ollu heile. (KT:356-358)

/Først i skogen hadde menneskene lagt merke til hva naboskapet og det tidligere vennskapet innebar for dem. De hadde vært nære naboer i bygda før også. Også da hadde den felles, noe vakkende troen og vennskapet med den nærmeste naboen knyttet dem sammen [...] Bak Kuosuvaara hadde det blitt enda mer verdifullt; for disse menneskene ble det mer dyrebart enn det noen gang hadde vært før./

For menneskene bak Kuosuvaara blir verdien av livet tydeligere som følge av krisesituasjonen. Romanen uttrykker ei moderne holdning til eksistensen.⁵³ Flyktingene aksepterer sin skjebne, men handler likevel aktivt for å gjøre det beste ut av situasjonen.

Ja tämän maailmansodan kärsimysten läpi Marthiininki oli pitänyt elläät, olis hän nyt tahtonu sitä tai ei. Se oli hänen elämän arpa, tuomio, niin ko paljon muittenki ihmisten. Kärsimyksistä oli tullu heidän yhteinen perintö. (KT:409)

/Og gjennom lidelsene i denne verdenskrigen hadde også Martin måttet leve, om han ville eller ikke. Det var hans lodd og dom i livet, som hos mange andre mennesker. Lidelsene hadde blitt deres felles arv./

Flyktingene har et urokkelig fremtidshåp, noe som gjentas gjennom hele romanen. Den medmenneskelige omsorgen som personene i gruppa viser hverandre bidrar til at hver enkelt holder et positivt fokus på tilværelsen i den kritiske situasjonen. Så lenge de har hverandre, er de trygge. Gruppetilhørigheta sørger dermed for å holde liv i troen på ei fremtidig løsning. Kvenene mister aldri håpet, noe som gir dem styrke til å holde ut når det står på som verst.

Aamula koittuu taas uusi ja parempi päivä. Toivo oli vieläki elämässä näissä ihmisissä. Pitäis olla paljon vastoinkäyntii ennen ko näitten ihmisten toivo kuolis kokonhans. (KT:286)

---

53 I *Myten om Sisyfos* (1942) av Albert Camus fremheves blant annet det å kunne se mening i livet og å akseptere livets lodd. Lidelseserfaringen kan gjøre mennesket oppmerksom på meningen i livet. (Se for eksempel Karkama 1991:135).

/Om morgenen starter igjen en ny og bedre dag. Håpet levde fremdeles i disse menneskene. Det skulle være mye motgang før håpet svant for dem for alltid./

De nærer et dypt ønske om å få leve videre, noe som også har fått konsekvenser for valget av romanseriens tittel *Elämän jatko*, som betyr / Livets fortsettelse/ eller / Livet går videre/. *Kuosuvaaran takana* har et positivt betont budskap og menneskesyn. Eksterne forhold som krig kan bygdefolket ikke gjøre noe med, men de kan søke støtte i hverandre. Kjærlighet, omsorg, samhørighet og tilhørighet i et medmenneskelig fellesskap hjelper når alt annet synes håpløst. På tross av all lidelse er livet verdifullt.

Talvi oli tulossa. Ruoka oli lopussa. Avusta ei ollu aavistustkhaan. “Kuka se auttais meitä jo nälkä tullee? Kuka meitä auttais jos met sairastuisima tänne?” kyselthiin ihmiset. Kuolema tois unhetuksen. Mutta Kuosuvaaran ihmiset haluthiin elläät, niin ko muutki ihmiset. (KT:300)

/Vinteren var i emning. Maten holdt på å ta slutt. Ingen hadde anelse om hjelpa kom eller ikke. “Hvem er det som kan hjelpe oss når vi begynner å sulte? Hvem er det som kan hjelpe dersom vi blir syke?” spurte menneskene. Døden ville bringe glemsel med seg. Men folket i Kuosuvaara ville leve, slik som andre mennesker./

4.4. Kvener som subjekter – Personskildring

Romanen har flere hovedpersoner og viktige bipersoner, og kan altså derfor kalles en kollektivroman.⁵⁴ Tilhørighet i samme etniske gruppe med Børselv som hjemsted forener de fiktive personene. Det utstrakte persongalleriet gjør at tematikken belyses fra flere sider. De forskjellige stemmene danner et kor som samlet styrker budskapet i romanen.⁵⁵ Jeg vil i første omgang presentere de mest grunnleggende karakteristikkene av personene i romanen og relasjonene deres til hverandre. Dypere analyse foregår i kapittel 4.6., “Den sterke, dyktige og rettferdige kvenen”.

Personskildringa er variert i romanen. Noen personer er dynamiske, utviklende og problematiske, som for eksempel Iisakki. Andre kan igjen beskrives nærmest som monumenter. De er forholdsvis stabile, og representerer noen nokså stereotypiske egenskaper, som kontrasterer de mer sentrale personene. Ei progressiv personskildring

---

⁵⁴ Se kap. 3. “*Kuosuvaaran takana*. Kvenbildet blir til”.

⁵⁵ Se kap. 1.3. “Å lese et kvenepos – Utgangspunkter”.

passer på sentrale og fremhevede personer, noe som ofte kombineres av ei flatere og mer statisk skildring av andre skikkelser som danner en kontrasterende bakgrunn (Wellek & Warren 1970:193).

Personene i romanen er beslektet med klassiske og etablerte typer i den skjønnlitterære tradisjonen.⁵⁶ Et prinsipp for litterær karakterisering har nettopp vært å forene det typiske og det individuelle (ibid.:28), og romanforfattere bruker typer som bygger på både litterær tradisjon og allmenn oppfatning av mennesket (ibid.:193). Karaktertyper er “flate” karakterer som oppfattes på samme måte som mennesker vi bare møter i en enkel forbindelse. “Runde” karakterer kontrasterer disse ved at de observeres fra forskjellige sider og i ulike sammenhenger. (ibid.:28). I *Kuosuvaaran takana* er blant annet den åndelige lederen, patriarken Iisakki, og den praktisk orienterte og kjærlig omsorgsfulle husmora Anni eksempler på slike typer. Hansi er gruppas moromann som bidrar til å holde humøret oppe, mens Aaro representerer det konservative og tradisjonelle.

En rigid modell som dette kan imidlertid skape problemer i en personskildringsanalyse. Mervi Kantokorpi redegjør for Shlomith Rimmon-Kenans personskildringsmodell som består av tre variabler, kompleksitet, utvikling og skildring av bevissthetsnivå, og analysens mål er altså å få frem gradforskjeller i spenninga mellom personene innenfor fiksjonsuniverset (Kantokorpi 2005:123).

Med tanke på psykologiske motiv er for eksempel Iisakki mer komplekst skildret enn Aaro, selv om de begge er “runde” karakterer. I Iisakkis ambivalente karakter ligger også mer rom for utvikling enn hos Aaro. Aaros fremtoning er mer monumental, og mangler i alle fall den direkte uttrykte ambivalensen som Iisakki har. Mot romanens slutt gis hentydninger om at også Aaro begynner å bli mismodig med tanke på løsning (KT:375-376), men dette er ikke noe som preger han i like stor grad som Iisakki. Fra å ikke vise sine svakheter overfor gruppa, forandrer Iisakki seg til å bli mer åpen om det som plager han. Han blir mer utadventt og kontaktsøkende, og klarer å gi uttrykk for det indre presset som truer med å ta overhånd.⁵⁷

I forhold til skildring av bevissthetsgrad (Kantokorpi 2005:125) hos de fiktive personene, kan det sies om personene i *Kuosuvaaran takana* at de til en viss grad er

⁵⁶ Se kap. 3.2. “Budskapet i det usagte”.

⁵⁷ Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

gjennomsiktige.⁵⁸ Fortelleren trenger inn i i personenes indre verden, og avslører tanker, sanser og drømmer. Tyskerne derimot, fokaliseres bare gjennom kvenene, noe som får betydelige konsekvenser i forhold til bevissthetsskildringa. Leseren får aldri tilgang til deres indre liv, tanker eller drømmer, det er bare deres ytre attributter, handlinger, gester og uttrykk slik flyktningene ser dem, som karakteriserer dem. De er med andre ord ikke gjennomsiktige. Leseren kan bare trekke konklusjoner på bakgrunn av personenes observasjoner og erfaringer. Skildringa av fienden skjer i all hovedsak mens de utfører ødeleggelsen av Børselv. Leseren blir samtidig vitne til kvenenes følelsesmessige reaksjoner. Menneskene blir drevet til randen av det de kan tolerere, og soldatenes handlinger overskrider alt hva de har lært om rettferdighet. Det gir ingen mening, og kan utelukkende betraktes som barbari og hærverk. Tyskerne er for kvenene tyver og barbarer.

Are nukatti kesken syönnin. “Poika on vaipunu,” sanoi joku. “Ei ole kummakhaan. Ei sielä alhaala tullu nukutuksi niin paljon. Tyskäläinen oli ottanu meidän sängyt,” selitteli Jouni. (KT:117)

/Are sovnet av fra måltidet. “Gutten er trøtt,” sa noen. “Det er da ikke rart. Der nede ble det ikke sovet for mye. Tyskerten hadde stjålet sengene våre,” forklarte Jouni./

Fortelleren fremstiller okkupasjonsmakta som ei enhetlig gruppe. I romanen blir det ikke drøftet i hvilken grad de unge soldatene hadde kommet på frivillig grunnlag. Det hele og fulle ansvaret for krigen føres over på tyskerne som kollektiv.

Tyskälaiselta sai varastaat, vaikka tyskälaiselta ei kukhaan oikheen varastannukhaan. Tyskälaiselta ihmiset otethiin. Sana sopi paremin ihmisten suuhun ja korvile. (KT:114-115)

/En kunne stjele fra tyskerten, selv om riktignok ingen gjorde det. Menneskene tok fra tyskerten. Ordet passet bedre i menneskenes munn og ører./

Et eksempel på bygdefolkets opposisjon mot de fremmede inntrengerne, er når Hansi minnes et møte med tysk kaptein i lokalbutikken som kom i krangel med bygdefolket. En modig mann våget å si han i mot:

---

58 Se også kap. 3.3. “Gjennomskinnelige sinn”.

Kapteinin viha oli noussu tulvimille, hän oli uhanu katkaista mieheltä kurkun ja näytästänny vielä sormela ommaa kurkkuu; “näin se käipi,” oli hän sanonu. Sylkituiskun kans oli hänen suusta tullu vielä jonkulainen villedäimen kurkkuääni. Sitte mies oli kovasti vihastunheena lentäny ulo kaupasta, kolhaattannu kaupan oven kiini, niin ette ovi oli paukattannu. Oven ruutu oli samassa lentäny laatiile. Hänen pörhään hudethiin vielä, ette siehän se särjit kaupan ruudun. Kapteini oli lyönnny omhaan takapuolheen hanskakädelä, kironu tyskän kielelä Pyssyjoven väkkee ja painunu tiehensä. Kaupan omistaja ja emäntä oli vielä toisen kerran huutanu, ette sie se särjit oviruudun. “*Maul halten!*” Turpa kiini, oli villiintynny tyskäläinen mölyny takaisi, kokonhaans suunnilta pois. “Turpa kiini! Mie tapan. Mie tapan kaikki pyssyjokilaiset.” (KT:232-233)

/Hatet til kapteinen var i ferd med å flyte over. Han hadde truet med å skjære over strupen på mannen, og hadde attpåtil pekt på sin egen hals; “slik går det,” hadde han sagt. Med spyttregnet hadde det enda kommet lyder som fra ville dyr fra munnen hans. Deretter hadde mannen svært opphisset flydd ut av butikken og slamret igjen døra med et smell. Dørruta hadde i det samme landet på golvet. Det ble enda ropt etter han at han nettopp hadde knust ruta i butikken. Kapteinen hadde slått på baken med hansken og forbannet befolkninga i Børselv på tysk før han stakk sin vei. Butikkeieren og kona ropte etter han enda en gang at han hadde knust dørruta. “*Maul halten!*” Hold kjeft, hadde den aldeles rasende tyskerten brølt tilbake. “Hold kjeft! Jeg dreper. Jeg skal drepe alle børselvværingene.”/

Skildringa vektlegger kapteinens heftige og ukontrollerte sinnereaksjon, noe som står i sterk kontrast til børselvværingenes rolige og besinnede håndtering av situasjonen. Ikke bare er de beherskede, men klarer også å åpent uttrykke motstand. Bygdefolkets mot overfor krigsmakta er stort. Fremstillinga plasserer kapteinen i et latterliggjørende lys, og gir et tydelig bilde på bygdefolkets sterke integritetsfølelse. Hansi assosierer kapteinens reaksjoner med noe primitivt og langt fra det som kan betegnes som taktfull oppførsel. “‘Sillä pojala se ei vishiin ollu ihmisoppiii’, muisti Hansi ittensä sanonheen rauhalisesti.” (KT:233) / “Den gutten eide visst ikke folkeskikk”, husket Hansi at han rolig hadde sagt til seg selv./ Ved å omtale kapteinen som gutt markerer han at kapteinens rang i hæren ikke har verdi for han som menneske. Kapteinens oppførsel tilhører i følge Hansis referanseramme et barns, og i alle tilfeller grunnleggende mangel på folkeskikk. Bygdefolket holder på si virkelighetsoppfatning, og nekter å underlegge seg. De utvalgte erfaringene de utveksler med hverandre, viser hvilket syn de har på situasjonen. I eksemplet overfor er kapteinen i en klar disfavør i hierarkiet, og

bygdefolkets motstand en verbal maktdemonstrasjon. Minnet som Hansi deler med de andre bidrar til å styrke gruppas selvfølelse og uttrykker en seiermentalitet. Kvenene velger å avstå fra å havne i offerposisjonen.⁵⁹

I personskildringa blir menneskene presentert med navn. De er sansende subjekter, og det er bare deres erfaringsverden som romanen legger for dagen. Observasjonssentrumet er med andre ord konstant. Mens leseren får inngående kjennskap til kvenene på flere plan, forblir soldatene objekter uten personlige navn, bare med kallenavn som viser flyktingenes avsky overfor dem: “ryöväri” / røver/, “polttaja” / en som setter fyr på og brenner ned, pyroman/ og “viholisen viholinen” / fiender av alle fiender/ (f.eks. KT:52;251), noe som bidrar til å øke avstanden. Bygdefolkets omtale av okkupasjonsmakta er preget av sterke, negative følelser.

“Viholinen on viholinen. Hän ei kuulunu ihmisten lukhuun eikä joukhoon,” sanoi ÄI-Jouni. Viholinen oli pannu ittensä ihmisten rajan ulkopuolele. (KT:52)

/“Fiende er og blir fiende. Han hører ikke med blant mennesker,” sa ÄI-Jouni. Fienden hadde plassert seg selv på utsiden av menneskenes grenser./

I romanen innehar kvenene subjektsposisjonen. Identiteten dannes ved at den settes opp i kontrast mot noe annet og fremmed. Okkupantene blir for flyktingene i ett med sitt fysiognomi, og er “den andre”, den ubudne gjesten i kvenenes rike. De blir en inversjon av flyktingene, og identisk med handlingene sine.⁶⁰ Okkupantene handler etter kommando, noe som reduserer dem til mekaniske aktører. De innehar en kontrasterende funksjon gjennom hele fiksjonsuniverset. Kvenene er skildret som dynamiske, da de handler aktivt i tråd med egne prinsipper.

Personene blir skildret i henhold til både utseende og andre personlige egenskaper. De har ofte ytre attributter som også beskriver noe av deres væremåte. Denne måten å karakterisere personer finner vi ofte i realistiske verk.

---

⁵⁹ I motsetning til tidligere kvenskildringer. Se kap. 2.1. “Kvenskildring i fremmede hender”.

⁶⁰ Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

Aaro oli vähäpuhuvampi mies ko hänen Kranni-Petteri. Aaro ei koskhaan puhunu tyyhää. Mutta ko hän sanoi jotaki, niin siinä oli kyllä painoo. Hänen lapsuuden kodissa oli aina ollu kielto puhhuut turhata ja sopimatonta. Näin olthiin hänen vanhemat opetelheet hänele. Turhat sanat ja kiroussanat piti välttää. [...] Hithaat olthiin hänen liikheetki. Mutta hyvä kirvesmies hän oli. Sen olthiin huomanheet net jotka olthiin työskentelheet hänen kans. Ja erinomainen pajamies ja rauttii Aaro oli! (KT:26-27)

/Aaro var mer fämælt enn naboen Petter. Aaro snakket aldri i tomme ord. Men når han først sa noe, veide ordene hans tungt. I barndomshjemmet hans hadde det alltid vært forbudt å snakke unødig og upassende. Det hadde hans foreldre lært ham. Unødvendige ord og banneord burde han unngå. [...] Han var langsom i bevegelsene også. Men god med øksa var han, noe de som hadde arbeidet sammen med han hadde lagt merke til. Og Aaro var en utmerket smed!/
/

Familieforhold, barndom og ferdigheter presenteres i ett og samme avsnitt. Aaro er et eksempel på en mer statisk person. Som en av de eldste i gruppa er han en verdig representant for tradisjonelle verdier. Hans trege bevegelser kan metaforisk tolkes som bilde på konservative, tradisjonsbevarende holdninger. Han er da også en av de som forandrer seg minst i løpet av romanens handling.

Nilsen-Børsskog føyer seg til den filosofisk rettede prosaens lange tradisjon ved å behandle det som har blitt et klassisk emne i den europeiske romantradisjonen, nemlig dialektikken mellom frihet og nødvendighet.⁶¹

“Onko kaikki tämä mitä mie näjen, määrätty jo kauvoin ennen minun syntymää? Pittääkö minun astela tässä elämässä entiseltä määrättyilä teilä? Eikö minula ole ommaa tahtoo?” (KT:222)

/"Er alt dette jeg ser bestemt allerede lenge før jeg ble født? Må jeg i dette livet gå på forhåndsbestemte veier? Har jeg ikke fri vilje?/
/

Skildringa av Iisakki avslører en mer ambivalent karakter enn for eksempel Aaro. Det som kan oppfattes som vakling gir rom for personlig utvikling, noe som er med på å gjøre han til en av verkets mer fremtredende personer. Han er for en stor del bærer av tematikken. Ytre fremtoning og indre sjelsliv samsvarer betydelig mindre enn i Aaros tilfelle. Overfor de andre personene gir Iisakki inntrykk av å være sikker og sterk, mens han i virkeligheta sliter med både mareritt og samvittighetskvaler som han vegrer seg for å dele med andre (KT:43). Iisakki er opptatt av det allmennmenneskelige, og har et

---

61 Mer om frihetas og nødvendighetas dialektikk, se (Karkama 1991:186-187).

mer filosofisk syn på krigen. Han føler seg fremmedgjort av situasjonen.⁶² Fremmedgjøring kan føre til psykologisk og eksistensiell krise hos mennesket (Karkama 1991:145). I romanens løp åpner han seg gradvis mer og mer, og søker støtte hos blant annet Anni (KT:267) og Äl-Jouni. Han opplever at de sjelelige kvalene letner når han betror seg (KT:305).

Iisakki er gruppas patriark, og utpeker seg på mange måter som en naturlig moralsk autoritet. Han håndterer uroligheter i gruppa på en rolig og avbalansert måte. Spesielt ser unggutten Are svært opp til han (KT:67). Iisakki verger de andre fra å gjøre noe overilt, og minner dem på at det også kommer ei tid etter krigen. For han er det maktpåliggende at de kommer ut av krisa med menneskeverdet i behold. Han er derfor opptatt av at de må bevare en nyansert tankegang. Flyktningene uttrykker hat overfor fienden (f.eks. KT:52;54-55;103;104;106;174;225;251;285;294). Om det virkelig er hat de føler, kan diskuteres. Okkupasjonsmaktas handlinger er for dem utenfor enhver logikk, og fremkaller sterke følelser av fortvilelse og maktesløshet. Det de kaller for hat, kan altså tolkes som mangel på et dekkende uttrykk for de sterke reaksjonene som oppstår. Blant annet slakter tyske soldater bygdefolkets husdyr på den mest brutale måte. Flyktningene er alvorlig rystet over den grufulle behandlinga husdyra blir utsatt for (KT:92). Det kan synes uoverkommelig vanskelig å se soldatene som mennesker, da de har satt seg selv i overgrepssposisjonen. Iisakki minner de andre på om å ikke bli som sine motstandere, og forhindre at hatet og bitterheten får innpass (f.eks. KT:106). Iisakki bidrar dermed til å forhindre at perspektivet i gruppa innsnevres, selv om det ytre presset er sterkt.

Anni er i likhet med ektemannen Aaro opptatt av å bevare tradisjoner. Hun er ordensmenneske av rang, og trives best når hun har oversikt (KT:149-150). Hun er ei snarrådig mesterkokke som tryller frem matretter av nærmest fraværende ingredienser. Da matmangel er et av hovedproblemene under flukta, spiller hun en viktig og sentral rolle for gruppas overlevelse. Hun er omsorgsfull og opptatt av å holde gruppa samlet. På denne måten er hun en ivrig forkjemper for fellesskapet. Anni er gruppas udiskutable matriark. Hun har stor kjærlighet overfor mennesker, og har alltid skjøtt godt om husdyra sine. Men Anni sliter med traumer. Også hun føler seg fremmedgjort, og sitter

---

62 Se kap. 3.4. "Kuosuvaaran takana som motfortelling".

med spørsmål hun ikke klarer å få svar på ved å gå inn i seg selv (f.eks. KT:344-348). Iisakki og Anni finner felles ro og trøst i naturen og hos hverandre (KT:267;405-406).

Iisakki betrakter ÄI-Jouni som sin beste venn. Han har også erfart krigens farer og anstrengelser, og med ÄI-Jouni kan han snakke om hva som helst. Vennskapet med ÄI-Jouni hjelper Iisakki til å takle sin egen indre kamp. ÄI-Jouni deler sitt verdenssyn med Iisakki, og viser medmenneskelighet. ÄI-Jouni blir til stor støtte for Iisakki med tanke på hans stadige fundering om skyld og straff.

Paljon het ei puhunheet näilä tunturimatkoila. Oli tarpheeksi, ette toinen oli myötä. Kumpiki heistä tarvitti ystävä. Se auttoi. Se auttoi ÄI-Jounii ja se auttoi Iisakkii. Hän ei enää muistanu niin ushein nuoita sielunvaivoi, mitä hän yksin oli tuntenu vajelhtaissa vaarala. "Se mies se on avuksi minule puhumattaki," sanoi Iisakki. "Niin luja hän on." ÄI-Jounin pelkkä olemassaolo rauhoitti toisen rauhatonta sielua siinä määrin, ette Iisakin usko lujeni. (KT:305)

/Få ord ble utvekslet på disse fjellturene. Det holdt at den andre var med. Begge trengte en venn. Det hjalp. Det hjalp ÄI-Jouni og det hjalp Iisakki. Han husket ikke lenger så ofte sjelskvalene som han hadde slitt med de gangene han hadde vandret alene på fjellet. "Mannen er til hjelp for meg også når han er taus," sa Iisakki. "Så sterk er han." Bare det at ÄI-Jouni var til, beroliget Iisakkis fredløse hjerte i slik grad at hans tro ble styrket./

I likhet med ÄI-Jouni, takler også Aleksanteri og Hansi situasjonen på en annen måte enn Iisakki. Hansis verbale våpen er sarkasme og ironi, men veien er ikke lang fra latter til gråt. Han kan le sammen med andre, men gråte når han kommer for seg selv, når ting føles for tunge. (KT:327). Både Hansi og Aleksanteri har forstått viktigheta av positiv mental hygiene, og tar på seg oppgava å holde humøret i gruppa oppe (KT:259). Som ÄI-Jouni er også Aleksanteri til sterk støtte for Iisakki. Deres forhold er et uttrykk for at åpenhet mellom mennesker virker styrkende. Følelsen av fellesskap gjør byrdene lettere å bære.

Fellesskapet gjelder ikke bare for personene innad gruppa. I fiksjonsuniverset inngår menneskeheta i et verdensomspennende fellesskap på tvers av nasjongrenser. Krigen skaper en barriere mellom menneskene. Betydninga av menneskeverdet og menneskeheta som fellesskap på tvers av nasjonalitet og status blir løftet fram. Krigen rammer ikke bare de okkuperte landene og sivilbefolkninga, men også angrepsmakta selv. Krigen er menneskelig sett en tragedie, og soldatene er på mange vis sendt ut mot

sin vilje. Mange av soldatene var også unge menn på starten av livet, og de måtte ofre livet i en meningsløs kamp for den tyske nasjonens aggressive ekspansjonsprosjekt. Kvenene uttrykker sin motstand for krigen, og legger for dagen et pasifistisk syn, noe som også flukta er et talende eksempel på.⁶³ Iisakki er fremste talsmann for pasifisme:

“Miksi oli sota? Eikö se ihmiskunta saattais tulla toimheen puhumallaki, ko tullee vaikke kysymys? Sota se ei auta vähhäähään. Sen mie havaittin jo silloin ko mie lujeskelin vähän maailman historiaa. Minun mielestä sota tuopi vihan kanssoin välile. Toinen kansa ei ennä ymmärrä eli kestä toista. Pieninki kipun saattais sytyttää kauheen liekin,” puhuskeli hän itteksens. (KT:221)

“Hvorfor fantes det krig? Kunne ikke menneskeheta komme til enighet med å snakke når det oppstår vanskelige spørsmål? Krig hjelper ikke det minste. Det fant jeg ut da jeg leste litt verdenshistorie. Jeg synes krigen skaper hat mellom folk. Det ene folket forstår ikke eller utstår ikke lenger det andre. Den minste lille gnist kan få en veldig flamme til å blusse opp,” sa han til seg selv./

I analysen og tolkninga av ideologi er det viktig å ta i betraktning at det i tilfellet med *Kuosuvaaran takana* ikke er snakk om en samtidsroman. De fiktive personene lever på 1940-tallet, mens forfatteren og hans lesere tilhører 2000-tallet. Forfatteren skriver i nåtidens perspektiv politisk korrekt om hendelser som befinner seg over 60 år tilbake i tid i lys av etterkrigstidas viten og synspunkter om krigen og nazismen, noe som på langt nær legitimerer måten han behandler temaet på.

4.5. Finnmark – Kvenenes lovede land

4.5.1. Fra sivilisasjonens skapte kaos til naturens ro

Skildringa av bygda Børselv med sine omgivelser har paralleller med beskrivelsene av det lovede land⁶⁴ i Bibelen (Viinikka-Kallinen 2007:115). Elva, fjorden, skogen og fjellet spiller en viktig rolle for beboerne i bygda. Naturen betraktes som et gode og som en positiv verdi, og forbindes med jordnærhet, sunnhet, renhet, frihet og autentisitet.

---

63 Dette kan sies å ha intertekstuelle forbindelser til russisk realisme, blant annet Leo Tolstoj (1828-1910). Hans verk kan sies å inneholde en syntese av Schopenhauers filosofi og Tolstojs eget samfunnskritiske syn. (Vartiainen 2009:561). Hos Tolstoj finnes et sterkt innslag av pasifisme, noe som skriver seg fra buddhismen. Buddhismen har funnet resonansbunn i moderne europeisk tanker, noe som også har hatt innvirkning på europeisk litteratur. Buddhismen legger vekt på åndelig oppvakthet, kjærlighet og medfølelse. (ibid.:28).

64 Dette er også et av nasjonallitteraturens kjennetegn. Se kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”.

Naturstemning og menneskenes forhold til naturen er ofte en viktig del av rammene for det fortalte i kvenlitteratur og nordområdenes litteratur generelt (Maliniemi Lindbach 2002:129). I for eksempel Gunnar Kieris forfatterskap spiller Torneelva en viktig rolle.

Naturen i *Kuosuvaaran takana* får tilnærmet religiøs betydning, og skildres metaforisk og med overveldende symbolikk. Romanen åpner med å skildre Børselva, som kan sies å være et viktig symbol i fiksjonsuniverset.⁶⁵

Livet over polarsirkelen byr på mange utfordringer på grunn av naturens mange luner og raske skiftninger.

Den tyske okkupasjonsmakta er fienden og representerer den største trusselen i romanens verden. Den diametrale motsetningen mellom kvenene og de tyske soldatene forsterkes med natursymbolikken. Kvenene representerer det humane og menneskelige, mens tyskerne står for det menneskefiendtlige og barbariske. Med andre ord har de beveget seg langt fra det som flyktingene oppfatter som menneskelig kultur.

Se nauratti Hanssii niin ko teki kaikki muuki maailman koomilisuus, niin ko tuo äijä sielä kaukkaa Berliinissä, pikku musta räkäparta vielä nokan alla, käsi pystössä, huuttain suu auki, niin ko kukko kanalaumassa. (KT:169)

/Det fikk Hansi til å le, slik som alt annet komisk i verden, som som den der gubben langt der borte i Berlin, med den lille, svarte snørrbarten under nesa og hånden i været, ropende med munnen åpen som en hane i hønsflokken./

For flyktingene er naturen det kjente og kjære, mens tyskerne er fremmede inntrengere med bestialske fremgangsmetoder. Mens bygdefolket jakter for å øke matforrådet, dreper og torturerer tyskerne både mennesker og dyr på det verste, noe som for kvenene synes sterkt urettferdig og fullstendig uforståelig.⁶⁶

Menneskelig inngripen i naturen på en måte som ikke foregår på naturens premisser, oppfattes som skadelig og ødeleggende. I flyktingenes synsvinkel ser de såkalte "kulturmenneskene", tyskerne, med sine destruerende krigshandlinger, ut til å ha glemt naturens betydning for menneskelig livsgrunnlag. Naturen skildres som et levende vesen, som er klokere enn mennesket: "Näin viisas on luonto! Se hoittaa kasvit ja ihmisenki, joka sitä on koittelu muutela ja pilata vuosisattoin ja vieläpä- tuhanttenki kulluissa. (KT:17) / Så klok er naturen! Den tar vare på plantene og mennesket, som har

65 Elva og natur generelt utgjør en vesentlig del av miljøskildringa også i de senere delene av Nilsen-Børsskogs romanserie. Naturen er forøvrig nært tilstedeværende også i forfatterens lyrikk.

66 Se kap. 4.4. "Kvener som subjekter – Personskildring".

forsøkt å forandre og ødelegge den i løpet av hundrer og til og med tusener av år./ På denne måten danner naturen i romanen en klar kontrast til kulturen. Natursynet er dermed med på å argumentere for ei revurdering av kulturbegrepet. Flyktingene stiller store spørsmålsteget ved å kalle tyskerne for et kulturfolk, når de kan føre krig, og det på en måte som går fundamentalt imot bygdefolkets egen oppfatning og definisjon av kultur. Naturen er positivt vurdert opp mot den såkalt siviliserte verden, som har løpt løpsk og befinner seg i en omfattende kaostilstand og moralsk forfall (KT:213). Naturen er ennå ufordervet av fiendtlige makter og representerer dermed redninga for flyktingene. Flukta til fjells blir dermed samtidig en flukt fra sivilisasjonens skapte kaos.

4.5.2. Naturen som bruksområde

I den pressede situasjonen viser flyktingene seg istand til å ta i bruk kunnskaper tilknyttet en førmoderne livsstil for å klare seg i krisesituasjonen de befinner seg i (Viinikka-Kallinen 2007:115). I romanen har naturen både egenverdi og nytteverdi for mennesket. Den dekker menneskets grunnleggende behov, avhengig av om mennesket har adekvat kunnskap og ferdigheter til å utnytte den:

Hedelmätöntä tämä maa näyttää. Hedelmätöntä se ei kuitenkaan ole. Poromiehele ja hänen perheeleki se antaa elanon. (KT:9)

/Dette landet virker goldt. Goldt er det likevel ikke. Det gir reindriftsmannen og familiens hans levebrød./

Bruksperspektivet på naturen gjør den til en naturlig del av de fiktive personenes syn på omgivelsene. Deres pragmatiske forhold til den gjør at de evner å bruke naturen på en bærekraftig måte. De har lært å leve av og med naturen, på dens egne premisser, noe som har gjort dem til et jordnært folk, i dobbel betydning. De er avhengige av det naturen og jorda kan gi dem. Samtidig symboliserer nærhet til naturen bakkekontakt og en fornuftig tankegang. Blant annet er flyktingene skeptiske overfor politisk motiverte påfunn. De velger å forholde seg til egne erfaringer med okkupasjonsmakta fremfor krigspropaganda.

Flyktingene uttrykker ei sterk stedstilhørighet, og måten de bruker naturen på

forteller om tradisjoner som står i en nær forbindelse med landskapet de er omgitt av. De bruker materiale de finner i naturen for å bygge ei gamme, noe som krever ferdigheter og kunnskap. På den måten skaper de et tilholdssted de oppfatter som trygt. Skogen fremstår som et tryggere alternativ enn å bli tvangsevakuert med fiendens konvoier sørover.

Aika oli muuttunu semmoiseksi, ette ihmisen piti pölätä enämen ihmistä ku muuta, näkymätöntä haamu. Nyt het oleskelthiinki ja kuljeskelhiinki pimmeissä, sakkeissa paivukoissa ja koivukoissa, jotka näytethiin heile yhtä turvalisilta ja vielä piian turvalisimiltaki ko heidän oma tupa ennen, rauhanaikana, oli ollu. Mettä oli turvalinen. (KT:95)

/Tida hadde forandret seg. Mennesket måtte frykte mennesker fremfor usynlige skikkelser. De befant seg og vandret i mørk, tett seljeskog og bjørkelund, som for dem virket like trygg, eller kanskje enda tryggere enn deres eget hus i fredstid hadde vært. Skogen var trygg./

Å klare seg i naturen med tradisjonelle metoder forekommer flyktningene så naturlig at de hverken kommenterer eller snakker om det. Deres oppfatning av naturen skiller seg dermed fra fortellerens. Fortelleren beskriver naturen i et høytidsstemt språk som gir bibelske assosiasjoner. Disse romantiske og pastorale naturskildringen skiller seg ut fra de fiktive personenes pragmatiske naturoppfatning. Fortelleren tillegger naturen et frihetspotensiale, og trekker linjer bakover til flyktningenes forfedre. Dermed bruker han et historisk begrunnet argument for å legitimere de fiktive personenes frihet og selvstendighet uten fiendemaktas nærvær.

Finnmark har i romanen vært kvenenes bosted i lang tid, og de har opp i gjennom årene lært å bruke naturen i tråd med dens egne premisser. De har lært at dersom naturen skal gi, må de også behandle den på riktig måte. Fordi naturen er en essensiell bestanddel av omgivelsene deres, har de en naturlig forståelse for at det også er viktig å ta vare på den. Naturens omfattende betydning for mennesket taler dermed indirekte for naturvern. Flyktningene er opptatt av å leve etisk og moralsk riktig. I dette inngår å leve i pakt og harmoni med naturen, og å verne den, i tråd med barnelærdom og oppdragelse (se bl.a. KT:269).

4.5.3. Naturens legende kraft

I romanen har naturen en legende og terapeutisk effekt, både på menneskets psykiske og fysiske helse. Stillheten og roen i naturen personene opplever er en kontrast til sivilisasjonen. Naturen er ikke skapt av mennesker, og uttrykker en motsats til kulturen og menneskenes verden som befinner seg i krig.

Flyktingene påvirkes av de usikre framtidsutsiktene, både med tanke på den kommende vinteren og frykten for å bli oppdaget av fienden. Naturen har imidlertid ei beroligende virkning på menneskenes sinnstemning. Den skaper øyeblikk av frihetsfølelse og letter de tunge tankene. Roen i fjellet står i kontrast til krigen som herjer.

Koko tämä maa oli ihmeelisen kaunis, ja tuotti heidän silmille illoo ja sielule rauhaa. Muvvala, kaukana sielä sivistynheellä maailmala oli sota ja rauhattomuus, pahoinpitely, murha ja tappaminen, suru ja nälkä, pölkö ja kärsimys painelthiin kyllä jääkylmät koukkukynnet heidänki herkkiin sydämiin. Mutta tämä mystilinen tunturi antoi heile sielun- ja ruumhiinrauhaa. Luja usko toi heile suuren tullevaisuuden toivin. (KT:186)

/Hele dette landet var vidunderlig vakkert, og skapte glede for øyet og ro for sjela. Andre steder, langt der borte i den dannede verden var det krig og ufred, mishandling, mord og dreping, sorg og sult. Redsel og lidelse trykket sine iskalde klør i de følsomme hjertene deres. Men dette mystiske fjellet ga dem ro i kropp og sjel. En sterk tro bragte dem et stort håp for fremtida./

I tillegg til mental helse, holder et liv i nærkontakt med naturen mennesket i fysisk form. I romanens persongalleri er nesten samtlige personer friske og rørlige, og de er arbeidsføre helt opp i høy alder.

4.5.4. Naturens religiøse betydning og styrkeforhold

Flyktingene i romanen går vinteren i møte i gamma bak Kuosuvaara. Mange farer lurert, og situasjonen er svært kritisk, ikke bare med tanke på fiendens nærvær nede i bygda. Overlevelsesmulighetene avhenger av om bygdefolket klarer å skaffe til veie tilstrekkelig med mat. De er overlatt til seg selv, og må forsøke å gjøre det beste ut av det lille de har. Det er ikke margin for å feile. I tillegg må de forberede seg på vinteren, som kan være hard (KT:342). Samtidig som naturen er en kilde for livsgrunnlaget,

representerer den også trussel og fare.

Naturens skiftninger påvirker flyktningenes liv direkte. Fjellet, hvor store deler av romanens handling finner sted, beskrives som røft, barskt og steinete. Bjørketrærne som vokser der, er spinkle, men deres lange røtter gjør at de klarer å nytte seg av den karrige og steinete jorda (KT:9). Trærne kan tolkes som symbol på menneskene. De lever i og av den samme jorda, og har samme livsvilkår. På samme måte som plantene har røtter, har mennesket røtter i form av stedstilhørighet.

I sammenligning med fjellets allmektighet blir mennesket og dets handlinger i verden nærmest ubetydelige. Naturen er uovertruffen i styrkeforholdet. Naturen guddommeliggjøres i romanen, og menneskets begrensninger blir tydeliggjort i kontrasten med dette.

Harjuinens ja järvinens levis se laaja, ihmeelisen kaunis tunturimaa heidän silmiin etheen. Loppumattoman paaroilevana se tyhä jatkui ette jatkui kaikkiin ilmansuunthiin. Se oli iänkaikkinen omassa suuruudessa, niin ko oli sen Luojaki. “Mikä on ihmislapsi tämän majesteettisuuden rinnala?” kysyi Iisakki. (KT:137)

/Med sine åser og elver bredte det langstrakte, vidunderlig vakre fjellandet foran deres øyne. Uendelig bølgende bare fortsatte og fortsatte det i alle himmelens retninger. Det var evig i sin egen storhet, som dens Skaper. “Hva er et menneskebarn ved siden av dette majestetiske?” spurte Iisakki./

Personenes forhold til naturen forteller mye om livssynet deres. Flyktningene uttrykker ærefrykt og respekt for livet på en tilnærmet religiøs måte, noe som reflekterer deres kristne verdigrunnlag. Naturen er rettferdig i den forstand at den ikke gjør forskjell på mennesker. Den uttrykker håp om at det finnes noe ikke-fordømmende som ikke tar parti. Bygdefolkets levesett er tuftet på kristne verdier, men i den fortalte verdenen oppfattes mennesket som å ha egenverdi på tvers av livssyn og religion.

Aurinko paistoi vanhurskaile samoin ko ei-vanhurskaileki. Se ei tehny erroo ihmisten välile. Eron teki ihminen itte. Viholiselle ja ystävälle aurinko paisteli ja lämmitteli kaikkii kulkkijoita. (KT:124)

/Sola skinte på den gudfryktige som på hedningen. Den gjorde ikke forskjell på menneskene. Forskjellen var mennesket selv ansvarlig for. Både på fiende og venn skinte sola og varmet alle som var på vandring./

Som tidligere fastslått, tilegner fortelleren naturen ei nærmest religiøs betydning.

Naturbeskrivelsene er utformet i et litterært språk som gir bibelske assosiasjoner,⁶⁷ og fortelleren skildrer Finnmark som kvenenes lovede land. Også flyktningene ilegger naturen ei hellig betydning. Fortelleren påberoper fortida for å legitimere at Finnmark også i fremtida skal være bygdefolket boplass:

Luuta näitten ihmisten esivanhemilla oli ollu nokassa ja voimakasta elämäntarmoo ruumhiissa, siihen aikhaan ko het olthiin siirtynheet entisestä kotimaasta tänne tämän tuntemattoman maan kovasäisile ja karuile merenrannoile ja jovenvarsile. Hetki olthiin jättänheet tunnetun kotipaikan ja lähtenheet varattomina ja vieläpä ruvattaki tuntemattomhaan, tyyhään maailmhaan. Ja pärjänheet! (KT:80)

/Bein hadde disse menneskenes forfedre hatt i nesa, og sterk livskraft i kroppen, da de hadde flyttet fra sitt tidligere hjemland til dette ukjente landets værharde, karrige havstrender og elvebredder. Også de hadde forlatt den kjente hjemplassen, og dratt tomhendt og uten mat til en ukjent, øde verden. Og klart seg!/
/

Nær tilknytning til naturen blir oppfattet som å leve nærmere Gud og verdensaltet. For Iisakki er naturen et nærmest religiøst tilholdssted. Skogen og husene er for han klaustrofobiske, men på fjellet føler han at han kan være fri fra alle nedtrykkende tanker (KT:158). Naturen inngår som en viktig del av Iisakkis identitet. Han er følsom for ytre påvirkning, og plages av skyldfølelse, dårlig samvittighet og de mange ubesvarte spørsmålene han sitter med. I naturen føler Iisakki derimot seg som et helt og fritt menneske, og han går nesten i ett med skaperverket. Han opplever at naturen gir svar og trøst.

Kaukhaiselta taivhaalta tähti räpytteli silmää ystävälisellä hänelä. Kirkhaana se loisti hänen surulishiin silmhiin. Ja vielä se likeni. Se isoni ette isoni ette isoni. Se täytti miehen silmät. Silmistä se levis päähän, käshiin, rinthaan ja jalkhoin. Se täytti koko hänen rumhiin ja sielun autuvhaala ilola. Hän ei ennä tienny, missä hän oli. Aika lakkais olemasta. Miehen sielu sulii yhteen maailman kaikkeuden kans. Näin oli hänen hyvä olla, iloisena, vaivoitta ja ilman syyllisyyttä; kokonhans vapaana. Onni oli täydellinen. (KT:267)

---

67 Se f.eks. kap. 3.5. "Lansering av kvensk skriftspråk".

/På himmelen langt i det fjerne blinket stjerna vennlig til han. Den skinte klart i de triste øynene hans. Den kom nærmere. Den ble større og større og fylte øynene hans. Den bredte seg fra øynene til hodet, hendene, brystet og føttene, og fylte hele kroppen og sjelen hans med en salig glede. Han visste ikke lenger hvor han var. Tida opphørte å eksistere. Sjelen hans smeltet sammen med verdensaltet. Nå hadde han det bra. Han var glad, uten bekymringer og skyldfølelse; fullstendig fri. Lykka var fullkommen./

Den altoppslukende gleden Iisakki opplever i naturen er en parallell til religiøse erfaringer. I følge Eliade åpenbarer naturen seg som en kosmisk sakralitet ved religiøse opplevelser (Eliade 2002:9). Naturen blir for Iisakki et hellig rom og et ubegrenset fristed, hvor han kan utfolde seg friere, og få utløp for tunge og nedtrykkende tanker. Eliade skriver at det hellige er makt, virkningskraft, livets kilde og fruktbarhet. Et ønske om å leve i det hellige er å ville leve i ei objektiv virkelighet, uten å bli fanget i de subjektive opplevelsers endeløse relativitet. Det er også et ønske om å være i en virkningskraftig og ikke-illusorisk verden. (ibid.:20). Flyktningene velger da også å forholde seg til naturen i stedet for den krigsprega virkeligheta, som de oppfatter som dominert av løgn og manipulasjon.

4.5.5. Vannets symbolikk

Vann er et tilbakevendende motiv i *Kuosuvaaran takana*. Samtidig som vann symboliserer noe evig og opprinnelig, virker det rensende og livgivende. Vann er også et symbol for nye muligheter. (Eliade 2002:79-80). Vannsymbolikken i romanen tilføres en ytterligere dimensjon i romanen. I tillegg til å være livgivende, kan det også bety død og avslutning. Sjøen er en viktig inntektskilde og levevei for bygdefolket, men samtidig er ferd på sjøen også forbundet med risiko. Mange sjøfolk kommer aldri tilbake, og etterlater kone og barn som må klare seg selv (KT:8).

I vannet ser Iisakki en mulighet for å få slutt på de evige spørsmålene som kontinuerlig plager han. I nærheta av gamma er det en innsjø som han oppsøker ved jevne mellomrom. Innsjøens stillhet og ro virker forlokkende, og Iisakki ser i et øyeblikk en mulighet for å unnsnippe all uro og fortvilelse ved å drukne seg. Men det sterke menneskelige fellesskapet og Iisakkis grunnleggende respekt og ærefrykt for livet gjør at han makter å velge og kjempe videre i den tunge situasjonen. (KT:216).

Tolkninga av elvemotivet gir en indikasjon på naturens viktige betydning i romanen.

Joki virttaa merheen päin, kevättulvan aikana uomaa muutellen tästä ja tuosta, niin ko se jääkauden lopusta saakka on tehny, tässä virtaisena nivana, tuossa tyvenenä suvantona, kohtaahan mertä, joka on sen päämäärä. (KT:7)

/Elva strømmer ned mot sjøen, endrer litt på leiet her og der i vårflommen, slik den har gjort siden istida. Her som et strømmende stryk, der som en fredelig kulp, på vei mot havet, som er dens endelige mål./

Elvas uavbrutte strømning kan tolkes som symbolet på nye muligheter. Flyktningene bevarer troen på at den vonde tida engang vil gå over, og at ei ny og bedre tid vil komme: “Se juoksee ympäri niemet ja pessee puhthaaksi kivet, joita se kohtaa pitkälä matkala luonnon ikuisessa kierrossa.” (KT:7) /Den renner rundt ness og skyller rene steinene som den møter på den lange reisen i naturens evige kretsløp./

Elva er en livgivende åre for landskapet og mennesket. Så lenge det er vann i elva, har menneskene nok å drikke for å overleve. Vannets betydning for flyktningene kommer tydelig til syne blant annet da da elva flommer over, og vannet blir udrikkelig på grunn av alt grums som virvler opp (KT:195).

Romanens natursyn er preget av ei syklisk tidsopfatning. Elva inngår som en naturlig del av såvel romanens naturlandskap som dens symbolverden. De ulike kreftene i naturen danner et samspill. For romanpersonene er det viktig å leve i harmoni med dette samspillet. Elva som renner uavbrutt og med varierende styrke (KT:7), kan tolkes som et bilde på menneskenes verden med perioder med uroligheter som krig og perioder med fred. Det kan også tolkes som et bilde på menneskelivet. På samme måte som elvas endestasjon er havet, er døden enden på menneskelivet. Slik symboliserer elva både det enkelte menneskets liv, og livet i allmennhet. En aksept av at naturens krefter både er livgivende og ødeleggende hjelper flyktningene til å lettere akseptere situasjonen de befinner seg i.

4.6. Den sterke, dyktige og rettferdige kvenen

I kapittel 2.1., “Kvenskildring i fremmede hender”, behandlet jeg en rekke skjønnlitterære verk hvor kvener har blitt skildret. Skildringa av kvenene i *Kuosuvaaran takana* med deres positive egenskaper er en slående kontrast til kvenskildringer i for eksempel J. A. Friis' verk *Ella* (1891) og John Giævers *Illgjerningsmand* (1923), som begge benytter etnisitet som virkemiddel i personschildringa.

I *Ella* er samejenta med samme navn i hovedrolla, mens Aslak kven har fått tildelt birolla som forbryter og voldsmann med grunnleggende mangel på moralfølelse. Han er en fremmed utlending, dårlig integrert og sosialt utstøtt av samfunnet, hvor hans verdi utelukkende måles i den arbeidskraften han produserer. For han duger som arbeidskar, men det er også kun derfor folk aller nødtørfstigst oppsøker han. Aslak kven må ta til takke med å befinne seg nederst på samfunnets rangstige på grunn av at han er kven. Hans makabre endelikt, hengende opp-ned med et blodsprenget hode i et tre, er en fullbyrdelse av dommen som fortellingas verdisystem allerede har felt over han.

I *Illgjerningsmand* er kvenen Matillas hovedperson og erkeskurk. Han fremstilles mer som dyr enn menneske. Han er også utstøtt av samfunnet, lyst fredløs på grunn av et drap, og derfor på konstant flukt. Med seg har han kona si, som er norsk, og sønnen Varg. De to får lide for Matillas fredløshet. Kona skildres som forsvarsløs og ute av stand til å klare seg i villmarka, noe Matillas mangler forståelse for. Da hun dør, blir Varg alene med faren, og farens personlige egenskaper får nå mulighet til full utfoldelse. Matillas er brutal, tankeløs og hensynsløs overfor sine medmennesker, voldelig og primitiv.

Både *Illgjerningsmand* og *Ella* skildrer kvener fra hovedkulturens perspektiv, og fremstiller kvener som fremmedgjorte, eksotiske, dårlige, underutvikla og mindreverdige mennesker. Dette er en avgjørende forskjell i forhold til *Kuosuvaaran takana*, hvor kvenene skildres fra en indre synsvinkel.⁶⁸

Kvenene blir hos Nilsen-Børsskog skildret med varme og empati. Til tross for den krevende situasjonen de befinner seg i, makter de å holde på de gode prinsippene

---

⁶⁸ Se kap. 3.3. “Gjennomskinnelige sinn”.

sine. Den langvarige krisa begynner etterhvert å tære på kraftreservene, men rammer ikke stoltheten og den medmenneskelige omsorgsevnen. Snarere tvert i mot blir denne bare ytterligere styrket og får økt mening. De omfattende prøvelsene de gjennomgår fører til personlig vekst, og en økt forståelse for viktigheta av fellesskap og samhold. De viser evne til å holde et sunt fokus når det stormer som verst. De kommer styrket ut av krisa, ikke bare med livet, men også med verdigheta i behold. (Viinikka-Kallinen 2007:113).

Romanpersonene har alle ulike egenskaper og både sterke og svake sider, men de får frem de positive sidene i hverandre, som gjør at de klarer å holde livsmotet og troen oppe på at lidelsene en gang skal gå over. Evnen til å søke støtte hos hverandre gjør dem bedre rustet til å takle de psykisk belastende sidene ved flukttilværelsen, med alle de ubesvarte spørsmålene og de mistrøstige tankene som oppstår i kjølvannet. Den gjensidige kontakten forhindrer at depresjonen tar overhånd. Kontakten virker med andre ord kulturelt og emosjonelt forsterkende, som beskytter dem fra å miste håpet og at hatet får overmakta over dem. De hjelper hverandre i å støtte opp under deres egen verdensbilde, når omverdenen ser ut til å gå i oppløsning som følge av krigen og dens herjinger.⁶⁹

Lujjaa ihmisrottuu nämätki ihmiset olthiin. Luuta heiläki oli nenässä. Voimaa heilä oli vieläki rumhiissa. “Met emmä tulis tyyhään, vaikka koko maailma olis meitä vastaan,” puhuskeli Anni. “Tyskäläinen ei sais meitä koskhaan polvilens. Siihen pittää olla suurempi voima.” Kuosuvaarantakalaiset olthiin niin ko kataja. Se suijuu maahan saakka, mutta ei taitu. (KT:380)

/Disse menneskene var av en sterk menneskerase. Også de hadde bein i nesa. Kraft hadde de enda i kroppen. “Vi går ikke til grunne, selv om hele verden skulle være i mot oss,” sa Anni. “Tyskertent får oss aldri ned på knærne. Til det trengs en større makt.” Menneskene bak Kuosuvaara var som einer. Den bøyer seg til jorda, men brekker ikke./

Som behandlet i kapittel 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling”, har måten Nilsen-Børsskog skildrer kvener på likheter med dannelsen av nasjonallitteraturer på 1800-tallet. Forfatterens strategi for å bygge kvenenes nasjonallitteratur kan i en viss grad sammenlignes med for eksempel J. L. Runebergs produksjon.⁷⁰ Spesielt var diktet om *Bonden Paavo* (1830), også kjent som *Bland Saarijärvis moar*, med på å skape et

69 Se kap. 4.3.4. “Økt bevissthet og personlig vekst”.

70 Se også kap. 3.2. “Budskapet i det usagte”.

idealisert bilde av bonden. Bonden Paavo sliter med å skaffe nok føde til familien sin etter feilslått avling. Men han legger ikke ut på tiggerstien av den grunn. Derimot vil han klare seg selv ved hardt arbeid og gudstro. Da avlinga endelig lykkes, skal familien ikke sløse, men hjelpe naboen. Dette gir et romantisk og forherligende bilde av bonden som nøysom, arbeidsom og med utrettelig omsorg for sin neste. Dette verket sammen med andre verk i tilsvarende ånd kvalifiserte Runeberg til en status i den finske litterære kanon, i tillegg til tittelen “Finlands nasjonalskald”. Dette til tross for at han skrev på svensk, og at “folket” han skildret, ble kjent med tekstene først etter at de hadde blitt oversatt.

Tilsvarende “store fortellinger”⁷¹ finnes det mange av i europeisk litteratur, og de har vært viktige byggesteiner i ulike nasjonsbyggingsprosesser.⁷²

Begreper fra den tidligere litterære forskningstradisjonen er utilstrekkelige og hindrer nyanser i å komme frem i analyse av moderne personskildringer. Blant annet er ei klassisk inndeling i såkalt flate og runde personer blitt kritisert for å være for entydig, da ei slik tolkning ikke gir rom for å beskrive kompleksiteten hos fiktive personer og hvordan de forholder seg til hverandre.⁷³ I nyere litteraturforskning verdsettes litteratur med tanke på i hvilken grad den lykkes i å skildre kompleksiteten i individuell erfaring. En ny type idealperson i litteraturen er flerdimensjonal og lar seg ikke umiddelbart definere. Han utvikler seg i kjølvannet av hendelser og i forhold til konteksten, med ulike og gjerne motstridende sammensetninger av personlige særegenheter og fysiske egenskaper. (Käkelä-Puumala 2003:246-248).

I *Kuosuvaaran takana* beskrives først og fremst de sentrale personenes allmennmenneskelige egenskaper, reaksjoner og følelser. Det kvenetiske kommer likevel tydelig fram både i tematikken og på motivnivå. Hovedvekta ligger på positive egenskaper i måten de framstilles på. De blir skildret som sterke og arbeidsomme og vante til å klare seg selv med klær, mat og hjem. De barske forholdene de lever under har tvunget dem til å leve nøysomt og å klare seg med lite, samtidig som det av samme grunn har vært viktig å opprettholde et godt naboskap og ha orden på de sosiale relasjonene. Personene er meget samvittighetsfulle, og har klare oppfatninger om moral

71 'grand narratives', se fotnote s. 24.

72 Se også kap. 3.4. “*Kuosuvaaran takana* som motfortelling” hvor jeg behandlet fenomenet nasjonalitteratur.

73 Se også kap. 4.4. “Kvener som subjekter – Personskildring” hvor jeg behandler skildringa av personenes bevissthetsgrad i romanen.

og etikk. Blant annet er de opptatt av rettferdighet. Gode manerer er av høy prioritet, og de har et levesett preget av kristne dyder. Beina har de godt plantet på jorda, noe som kommer til uttrykk i deres fornuftige og rasjonelle handlinger.

Flyktingene forsøker etter beste evne å skape et trygt og godt tilfluktssted på fjellet. Deres organisatoriske ferdigheter kommer til uttrykk blant annet ved at de fordeler oppgaver innad i gruppa til å ta hånd om nødvendige gjøremål, som for eksempel å dra ned til bygda for å lete etter mat. Anni tar på seg ansvaret for matlaging, og Aaro får ta hånd om sanitære oppgaver. Jeg vil i det følgende trekke fram og belyse hvordan Aaro, Iisakki og Anni fungerer som ideologiske modeller og forbilder i romanen.⁷⁴

Aaro kan sies å være et godt eksempel på en av mange typer en kan kjenne igjen fra nasjonallitteraturen. Aaro blir valgt av de andre til å fungere i sanitetens tjeneste, da han som person virker tillitvekkende på andre mennesker på grunn av si beherska, sindige, stødige og patriarkalske framtoning. “Onko elämällä mithään merkitystäkhään ennää? Mutta hänelä oli rauhalinen Aaro apuna.” (KT:257) / Har livet noen som helst betydning mer? Men hun hadde den rolige Aaro som hjelp./ Aaro er en troens mann som har lest sin bibel, og verdiene hans er derfor ikke overraskende forankret i et tradisjonelt, kristent levesett, hvor rettferdighet og nestekjærlighet er viktige budskap. Som eldste mann i gruppa nyter han stor respekt, noe han forholder seg ydmykt til. Han skjøtter sitt verv samvittighetsfullt og med omhu, og viser seg å være en god omsorgsperson, som vet å ta fysiske såvel som psykiske plager på alvor. Aaros posisjon som eldst gir han også legitimitet innenfor gruppa til å rettlede de andre, i form av at han klart sier i fra om handlinger og utsagn som avviker fra hans oppfatning om en moralsk livsførsel.

I likhet med Aaro, anser også Iisakki det som svært viktig å ta ansvar for egne handlinger. Iisakkis ansvarsfølelse strekker seg imidlertid i enda større grad utover det som ligger innenfor han personlige rekkevidde. Han sliter med skyldfølelse, og klandrer seg selv for å ha forlatt familien.⁷⁵

---

74 Se også kap. 3.2. “Budskapet i det usagte”.

75 Se også kap. 4.4. “Kvener som subjekter – Personskildring”.

“Mikä on ihminen?” Ja sitte vielä pitkän aijan päästä: “Missä on minun pieni, rakas peret? Miehän se olen semmoinen epäluotettava mies, joka olen pettäny kaikki net ihmiset, joita mie eniten olen rakastannu, rakastan ja tulen rakastahan tässä maailmassa.” (KT:31)

/“Hva er et menneske?” Og deretter etter en lang stund: “Hvor er min lille, kjære familie? Jeg er en mann som ikke er til å stole på, siden jeg har sviktet alle de menneskene, som jeg har elsket aller mest, elsker og noengang kommer til å elske i denne verden.”/

Iisakkis indre liv er preget av ambivalens, noe som kan forklares ut fra sterke traumer han pådro seg som soldat på fronten. Igjen og igjen plages han av ubesvarte spørsmål, og er stadig i en malstrøm av selvbekreftelse og selvforakt. Han lar ikke si indre uro komme til syne for de andre i gruppa, men foretrekker å trekke seg tilbake når tungsinnet truer med å ta overhånd. Han stiller høye krav til andre, men kanskje enda høyere til seg selv, om å være et rettferdig, ærlig og godt menneske i tråd med sin barnelærdom:

Leppymätön viha virtais veren kans heidän suonissa. Herrasväjeltä het olthiin jo saanheet kylliksi. Ja kylliksi oli kyllä kylliksi. Kuitenki heidän mielestä ja puolesta. “Mutta auttaisko niitä vihata?” kysyi Iisakki. “Methän net olema koulussa ja kirkossa oppinheet, ettei pitäis vihata viholista.” (KT:228)

/Et uutslukkelig hat strømmet med blodet i årene deres. De hadde allerede fått nok av herrefolket. Og nok var nok, i alle fall etter deres mening og for deres del. “Men hjelper det å hate?” spurte Iisakki. “Vi er jo blitt lært på skolen og i kirka at en ikke skal hate fienden.”/

Iisakki går mye for seg selv, noe som skaper et inntrykk til andre av at han er sterk. Det de oppfatter som hans styrke kunne ha blitt hans undergang, men utover i romanen får han hjelp av blant annet Anni og Aleksanteri, men kanskje spesielt ÄI-Jouni, til å betrodde sine problemer. Omsorgen de evner å vise han gir han tilbake troen på seg selv, og letter endel på hans sjelelige kvaler.

Anni er gift med Aaro, og hennes kunnskaper om matlagingstradisjoner gjør henne til ei uovertruffen kokke i krisetid. Vervet som kokk tilfaller henne svært naturlig.

“Jättäät ei sopinu eikä saattanukhaan mithään ruokkaa. Sitä nämät ihmiset ei olheet tehneet kotonakhaan ennen sottaa. [...] Täälä oli pakko ottaa vaarin siitä vähästä mikä oli eli sitte löytyi.” (KT:145)

/En kunne ikke kaste mat, og ikke passet det seg heller. Det hadde disse menneskene ikke gjort hjemme heller før krigen. [...] Her var en nødt til å ta vare på det lille som var og det en kunne finne./

Hennes egenskaper forøvrig er også av verdi for gruppa. Hun er gruppas omsorgsfulle morsfigur og tar hånd om alle, men kan også være myndig og bestemt når hun anser det for nødvendig. Ordet hennes veier tungt. Hun avskyr latskap, og sørger for å holde arbeidsmoralen oppe, og skjenner godmodig hvis det skulle trenges. Selv arbeider hun raskt og effektivt, og det er ingen som en gang tenker på det faktum at hun er eldst.

Annis velutvikla rettferdighetssans fører, i likhet med Iisakki, til spørsmål og grublerier som holder henne våken om nettene.

Anni ei ollu tehny tyskälaisele mithään pahhaa. ”Miksi sitte tämmäinen yhteinen rangaistus?” kysyi hän. ”Hyvile ihmisille samoin ko pahoileki. Voi hyvänen aika,” huokais hän. Anni ajatteli ja puhuskeli paljon tänä aikana rangaistuksesta. Ja usheimin ette usheimin hän muisti lähimäisen ja unhetti ittensä. (KT:100)

/Anni hadde ikke gjort tyskerten noe galt. “Hvorfor denne felles straffen?” undret hun. “Det samme gjelder for gode som for dårlige mennesker. Voi, du gode tid,” sukket hun. Anni tenkte og snakket mye om straff denne tida. Oftere og oftere husket hun på sin nærmeste og glemte seg selv./

Anni er en sterk skikkelse i romanen, og hennes innsats er mye av årsaken til at gruppa klarer seg. Krisesituasjonen stiller store krav til Anni som har ansvaret for laging og fordeling av mat til gruppemedlemmene. Hun legger sin ære i å utføre arbeidet på en ordentlig måte, og er svært stolt av det hun gjør (KT:250). Hun rasjonerer ressursene i form av råvarer strategisk. Blant annet legger hun mat til side for dårligere tider når hun har mulighet til det. Slik bidrar hun til å begrense angsten i gruppa for å sulte i hjel under fluktoppholdet. Men også hun plages av bekymringer for venner og slektninger som hun ikke aner tilholdsstedet til. Hun befinner seg også i evig angst for at noe skal tilkomme mennene som drar ned til bygda på leting etter mat. På mange måter kan en si at Annis person i stor grad er tuftet på bildet av ei tradisjonell husmor, hvis sans for orden, renhet og struktur, og oversikt over hjem og folk er viktige egenskaper.

“Ja tuo Are, pojannapula, hänki on lähteny kattohan maailmaa. Näin hän oli sanonu. Mitä se hän nyt sielä? Ko se tohtii lähteet! Sen kyllä Aaro olis pitäny kielttäät lähtemästä taajohan maailman tunturiille. Kattoo se vielä sinne, se poika. Ei se semmoinen pikkupoika pitäis mennä minkhään. Kotona se olis pitäny pyssyyt.” (KT:149)

”Og den der gutthvalpen Are, også han er dratt for å se på verden. Det sa han. Hva skal han nå der? At han kunne dra! Aaro skulle visst ha nektet han å tulle rundt på fjellene i verden. Han kommer vel bort, den gutten. Nei, en slik liten gutt bør ikke gå noen steder. Det var hjemme han skulle holdt seg.”/

Den sterke rettferdighetsfølelsen Anni har gir henne krefter til å kjempe for det hun tror på. Dette kommer frem i en tilbakeskuende passasje som forteller om Annis opplevelse av møtet med en offiser. Tyske styrker har på dette tidspunktet begynt med nedslakting av husdyra til sivilbefolkninga, noe Anni ikke nøler med å vise sin avsky for:

Anni-emäntä oli kyllä koittelu vähän autelaki karjaa, vetelemällä tyskän offiseerimiestä sontaluudala korviin ympäri, niin ette sonttaa oli lennely. (KT:92)

/Husmor Anni hadde gjort forsøk på å hjelpe buskapen ved å dra til med møkkagreipet rundt ørene på offiseren til tyskerten, slik at møkka fløy./

Motet hun utviser, på tross av hennes sosiale status som kvinne av folket, gir en viktig indikasjon på kvenenes demokratiske livssyn og samfunnsoppfatning. Kvinnas selvtillit og sosiale verdi her er på høyde med mannens, og dette representerer ei tydelig motfortelling mot bildet som ble dannet i tidligere skildringer av underdanige kvinner og voldelige menn blant kvenene. Fortelleren benytter ofte “Anni-emäntä” / Husmor Anni/ som en type ærestittel, og dette fremhever Annis status som en høyt verdsatt arbeider med et viktig ansvarsområde. Det faktum at arbeid og personlige egenskaper er avgjørende faktorer framfor kjønn i forbindelse med status i samfunnet, tilfører kvenenes samfunn ytterligere demokratiske trekk.

Til slutt

Kuosuvaaran takana er den første romanen som er skrevet på kvensk, og har enorm betydning for det kvenske fellesskapet. Alf Nilsen-Børsskogs verker har blitt presentert som et bevis på det kvenske språkets eksistens og kvenkulturens livskraft.

Jeg har lest romanen som ei motfortelling til tidligere kvenskildringer, og som et ledd i prosessen om å skape en utvalgt tradisjon. Med et autoritært fortellergrep formidler forfatteren historia om ei gruppe mennesker som flykter til fjells for å unngå tvangsevakuering. Et av de øynefallende trekkene med romanens innhold er dens sterke fokus på medmenneskelighet og viktigheta av samhørighet. Fellesskapet beskytter flyktningene mot krigens kaos. Deres pragmatiske natursyn og kunnskap om forfedrenes levemåte gjør at de klarer seg i ødemarka. Krisa fører ikke til deres undergang, men tvert i mot til personlig vekst. Skildringa legger vekt på bygdefolkets høye moral og deres menneskelige egenskaper. Presset utenfra bidrar bare til å forsterke samhørigheta og solidariteten bygdefolket føler overfor hverandre. Fellesskapet beskytter enkeltmennesket både fra indre, følelsesmessig splittelse og ytre farer som truer. Betydninga av fellesskapet og egen kultur kan sammenlignes med nasjonsbyggingsprosesser, og kan leses som kvenenes store fortelling, *grand narration*. Kvenmiljøet skildres som selvsikkert og trygt. Kvenene rømmer til fjells for å kunne leve på egne premisser.

Ei sterk stedstilhørighet uttrykkes i romanen. Hjembygda får økt betydning i løpet av fluktoppholdet. Gjennom fortellinger om bygda og livet der makter flyktningene å holde troen og håpet oppe på at situasjonen vil endre seg til det bedre.

Verket kan knyttes intertekstuellet til klassisk europeisk litteratur og tidligere kvenskildringer. Med realistiske og modernistiske trekk formidler forfatteren kvenenes historie, hvor de selv er subjekter som definerer verden. Skildring av kvener har som oftest foregått fra den norske eller finske majoritetskulturens synsvinkel, hvor kvener har blitt oppfattet som sosiale, kulturelle og raserelaterte avvik. Det gjelder også verk skrevet av forfattere med kvensk etnisitet. I *Kuosuvaaran takana* skildrer Nilsen-Børsskog kvener som mangsidige mennesker. Gjennom en indre synsvinkel gir han tilgang til personenes indre liv, som danner et bilde av kvenene som mennesker med

personligheter.

Pasifisme er et viktig tema i verket. Kvenene representerer krigsmotstand, mens tyskerne står for militarisme. Revurdering av kulturen foregår dermed i kvenenes favør.

Med romanen frigjør forfatteren seg fra den etnopolitiske diskursen. *Kuosuvaaran takana* viser hvordan en nasjonal diskurs blir til. Situasjonsmotivene er hentet fra kvenenes virkelighet. Med krisemotivet skildrer forfatteren personenes menneskelige egenskaper, og dette gir anledning til å skildre den kvenske kulturens styrke. Krisen får eksistensiell betydning for bygdefolket.

Romanen kan tolkes som et forsøk på å endre holdninger og negative stereotypier, da den indirekte går i dialog med tidligere oppfatninger om den kvenske minoriteten. Men verket foreligger foreløpig bare på kvensk, noe som betyr at få kan lese den. Bokas innhold har altså ikke bidratt mye i debatten om kvenkultur. Som tidligere fastslått, har den først og fremst blitt tildelt ei rolle som bevis og bekreftelse på det kvenske språkets og kulturens styrke generelt.

Romanens budskap favner ikke bare kvenenes virkelighet. Den tar også opp viktige og aktuelle sider ved det moderne menneskets utfordringer i en verden med stadige skiftninger. Romanen tydeliggjør menneskets behov for trygghet og tilhørighet i en verden som fremstår som kaotisk. I vanskelige perioder handler det om å forholde seg til konkrete forhold og samtidig se fremover. Maktmisbruk og ei kulturrangerende holdning skaper grenser mellom mennesker der de før ikke fantes, og hindrer en konstruktiv dialog.

Nilsen-Børsskog formidler gjennom romanen et viktig kulturelt budskap om legitimering av kvenenes kultur i majoritetssamfunnet. Forfatteren har inntatt en subjektsposisjon og et tydelig standpunkt i forhold til diskursen som majoritetskulturen har plassert kvenminoriteten i. Han viser ei sterk selvbevissthet i forhold til sin posisjon som kvenforfatter, noe som får omfattende konsekvenser for romanens uttrykkskraft. *Kuosuvaaran takana* framlegger et argument mot å bli påtvunget en annen kultur som definerer ens egen som mindreverdig og annenrangs. Romanen tar et grundig oppgjør med "de store fortellingene", og skaper kvenenes egen store fortelling, hvor lokalsamfunnet, tradisjoner, det nære og kjente, og ikke minst menneskeverd er viktige faktorer.

Kilder

TRYKTE KILDER:

- Anderson, Benedict 1996[1983]: *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Overs. Espen Andersen. (Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism). Spartacus, Oslo.
- Andreassen, Irene 2004/2005: *Ei framtid for kvensk språk? - Status og utfordringer i dagens situasjon*. *Arina – Nordisk tidsskrift for kvensk forskning – Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu*. Red. Anitta Viinikka-Kallinen & Egil Sundelin. Kaamos Förlaaki, Alta.
- Aaslestad, Petter 1999: *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Bakhtin, Mikhail 1981: From the Prehistory of Novelistic Discourse. *Modern Criticism and Theory – A Reader*. Red. David Lodge. Longman, London & New York.
- Camus, Albert 1994[1942]: *Myten om Sisyfos*. Overs. Bernt Vestre. (Le mythe de Sisyphé). Cappelen, Oslo.
- 1995[1947]: *Pesten*. Overs. Johannes Skancke Martens. (La Peste). De norske Bokklubbene, Oslo.
- Bogetvedt, Helena 1998: *Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa*. Hovedfagsoppgave i finsk litteratur. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Björck, Staffan 1954: *Romanens formvärld. Studier i prosaberättarens teknik*. Natur och Kultur, Stockholm.

- Brennan, Timothy 1990: The National Longing for Form. *Nation and Narration*. Red. Homi K. Bhabha. Routledge, London.
- Edwardsen, Edmund 1997: *Nordlendingen*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Eliade, Mircea 2002[1957]: *Det hellige og profane*. Overs. Trond Berg Eriksen. (Das Heilige und das Profane) Gyldendal, Oslo.
- Eriksen, Hans Kristian 1973: *Vandrere i grenseland*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Fiske, John 1992[1982]: *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Overs. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen & Timo Uusitupa. (Studies in Culture and Communication. Introduction to Communication Studies) Vastapaino, Tampere.
- Friis, J. A. 1985[1891]: *Ella. Skildringer fra Finnmarken*. Ansgar Forlag, Oslo.
- Giæver, John 1923: *Illgjerningsmand. En fortælling fra vildmarken*. Gyldendalske bokhandel, Kristiania.
- Gröndahl, Satu 2002: Tornedalsk litteratur. *Litteraturens gränsländ. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordisk perspektiv*. Red. Satu Gröndahl. Uppsala Multiethnic Papers 45. Centrum för multietnisk forskning, Uppsala.
- Gaasland, Rolf 1999: *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hall, Stuart 1992: The Question of Cultural Identity. *Modernity and Its Futures*. Red. Stuart Hall, David Held & Tony McGrew. Polity Press, Cambridge.
- 1999: *Identiteetti*. Overs. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.
- Hobsbawm, Eric 1992[1983]: *The Invention of Traditions*. Red. Eric Hobsbawm & Terence Ranger. Cambridge University Press, Cambridge.

- Hosiaislouma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. WSOY, Juva.
- Hyltenstam, Kenneth 2003: *Kvenskans status. Rapport for Kultur- og regionaldepartementet i Norge*. Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholm universitet.
- Kantokorpi, Mervi 2005: Proosan runousoppia. *Runousopin perusteet*. Red. Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari. Yliopistopaino, Helsinki.
- Karkama, Pertti 1991: *Teos tekijäänsä kiittää. Kirjallisuuden teoriaa*. SKS, Helsinki.
– 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. SKS, Helsinki.
– 2001: *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. SKS, Helsinki.
- Kershner, R. Brandon 2006: Mikhail Bakhtin 1895-1975. *Modern European Criticism and Theory. A Critical Guide*. Red. Julian Wolfreys, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Koskimaa, Juho 1983[1926]: *Konsuli Hansen*. Karisto, Hämeenlinna.
- Kristiansen, Idar 1978: *Kornet og fiskene 1. Svanevinger i nord*. I serien *Kornet og fiskene 1-4* (1978-1981). Grøndahl & Søn Forlag A.S, Oslo.
- Kuokkanen, Rauna 1999: Etnostressistä sillanrakennukseen. Saamelaisen nykykirjallisuuden minä-kuvat. *Outamaalta tunturiin, osa 1*. Red. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola & Mervi Autti. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Jyväskylä.
- Käkelä-Puumala, Tiina 2003: Persoona, funktio, teksti – Henkilöhahmojen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Red. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. SKS, Helsinki.
- Laitinen, Riitta 2002: Koti, paikkaidentiteetti ja muutokset navajoyhteiskunnassa 1800-luvulla. *Eletty ja muistettu tila*. Red. Taina Syrjämaa & Janne Tunturi. SKS, Helsinki.

- Lehtonen, Mikko 1998: *Tutkainta vastaan. Kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen dialogeja*. SKS, Helsinki.
- Lothe, Jakob & Refsum, Christian & Solberg, Unni, 2007: *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Maliniemi Lindbach, Kaisa 2002: Drømmen om Ruija – Havlandet. Kvenlitteratur i Nord-Norge. *Litteraturens gränsland. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordisk perspektiv*. Red. Satu Gröndahl. Uppsala Multiethnic Papers 45. Centrum för multietnisk forskning, Uppsala.
- Melberg, Arne 2005: *Å reise og skrive*. Spartacus, Oslo.
- Mellem, Reidun & Viinikka-Kallinen (red.) 2001: *Synd og tilgivelse. Læstadianismen i samfunn og ordkunst på Nordkalotten*. Norske Kveners Forbund, Lakselv.
- Molund, May & Pedersen, Sverre 1982: *Kvenene i litteraturen*. Hovedfagsoppgave i nordisk litteratur. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Nilsen-Børsskog, Alf 2004: *Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana*. Idut forlag, Indre Billefjord.
– 2008: *Muistoin maila*. Idut forlag, Indre Billefjord.
- Nummi, Jyrki 1997: Se ainoa tarpeellinen – Lyhyt johdatus kansalliskirjallisuuteen. Kansallista/ kansainvälistä. *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 50*. Red. Päivi Molarius & Juhani Sipilä. SKS, Helsinki.
- Paasi, Anssi 2002: Rajat ja identiteetti globalisoituvassa maailmassa. *Eletty ja muistettu tila*. Red. Taina Syrjämaa & Janne Tunturi. SKS, Helsinki.
- Paulaharju, Samuli 1935: Pohjoisin kristittyjen seura. *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. WSOY, Porvoo.
– 1985[1928]: *Ruijan suomalaisia*. WSOY, Porvoo.

- Pedersen, Henry 2005: *Kvengutten Karl 1. Bakgrunn og oppvekst*. I serien *Kvengutten Karl 1-3* (2005-2007). Nordnorsk Forlag, Alta.
- Petterson, Arvid 2008: *Fortiet fortid. Tragedien Norge ikke forsto. Tvangsevakuering og overvintring i Nord-Troms og Finnmark 1944-1945*. Gjenreisningsmuseet for Finnmark og Nord-Troms, Hammerfest.
- Renan, Ernest 1990: *What Is a Nation? Nation and Narration*. Red. Homi K. Bhabha. Routledge, London.
- Runeberg, Johan Ludvig 1998[1830]: *Dikter*. Svenska Akademien/ Atlantis, Stockholm.
- Saariluoma, Liisa 1989: *Muuttuva romaani*. Karisto, Hämeenlinna.
- Saressalo, Lassi 1996: *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. SKS, Helsinki.
- Steinby, Liisa 2009: *Aika, paikka ja subjekti Genetten narratologiassa. Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Red. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby. SKS, Helsinki.
- Sundelin, Egil 2009/2010: *Hva har Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter betydd for kvenene? Arina – Nordisk tidsskrift for kvensk forskning – Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu*. Red. Anitta Viinikka-Kallinen & Egil Sundelin. Ruija Forlag, Alta/Tromsø.
- Vartiainen Pekka 2009: *Länsimaisen kirjallisuuden historia*. BTJ, Helsinki.
- Viinikka-Kallinen, Anitta 2001: *Juho Koskimaa. I Synd og tilgivelse. Læstadianismen i samfunn og ordkunst på Nordkalotten*. Red. Anitta Viinikka-Kallinen & Reidun Mellem. Norske Kveners Forbund, Lakselv.
- 2001: *Samuli Paulaharju. I Synd og tilgivelse. Læstadianismen i samfunn og ordkunst på Nordkalotten*. Red. Anitta Viinikka-Kallinen & Reidun Mellem. Norske Kveners Forbund, Lakselv.

– 2004/2005: Nasjonallitteraturens stygge andunge. Minoritetslitteraturens levevilkår. *Arina – Nordisk tidsskrift for kvensk forskning – Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu*. Red. Anitta Viinikka-Kallinen & Egil Sundelin. Kaamos Förlaaki, Alta/Tromsø.

– 2007: Kulttuuri kriisihallinnan keinona – Alf Nilsen-Børsskogin romaani luo kveenien vastahistoriaa. *Läänemere soome kodu. Võro instituudi tomondusõq/ Publications of Võro institute 20*. Red. Helen Koks & Jan Rahman. Võro instituut.

Wellek, René & Warren, Austin 1970[1942]: *Litteraturteori*. (Theory of Literature). Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Williams, Raymond 1977: *Marxism and Literature*. Oxford University Press, Oxford.

ANDRE KILDER:

Radiointervju:

Nilsen-Børsskog, Alf. 15.10.2004. Norsk Rikskringkasting, Troms og Finnmark. Programleder Anitta Viinikka-Kallinen.

Internett:

Kansallisbiografia 2009: *Alf Nilsen-Børsskog s. 1928. Kveeninkielinen kirjailija*
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/9398>

Norske Kveners Forbund: <http://www.kvener.no>

Store Norske Leksikon: *J. A. Friis*.

http://www.snø.no/.nbl_biografi/J_A_Friis/utdypning

Vedlegg: Alf Nilsen-Børsskogs produksjon

Romaner:

Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana. Idut forlag, Indre Billefjord 2004.

Elämän jatko 2. Aittiruto. Idut forlag, Indre Billefjord 2007.

Lyrikk:

Muistoin maila. Idut forlag, Indre Billefjord 2008.

Poiminttoi. Kvensk institutt, Børselv 2010.

Korrui tien varrelta. Kvensk institutt, Børselv 2010.

Älä unheeta minnu. Kvensk institutt, Børselv 2010.

Ferdige, foreløpig upubliserte manuskript: (muntlig informasjon fra Anitta Viinikka-Kallinen)

Elämän jatko 3. Rauha

Elämän jatko 4. Viimi vuodet

Elämän jatko 5. Varhaiset vuodet

Priser:

Kvensk kulturpris 2008